

LIGET

2026-1
január

XXXIX. évfolyam 1. szám

ligetmuhely.com

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIX. évfolyam 1. szám]

Kiss Lajos András A LUSTÁLKODÁS VÉDELMEBEN [6]	4
Gyetvai Balázs FEKETE HÓ	22
Tallár Ferenc A FELSZÁLLÓ ÉS AZ ALÁSZÁLLÓ	23
HATALOMRÓL	
Vörös István AZ EGYETEMSZIGET [22]	46
Z. Karvalics László HUMANOID ROBOTOK.	57
MIVÉGRE IS?	
Bálint Csaba NEM TÖRTÉNT SEMMI	64
„KÉSHET A TAVASZ...?”	
Sebő Péter SÁFRÁNYOK	72
Taizs Gergő ÖNMAGÁBAN PERSZE SEMMI	79
Janecskó Kata MAJD TAVASSZAL	81
Vörös István AZ ELLENÉRVEK ÉVADA	83
Maczák Orsolya Rita MINTÁZATOK	86
Gyetvai Balázs HÓVIRÁG	90
Búth Emília BÁRHOGY	92

Csongor Andrea TEJJEL-MÉZZEL	94
Cselik Ágnes MI LESZ?	95
SZÓ-BESZÉD	
Fábián Annamária AZ ÁLHÍR ANATÓMIÁJA	97
Reszler Gábor A SZAVAK MÁGUSA	100
Kicsák Lóránt REHABILITÁLNI A SZELLEMET	106

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Szerző
Kiss Lajos András

Dátum
2026. jan. 17.

ESSZÉ

A LUSTÁLKODÁS VÉDELMEBEN – 6.

Byung-Chul Han és Guillaume Paoli

*„Az ember nem munkára született. Aki dolgozik, az nem szabad.”
(Byung-Chul Han)*

*„Brian: Ti mind egyéniségek vagytok.
A tömeg: Mi mindannyian egyéniségek vagyunk.
Brian: Ti mind különbözőek vagytok.
A tömeg: Igen, mi mind különbözőek vagyunk.
Egy halk, magányos hang a háttérből: 'Én nem!'
(Monty Python: Brian élete)*

A koreai származású Byung-Chul Han és a francia Guillaume Paoli életrajzában számos közös mozzanat található. Bizonyos értelemben Han és Paoli egyaránt „bevándorlónak” tekinthető Németországban, ahol már több évtizede élnek és alkotnak. Noha idegenként kezdték „filozófusi pályájukat”, mégis – a nyelvi és a kulturális akadályokat leküzdve – a német, illetve ma már az európai szellemi élet legbefolyásosabb szereplői között említik őket. Ez az életrajzi információ akár azt is jelenthetné, hogy mindkét filozófust a *teljesítményalapú ideológia* ideáltipikus képviselőjének tekintsük, hiszen rendkívüli szorgalom, munka és elszántság kellett, hogy viszonylag rövid idő alatt széles körű elismerésre tegyenek szert.^[1] Valójában ez egyáltalán nincs

így! Ugyanis Han Paoli is a *szemlélődő élet* rehabilitálásának elkötelezett támogatója, és mindketten szemben állnak a posztmodern kapitalizmus beteges hiperaktivitásával és „munkamániájával”.

A múlt század utolsó évtizedeiben Byung-Chul Han irodalmat, filozófiát és teológiát tanult a Freiburgi Egyetemen. Habilitációját követően különböző svájci és német egyetemeken oktatott (Basel, Karlsruhe), majd a Berlieni Egyetem Művészeti Karán a kultúratudományok professzora lett. Jelenleg Berlinben él. Könyveit eddig legalább húsz nyelvre fordították, és közel féltucat esszékötete magyarul is megjelent. Nemzetközi hírnévre *Az idő illata* és *A kiegészítés társadalma* című esszéköteteivel tett szert. 2022-ben publikálta a *Vita contemplativa* című könyvét, amelyben még radikálisabb állításokat fogalmazott meg a *tétlen* és *szemlélődő élet* védelmében.[\[2\]](#)

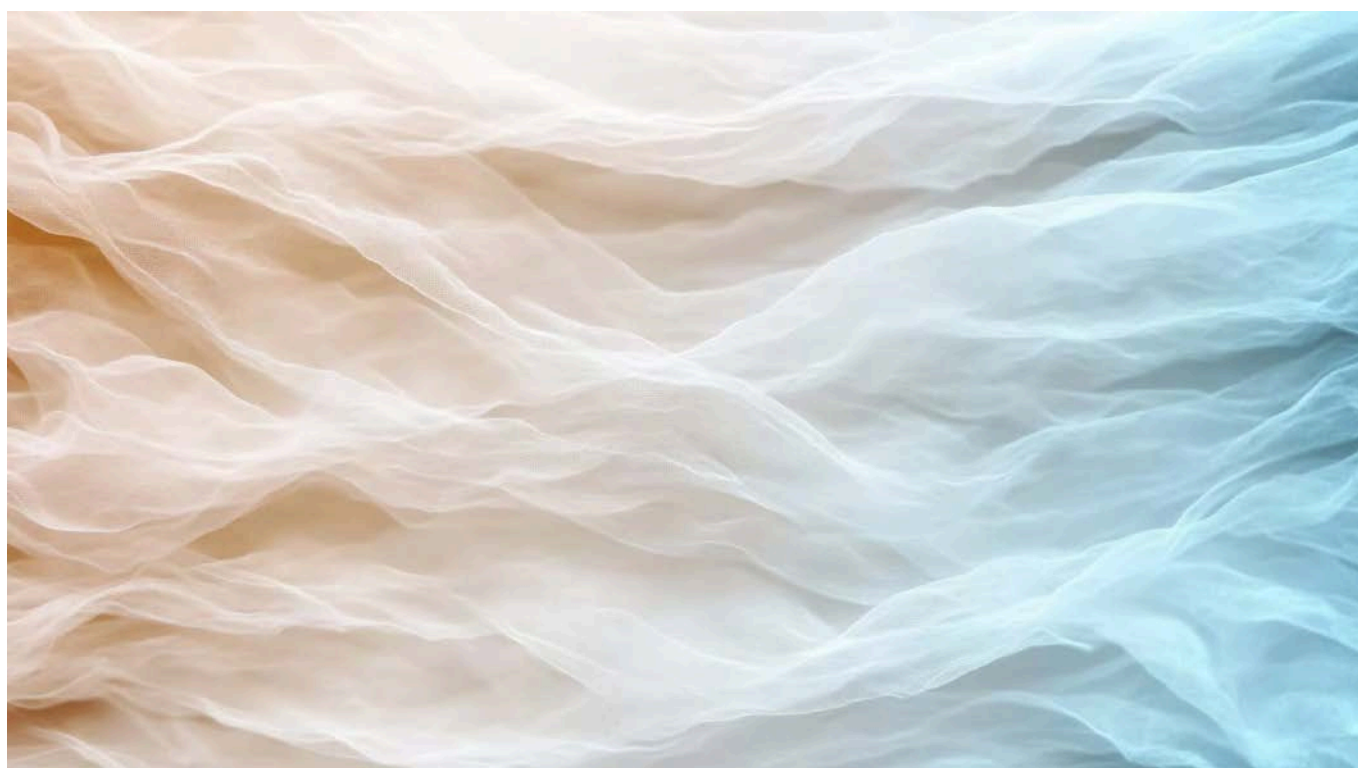
demotivációs tréner

Az 1959-ben született francia Guillaume Paoli 1992-ben ugyancsak Berlinben telepedett le, és a kilencvenes évek vége óta a „Boldog Munkanélküliek” nevű berlini klub egyik vezető alakja. Írói tevékenységével párhuzamosan *demotivációs trénerként* is tevékenykedik. Paoli egyaránt publikál németül és franciául. A „lustálkodás” kérdése kapcsán a 2008-ban napvilágot látott *A demotiváció dicsérete*, illetve a 2019-ben megjelent *Társadalmi sárgaság* című munkái a legfontosabbak. Utóbbiban – fenntartásokkal – támogatta a francia sárgamellényes mozgalomnak az „intézményesített tiltakozások” keretein jócskán túlmutató követeléseit. Ezen kívül igyekezett feltárni a kulisszák mögött zajló események részleteit.[\[3\]](#)

*

Byun-Chul Han már *Az idő illata* címmel megjelent korai esszégyűjteményében élesen szembe állította az úgynevezett szemlélődő élet, a *vita contemplativa*, illetve kizárólag a munkálkodást és a cselekvést preferáló attitűd, a *vita activa* világértelmezését. Ez a kétféle közelítés nemcsak a „teóriában”, de az emberek hétköznapijaiban is tetten érhető. Han újabb munkáiban továbbfejleszti, finomítja és egyre bővülő érvrendszerrel támasztja alá *Az idő illatának* alaptéziseit. Első számú érve, hogy a modern vagy inkább posztmodern társadalom a gyorsaság, a célszerűség és profitmaximalizálás ígézetében él. Versenyt kell futnunk az idővel. A tér és az idő az „itt és most” pillanatává zsugorodik. Túl ezen, a posztmodern világban a „pont idő szagtalanná” válik, éppen ezért értelmetlen akár csak rövid időre is megpihenni és „beleszagolni” a levegőbe. Heideggerhez csatlakozva állítja, hogy a mai ember – az *akárki* -csak szőrföl a világban, valójában sehol nincs otthon. Nincsenek többé gátak és határok, amelyek szabályoznák és élhető tartalommal töltenék fel az időt. „Ahol az idő minden ritmusból kiesik, ahol tartás és irány nélkül a szabadba vész, ott minden *kellő* és jó *idő* eltűnik.”[\[4\]](#) Ma már elbeszélhető történetek sincsenek, mert a pontszerű információdömpingből hiányzik a narratív feszültség. „Az időt az események sajátos láncolata alakítja. Az elbeszélés illatozni hagyja az időt. A pont-idő ezzel szemben szagtalan.”[\[5\]](#) Napjaink posztmodern embere látszólag zárandokként éli életét. De

a hajdani zarándokkal ellentétben a mai *peregrinus* nem az *ott* felé veszi az irányt, hanem továbbra is az *itt* világában szeret mozogni, hiszen számára ez jelenti a szabadság garanciáját. A modern vándor fél az ismeretlentől. A modernitás egyetlen célt ismer: a racionális tervezést és a matematikai alapokon nyugvó kalkulációt. „Járásmódja ezáltal menetelés egy cél felé. A ténfergés vagy az irányítatlan lebegés nem felel meg lényegi vonásainak.” [6] Han részben vitatja Zygmunt Bauman megállapítását, hogy „a csavargást és a csatangolást” kellene a posztmodern járásmód elsődleges jellemzőjének tekintenünk. Szerinte a mai ember csatangolásából hiányzik a természetes lassúság és a „lebegő könnyedség”. A kóborlást felváltotta a zaklatott rohanás, a véget nem érő szörfözés az egyik információtól a másik információig, amelyet állandó nyugtalanság és félelem kísér: nehogy lemaradjunk valamiről. [7] Pedig csak a „szemlélődő elidőzésben”, sőt, „aszketikus visszafogottságban tárják föl a dolgok szépségüket”, csak ekkor nyílik meg számunkra a világ dolgainak szépsége, és ekkor érzékelhetjük „illatos esszenciájukat, ami időbeli lerakódásokból, foszforeszcenciákból áll.” [8]

A könyv *Illatos időkristály* című fejezetében olvashatjuk, hogy az lenne a legszerencsésebb, ha Marcel Proust prózáját tekintenénk a „narratív időkezelés” napjainkban is érvényes formájának. Han úgy véli, *Az eltűnt idő nyomában* hetedik kötete (*A megtalált idő*) mutatja meg, miként lehet eredményesen küzdeni a temporális szétesés ellen, azaz hogyan tudjuk a diszkrét, folyton előrefutó eseményeket tagolni, illetve a „történet végén” összefüggő egészként látni. „Proust tartalomstratégiája az *időt* engedi illatozni. Előfeltételezi, hogy az ember történetileg létezik, hogy *életpályája* van. Illata az *immanencia* illata.” [9] Csak a szemlélődő elidőzésben tárul fel a dolgok igazi szépsége. [10] A Proust által oly szemléletesen leírt, az olvasót töprengésre invitáló, tartalommal telített idő és tér az *itt* és *most* pillanatává zsugorodik. „Nincsenek többé megszentelt terek, amelyeket ne lehetne eltávolítani, vagyis olyan terek, amelyek lényegéhez tartoznának az üresen hagyás. Az illatos helyek *takarékoskodnak* megjelenésükkel.” [11]

Han nem említi Rousseau *Egy magányos sétáló vallomásai* című önéletrajzát, pedig a mű üzenete egybecseng világlátásával. Rousseau könyve személyes vallomások és elmélkedések gyűjteménye, amelyben a bölcselő a magány és a nyugalom, azaz a külvilág folyamatos „zaklatásától mentes”, a szemlélődésre és a töprengésre berendezkedett élet szépségét, a belső béke csendjét dicséri. Rousseau számára a szemlélődés és az önvizsgálat komplementer jelenség: a lélek csak akkor lel szilárd talajra, ha a természet zavartalan körforgása spontán meditációval párosul. Az *ötödik sétában* erről a ritkán tapasztalható belső és külső harmóniáról írja: „De ha van olyan állapot, amelyben a lélek eléggé szilárd talapzatot talál arra, hogy azon teljesen megnyugodjék és abban egész lényét összeszedje anélkül, hogy az egész múltat vissza kelljen idéznie vagy a jövőbe előre tekintenie; ahol az idő semmi magában véve, a jelen mindig tart, mindazáltal tartalmának jelzése és az egymásra következés minden nyoma nélkül, a veszteség és élvezet, a gyönyör és fájdalom, a vágy és félelem minden más érzése nélkül, mint csupán létezésünk érzése és ez az érzelem egyedül képes azt tökéletesen betölteni...” [12] Csak ebben a „szent állapotban” leltünk igazán otthonra, nem pedig a külvilági sikerek rövid életű és nagyon sebezhető látszatboldogságában. A svájci Bieli-tóban található Szent-Péter-sziget, amely otthont adott Rousseau elmélkedéseinek, ilyen megszentelt tér a filozófus vallomásában.

csend és örökkévalóság

A Han által gyakran idézett filozófusok közül Martin Heidegger nézetei állnak hozzá a legközelebb. Véleménye szerint Heidegger a *csend* és az *örökkévalóság* istenét keresi. Persze, ebben a zajos világban nem könnyű az „örökkévalóra” és a „maradandóra” rátalálni. Komoly erőfeszítést igényel, hogy egy másik idő felé vegyük az irányt, ami bizonyosan nem a munka ideje. „A munka – írja Heideggert követve – végső soron az unalomra és a bekebelezésre megy ki. Megsemmisíti a távolságot a dolgokhoz. A szemlélődő pillantás ellenben *megóvja*.” [13]

Az *idő illata* utolsó fejezetében Byung-Chul Han éles kritikával illeti a fogyasztói társadalom „perverz munkamániáját”, amelyben többé nincs értéke a szemlélődő elidőzésnek. A megtermelt javakat mihamarabb el kell fogyasztani, hogy „helyet csináljanak az új termékeknek és szükségleteknek”. [14] Már utaltam rá, hogy a koreai filozófus határozott nemtetszését fejezi ki Hannah Arendtnek a *Vita activában* kifejtett „szinkretista álláspontjával” szemben, hogy egy élhető társadalomnak egyaránt szüksége van a nehéz, nem ritkán piszkos testi munkát végző emberekre (*animal laborans*), az alkotó, a hétköznapi szükségleteken túlmutató tárgyakat létrehozni képes „művészemberekre” (*homo faber*) és a cselekvő, a politikai szervezés és irányítás szerepét is magukra vállaló embertársainkra (*homo politicus*). [15] Arendt persze, ezt azzal egészíti ki, hogy a modern ipari társadalom „mechanizmusa” minden eszközt bevet, hogy az értelmes alkotómunkát és szabad cselekvést a *homo laborans* szintjére redukálja, vagyis kimondatlanul is az a célja, hogy az emberek többsége – mechanikus és lélekölő munkavégzésre kényszerítve – éppen csak az állati szint fölé emelkedjen. Han szerint Arendt nagy hibát követ el, amikor lebecsüli a *vita contemplativa*, azaz a szemlélődő élet emancipatorikus jelentőségét, pedig

egyedül ennek rehabilitálása bizonyulhat hatékony erőnek az eldologiasulás és elidegenedés – legalább részleges – legyőzésére.

A kiégés társadalma címmel megjelent esszégyűjteményében Han elsősorban a pszichológiai és neurológiai defektusokban látja a legfőbb okát, hogy a posztmodern társadalmak embere miért rendezkedett be az immár kóros formákat öltött túlhajszolt életvezetésre. Minden kornak van valamilyen jellemző betegsége. A múlt században a bakteriális és vírusfertőzések jelentették a legnagyobb veszélyt az emberiségre. Korunk meghatározó betegségei ma idegrendszerünk túlzott sebezhetőségéből erednek, amire a depresszió, a figyelemhiányos zavarok, kiégés és a hiperaktivitás túlburjánzása a legjellemzőbb. „Ezek nem megfertőzések, hanem összeomlások; nem az immunológiailag külsődleges *negativitás*, hanem a *pozitivitás* túltengése váltja ki.”^[16] A huszadik századi immunológia az *egészséges belső* és az *ellenséges külső* jól azonosítható szembenállására épült. Napjaink idegi „agressziója” már nem a külső erőszakból fakad, hanem „ugyanannak a túlzásából”, az „immanencia terrorjából”. „Ártalmat ugyanis nemcsak a negativitás, hanem a pozitivitás is szülhet, és nemcsak a Más vagy az Idegen okozhatja, hanem az Ugyanaz is.”^[17]

Napjaink immunológiai pozitivitása elsősorban az emberiség jó részét sújtó munkamániában érhető tetten. A szerző úgy gondolja, a Michel Foucault által elhíresült „fegyelmező társadalom” logikájával ma már nem tudjuk leírni és megérteni ezt a perverziót. Foucault „narratívája” még jól működik, amikor a kórházak, ipari üzemek, elmeógyógyintézetek, börtönök és laktanyák kívülről kontrollált világát próbáljuk megérteni, de nem napjaink úgynevezett „teljesítményorientált társadalmában”, amelyben jobbra az edzőtermek, irodaházak, bankok, bevásárlóközpontok és génlaboratóriumok játsszák a főszerepet. A teljesítményelvű társadalom folyamatosan megszabadul a külső (negatív) kontrolltól. Az alkalmazottak és a kliensek az „önként vállalt”, úgynevezett „pozitív kontroll” gyakorlatára rendezkedtek be. Úgy tűnik, a „képesség pozitivitása sokkal hatékonyabb a kötelesség negativitásánál.”^[18] Han lényegében azt mondja, hogy napjainkban az olykor erőszakos formákat öltő külső munkakényszert az úgynevezett „internalizált normákból” fakadó „belső motiváció” váltotta fel, amit továbbra sem szabad cselekvésnek tekinteni, hiszen lényegét illetően ez is kényszer, ráadásul annak kifejezetten beteges változata. Ma már nem a „külső”, sokkal inkább a „belső” kizsákmányolással kell szembenéznünk. „A késő modern *animal laborans* szinte pattanásig telített egóval, mely minden, csak nem passzív.”^[19] Arendt tehát téved, amikor feltételezi, hogy a mai ember passzívan szolgáltatja ki magát a külső „anonim életmenetnek”, sokkal inkább „saját akaratából” fosztja meg magát a szabadságtól.

Számos kritikussával egyetértve magam is úgy gondolom, hogy ezzel a sommás ítélettel mégsem lehet „elintézettnek” tekinteni a fordulatot, ugyanis a „külső kizsákmányolásból” a „belső” kizsákmányolásba” történő átváltozás mögött több, a mentálpszichológiai magyarázaton túlmutató ok húzódik meg. Az egyik ilyen „okra” éppenséggel egy orosz pszichológusnő, Jelena Belinszkaja mutatott. *A kiégés társadalma* című könyvről írt recenziójában ugyanis felveti, hogy Hannál homályban marad egy fontos szempont: mit kezdjünk az emberi közösségek „normális” együttműködéséhez elengedhetetlenül szükséges gazdasági alapokkal. „Nagyon úgy tűnik, hogy a társadalom közel sem minden tagja rendelkezik azokkal a szükséges anyagi erőforrásokkal, amelyek lehető tennék számára, hogy megszabaduljon a hírhedt önkizsákmányolás kényszerétől, vagy legalábbis jelentős mértékben korlátozni tudja. Ezért könnyen belátható, hogy a termelékenység növelésére irányuló szüntelen vágyakozásunknak a pszichológiai okokon túlmutató összetevői is lehetnek.”[\[20\]](#)

Talán nem tévedek, ha magam is úgy vélem, Han kíméletlen Arendt-kritikája sok sebből vérzik. Pedig éppen Han 2005-ös *Mi a hatalom?* című munkájában szemléletes érveket vonultatott fel a tézis igazolására, hogy a hatalom logikájában a külső és a belső erőszak csak nehezen választható el. Ekkor még úgy látta, a hatalmi viszonyokat sohasem lehet szimpla kauzális ok-okozati kapcsolatokra szűkíteni. Az élettelen passzív dolgokkal szemben az élő organizmus nem hagyja, hogy a külső okok csak úgy, „egyszerűen maguktól”, a szervezet belső hozzájárulása nélkül is működjenek. A képesség, hogy a belülről fakadó determinációknak engedve válaszol a külső hatásokra, alkotja az organikusság lényegét. Egy élettelen dolog sohasem képes válaszolni. Ez a szabály a legtisztábban a politikai hatalom működésében érhető tetten, amit a szerző egyszerű sémával illusztrál. Van *Ego*, aki hatalommal rendelkezik, van *Alter*, aki látszólag nem rendelkezik hatalommal. *Ego* azt szeretné elérni, hogy *Alter* viselkedésében és cselekedeteiben az ő, az *Ego* szándéka és akarata érvényesüljön. Csakhogy *Ego* akaratának realizálása szükségképpen *Alter* együttműködésétől függ, így *Ego* is függővé válik *Alter*től, ugyanis *Alter*nek

rendszerint lehetősége van reagálni *Ego* kényszerítésére, például úgy, hogy megszünteti az együttműködést, ami nehéz helyzetbe hozza *Egót*. Végző soron „A hatalom *Ego* képességében van, hogy önmagát *Alter*ben is folytassa.”^[21] A hatalom működésének Han-féle, úgyszólván „örök érvényű” sematizációja szerintem is sok igazságot tartalmaz. De éppen ez vezethet a belátásra, hogy napjaink „munka- és teljesítményelvű társadalmában” továbbra is jelen van a külső befolyásolás, még ha jóval ügyesebben álcázza is magát, mint az ipari kapitalizmus klasszikus időszakában. Részben talán elfogadható a megállapítás, hogy vírusos és bakteriális betegségek esetében a külső és a belső jobban elkülöníthető, mint a neuronális betegségek esetén, amelyek látszólag „mindenféle optika alól kivonják magukat, mert mentesek a negativitástól.”^[22] A külső kényszer vagy erőszak csak a felszínes megfigyelés számára tűnik el napjaink egyre hisztérikusabb munka- és teljesítménymániájából. Ezt ugyan nehezen tudnám bizonyítani, de megkísérlem néhány személyes élménnyel szemléltetni. Még iskolásgyerekként láttam egy szépen illusztrált, igényes kivitelű történelemkönyvben a 19. század utolsó évtizedében vagy a 20. század elején készült fotót, a szentpétervári Putyilov gyár egyik szerelőműhelyéről, hogy az üzemcsarnok munkásai szorgalmasan teszik a dolgukat. De ha az olvasó alaposabban szemügyre veszi a képet, látható, hogy valahol a csarnok végén, a katedrának vagy tribünnek látszó építményen egy munkafelügyelő (talán éppen maga Putyilov?) korbácsot szorongat a kezében, így sejteni lehet, hogy szükség esetén ezzel „jól odasózott” a „lazsáló munkásoknak”. Manapság már nemigen lehetne ilyen képet készíteni, részint a politikai korrektség okán, de azért sem, mert az emberek helyett jórészt robotok „dolgoznak” az üzemcsarnokokban. A lényeg mégis változatlan. Erről tanúskodik Almási Réka *Team Building* (2010) című filmjének „sztorija”, amely – jobbára satirikus eszközökkel – személetesen mutatja meg, mi történik egy balatoni csapatépítő tréningen, amelyen egy tucat munkavállaló abban a reményben vesz részt, hogy az ott megszerzett ismeretek birtokában rövidesen mindegyikük olyan kiemelkedő munkateljesítményre lesz képes, amely akár „céges temetésre” is alkalmassá tesz. Filmkritikájában írja Hungler Tímea: „A csapat és vezérei egyszerre emlékeztetnek valamiféle vallási szektára guruikkal az élen, valamint egy büntetés végrehajtási intézményre egyen öltözetű rabokkal és smasszerokkal, akik közül, hogy az analógia teljes legyen, a team eminense egy ponton még végig is megy a cellák közötti szűk folyosón, hogy mindenhová bezörgetve tudassa, hamarosan gyülekező lesz az udvaron.”^[23] Vagyis napjaink menedzserkapitalizmusa ügyesen kombinálja a külső és a belső munkakényszert. Persze, amíg az elsőt inkább elrejtteni szeretné, a látszólag belülről fakadó motivációt már-már „szakrális magasságokba” emeli. Itt is ugyanaz a „szabály” érvényes, mint a betegségek esetében: igaz, hogy megsokasodtak az olyan idegrendszeri vagy neurotikus betegségek, mint a hisztéria, pánik, depressziós neurózisok stb., amelyek köztudottan „belülről fakadnak”, ugyanakkor a „kívülről jövők” sem tűntek el.

perverz életfelfogás

Han az 2022-ben megjelent *Vita contemplativa avagy a tétlenségről* című könyvében még a korábbi munkáihoz képest is kegyetlenebbül ostromozza a munkaalapú társadalom perverz

életfelfogását, és száll szembe a gondolkodókkal, akik szerint érzéketlennek bizonyulnak a veszélyekre. A mai világban az ember képtelen nyugalmat találni – akárcsak időlegesen is. (Érdekes egybeesés, hogy nem sokkal korábban jelent meg az amerikai képzőművész és író, Jeddy Odell *A semmittevés forradalma* című könyve, amely hasonló érvekkel bírálja a „munkamániás menedzser-kapitalizmus” túlzásait. [24])

Már ünnepelni is elfelejtettünk. Han idézi Guy Debord klasszikusnak tekinthető megállapítását: „Ez a kor, amely lényege szerint ünnepségek szédületes körforgásának láttatja az időt, valójában olyan kor, amely nem ismer ünnepet. A pillanatok, amelyeket a közösség valaha, a ciklikus idő uralma idején, az élet pazarlására kapott, nem lehetségesek olyan társadalomban, ahol sem közösség, sem luxus nem létezik többé. Amikor a pseudo-tömegünnepek, a párbeszéd és az ajándékozás e paródiái túlhajtott költekezésbe kergetik az embereket, csakis a kiábrándulást termelik újra, amelyet mindig egy újabb kiábrándulás képzelete kompenzál.” [25] Pedig a valódi ünnepek nélküli kor közösség nélküli kor is.

Az ünnep pátoszát a fogyasztói társadalom *kóros falánksága* teszi semmissé. Han utal Giorgio Agamben szellemes megállapítására. Az olasz filozófus ugyanis a *Meztelenségek* című könyvében Plutarkhoszra hivatkozik, hogy miként űzték ki az egyik városból a bulimiásokat. Agamben olvasatában ez a rituálé különös célt szolgált: szerették volna rávenni az embereket, hogy ne egész nap a mezőkön legelésző marhák példáját kövessék, hanem szokjanak hozzá az emberhez méltó ünnepi táplálkozáshoz. Az emberi étkezésnek – jó esetben – nem pusztán a biológiai reprodukció a célja, hanem az elmélkedés egyik kitüntetett időszak is. A zsidó hagyományt megidézve azt mondhatjuk, „az evés nem *melacha*, azaz valamilyen konkrét cél elérését szolgálja, sokkal inkább *menucha*, jótékony semmittevés: a táplálkozás sabbatja.” [26] A pihenést és a szemlélődést nem ismerő, folyton „tevékenykedő élet” kikényszerítése hatékony hatalmi eszköz, hiszen aki éjjel-nappal dolgozik, annak nincs ideje, hogy a „forradalom esélyét

latolgassa”.[\[27\]](#) Ráadásul miután a lelki békére és az elmélkedésre szánt idő semmivé lett, az emberek többsége ódzkodik, hogy bármiről önálló véleményét alkosson. Nietzsche modernitás-kritikájához csatlakozva, Han is úgy véli, hogy a mai világban az embernek ahhoz sincs bátorsága, hogy önállóan foglaljon állást a világban zajló eseményekről; jó esetben megelégszik azzal, hogy mindent és mindenkit gyanúsnak tekint. Az elme és a szem hozzászokik az élet szinte követhetetlen felgyorsulásából fakadó felületes és hiányos tapasztalatokhoz, téves ítéletekhez. Leginkább az utazóhoz hasonlít, aki csak a vonatablakból kitekintve óhajtja megismerni az országot, amelyen éppen keresztülutazik. Az információs társadalom vezető ideológiája, hogy a megismeréshez szükséges megfontolt és autonóm hozzáállás szinte az örültséggel határos, a még létező, de egyre fogyó létszámú szabad szellemű embereknek pedig rendre rossz híret keltik.

A *Vita contemplativa* már címével is jelezi, hogy elsősorban Hannah Arendt *Vita activa avagy a tevékeny élet* könyvében kifejtett eszmékkel nincs kibékülve.[\[28\]](#) Han egyik német kommentátora egyenesen az Arendt ellen folytatott keresztshadjárat ikonikus példájának tekinti a művet.[\[29\]](#) Az esszékötet hat fejezetében Han számos európai gondolkodó, többek között Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Walter Benjamin, Giorgio Agamben és Maurice Blanchot a „tétlenséget és a szemlélődést méltató” gondolatait foglalja össze, és az idézeteket irodalmi példákkal kommentálja. A könyv harmadik fejezetében (*A cselekvéstől a létig*) egyértelművé lesz, hogy Han elsősorban Heidegger gondolkodásával azonosul. (Amúgy egyik korai könyve éppen egy Heideggerről szóló monográfia.) Az emberi lét sajátos, minden más létezőtől eltérő minőségét az adja meg, írja Heidegger, hogy ez *hangolt létezés*, azaz mi emberek, mindig egy számunkra készen adott világban találjuk magunkat, amihez valamiképpen viszonyulnunk kell. A *hangoltság* fölött nem rendelkezünk hatalommal. Nem mi ragadjuk meg a *hangoltságot*, hanem az „ejt foglyul minket”. Ez egyúttal azt is jelenti, teszi hozzá Han, hogy „Nem a tevékenység, hanem a belevettség mint ontológiai őspasszivitás határozza meg alapvetően az ember eredeti világbanvaló-létét.”[\[30\]](#) A gépek és a mesterséges intelligencia nem a „világban” vannak. A gép se nem tevékeny, se nem tétlen. Mert a tevékenység és a tétlenség úgy viszonyul egymáshoz, mint a fény és az árnyék. Az árnyék formálja a fényt: körbe fogja, így teszi azonosíthatóvá. A fény és az árnyék egymás feltételei. A tevékenység és a tétlenség két különböző gondolkodás, sőt, elmeállapot. „A gondolat fényből és árnyékból szövődik. Ellenben a gépi intelligencia nem ismeri sem a fényt, sem az árnyékot. Egyszerűen *transzparens*.”[\[31\]](#) A kontempláció a termelőtevékenység ellentéte. Amihez a szó fizikai értelmében nem tudunk hozzáférni, a kontemplációban még az is *adottként* jelenik meg. A csak a gondolatban megjelenő adomány dimenziója az, ami hálát érdemel tőlünk.[\[32\]](#) A hálaadasként megjelenő gondolkodásban az akarat megszűnik, és átadja magát a nyugodt szemlélődésnek.

elkeseredett küzdelem

„A nem-cselekvés vagy tétlenség, írja Han, hatalmasabb bármilyen tettnél vagy cselekvésnél. A *passzivitás etikája felel meg igazán a tétlenség etikájának*.”[\[33\]](#) Ennek a meglehetősen

obskúrusnak tűnő elmélkedésnek megvan a maga célja, ugyanis Han elsősorban a heideggeri filozófia adaptálásának segítségével ostorozza ellenfeleit, kiváltképpen Hannah Arendt személyét. Ez az Arendt iránt érzett averzió nem új jelenség, szinte minden könyvében élesen bírálja az Arendt által képviselt felfogást, hogy az „aktív és cselekvő” életben határozottabb vonásokat ölt az emberi természet közösségi elkötelezettsége, mint a pusztán csak a „szemlélődést preferáló” életben.^[34] Han élesen elítéli Arendtnek a görög poliszdemokráciát elismerő megjegyzéseit; szerinte szó sincs arról, hogy akár az antik, akár a modern demokráciákban a „szabad polgároknak” feltétlenül otthon kellene érezniük magukat. Példaként Platón *Szókratész védőbeszédét* idézi, hogy az aktív részvétel a politikai nyilvánosságban inkább kárt okoz, mintsem hasznot. A bírái előtt álló Szókratész valóban azt mondja: „Ne haragudjatok meg rám, ha kimondom az igazat: nem is lehetséges, hogy biztonságban maradhasson bármely ember, aki akár veletek, akár bármilyen más sokasággal nemesen szembeszáll, és megakadályozza azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, ami a városban történik – arra van szükség, hogy az igazságért valóban harcoló ember, ha legalább rövid időre biztonságban akar maradni, magánéletet és ne államférfiúi életet éljen.” Hogy vélt „igazságát” még inkább alátámassza, utal Arendt talán legismertebb tanítványa, Judith N. Shklar kritikus megjegyzésére is, hogy Arendt figyelmen kívül hagyta Arisztotelész demokrácia-bírálatát: a görög városállamokban – a szabad emberek formális egyenlősége mellett – mindig elkeseredett küzdelem folyt a gazdagok és a szegények között.^[35] Persze, annyiban igaza van Hannak, hogy még a legdemokratikusabb politikai rendszernek is megvannak a gyengéi, így a Szókratész „otthonának” számító korabeli Athén sem tekinthető kivételnek. De Han, aki a termékeny szemlélődés idejeként definiálja a *menuchát*, idézhette volna Arisztotelésznek a görög városállamokban hasznosnak és kívánatosnak tekintett *közös étkezés* intézményesített gyakorlatát is. Arisztotelész a *Politikában* írja, hogy a városállamok többségében az alkotmányos fejlődés motorjaként tekintettek a közös étkezésekre, amelyen rendszerint kötelező volt részt venni. „A közös étkezéseknek tehát szimbolikus szerepük is van, hiszen lakmározás közben meg lehet vitatni a városállam egyes bajos-dolgait, így protokollok és előírások nélkül, úgyszólván az 'intimitás szférájában' is lehet eredményesen politizálni. Vagyis a közös étkezésben a *fizikai részvételt* az egymás örömei, bánatai és vágyai iránt megnyilvánuló kölcsönös *részvétel és együttérzés* morális értéke egészíti ki.”^[36] Arisztotelész szerint ugyan a politizálás némileg „luxusjellegű” tevékenység: amikor már rendelkezésünkre állnak az elfogadható élethez szükséges anyagi javak, akkor van értelme a közügyekkel foglalkozni. Mindezt bekalkulálva, különösebb erőfeszítés nélkül belátható, hogy a Han által oly sokra értékelt *menucha* tágas jelentése nem zárja ki az *aktív* és *cselekvő* politizálást. Ezért felettébb igazságtalan és visszatetsző a megjegyzés, hogy „dacára annak, hogy Arendt zsidó filozófus, gondolkodásából hiányzik a sabbat dimenziója.”^[37] Ezt követően legalább harminc oldalon bizonygatja, hogy Arendt világképéből még a *szemlélődő élet* értéke iránt érzett megértés minimuma is hiányzik, s hogy Arendt szerint a kontemplációt nem tekinthetjük másnak, mint a világ megoldásra váró problémái előli menekülés elméleti igazolásának. A fejezet végén mégis olyasmit ír, amit valamiféle meghátrálásként vagy józan belátásként is lehet értelmezni. Mintha legalább részben elfogadná az arendti gondolatok igazságát is: „Az emberi létezés egyedül a *vita compositában*, azaz a *vita activa* és a *vita contemplativa* együttműködésében valósulhat meg.”^[38]

Ahhoz, hogy egy csökönyös szamarat indulásra készítsünk, a közmondás szerint „a sárgarépa és a bot” a leginkább bevált módszer, írja Guillaume Paoli *A demotiváció dicsérete* című könyve első bekezdésében. „Én ugyan számos szamárgondozót ismertem, de még nem talákoztam olyannal, aki ehhez a módszerhez folyamodott volna. De függetlenül az állítás igazságtartalmától, ez olyan metafora, amely – hasonlóan számos, a népi bölcsesség által alkotott fantáziadús kifejezéshez – sokkal összetettebb jelenségeket rejt magában, mint amilyenek első pillanatra tűnik.”[\[39\]](#) És valóban, a könyv hat fejezetében – aprólékosan „dekonstruálva” a mondást – a szerző arra a következtetésre jut, hogy itt nem két szemben álló alternatíváról van szó, hanem két „motivációs módszer” dialektikus kapcsolatban van: a „bot” és a „répa” kölcsönösen függenek egymástól. A bot mint fizikai kényszer önmagában nem elegendő, hogy mozgásra bírja az állatot. Ehhez szükséges a belátás, hogy a valódi hatékonyság közvetett: mint állandó – de szinte sohasem realizálódó – fenyegetés viszonylag kis erőfeszítéssel is megteremthető. A szamárnak elegendő tapasztalni, hogy bármikor odacsaphatnak. De itt a répa, amelyet a gazda az állat orra elé lógat. Nemcsak az lényeges, hogy a szamár lássa a répát, hanem hogy csak *azt* lássa. El kell érni, hogy „minden más, sóvárgást kiváltó dolog eltűnjék a szeme elől.”[\[40\]](#) A sivatagban ez talán nem jelent nagy gondot, mivel ott amúgy sem sok látnivaló akad, de egy „információ-dúsabb közegben”, szemellenzőt kell a szamárra tenni, hogy az állat figyelme egyetlen célra összpontosuljon. Miután ezt elértük, még sok tennivaló akad. Mert továbbra is két különböző akarat van dolgunk. A szamár répát enne, a gazdája meg azt akarja, hogy az állat végre elinduljon. Hogyan lehet egyesíteni ezt a két akaratot? Az állatnak helyettesítenie kell a belső motívumát (az éhséget) egy számára kívülről érkező indítékkal (a répával és az annak eléréséhez szükséges mozdulattal). Ezt nevezzük *identifikációnak*. Mivel az állat csapdába esett, módosítani kell a viselkedését, és erőfeszítéseket tennie, hogy elérje, amit szeretne. A szamár minél inkább „saját szabad akaratából” cselekszik, annál nagyobb esélye lesz, hogy célját elérje. Ezt *adaptációnak* nevezzük. A társas kapcsolatokban élő emlősök esetében (akik közé a „kollégáink” is tartoznak, mondja Paoli) persze sokkal könnyebb mindezt elérni, mint a szamarak esetében. „És itt döntő fordulat következik be: minden egyes kollégánk úgy gondolja, hogy neki kell megtennie az első lépést. Miért? Mert feltételezi, hogy a többiek is ugyanezt teszik. És ez az, amit *emulációnak*, vagy szabad versenynek nevezünk.”[\[41\]](#) Az elégedettséget és az ehhez kapcsolódó megnyugvást folyton el kell halasztani, de sohasem szabad feladni! A sikertelen erőfeszítéseket újabb erőfeszítésekkel kell kompenzálni.

S éppen ez lehet a leghatékonyabb motiváció. Napjaink „cseppfolyós” és „túlmozgásos” kapitalizmusában élő embertársainknak sincs más esélyük, mint hogy belássák: szürke mindennapjaikban is ezt a szabályt kell követniük. Bár a közgazdasági és mentálhigiéniai kutatások indikátorai rendre azt jelzik, hogy a munkahelyeken egyre motiválatlanabbak a munkavállalók. És ez nemcsak a rosszul fizetett, a ranglétra alján lévő munkavállalókra igaz, hanem a közép- és felsővezetőkre is.[\[42\]](#) A fogyasztói szektorban ugyancsak a vásárlási kedv csökkenéséről panaszkodnak a kereskedők, amelyet elsődlegesen az úgynevezett „telítettségi hatással” magyaráznak, nem pedig azzal, hogy radikálisan lecsökkent a vásárlóerő. Minél inkább szüksége lenne a piacnak a motivációra, annál kevesebb van belőle. És minél tökéletesebbnek tűnik a rendszer technikai apparátusa, annál kevésbé képes önkéntes csatlakozásra bírni a polgárokat. „Abban a pillanatban, amikor úgy tűnik, hogy a globális tőke már elhárított minden külső akadályt, amely korábban fékezte a fejlődést, hirtelen egy belső tényező fenyegetése jelenik meg: az emberi erőforrások növekvő elégedetlensége, amely nélkül a rendszer valójában semmi. Ez a 'kolosszus alhasa'. Marx víziójával ellentétben a *Világkereskedelmi Rt.* korlátja végső soron nem objektív, hanem szubjektív: a motivációs ráta csökkenő tendenciája.[\[43\]](#) A folyamatot jól érzékelik a menedzserkapitalizmus „vezérgurui”, éppen ezért minden lehetséges eszközt bevetnek, hogy megfordítsák a tendenciát. Paoli a „közlekedési dugó” példájával szemlélteti a „motivációlanyhulás” mögött rejlő társadalmi és pszichológiai okok természetét. Jól ismert jelenség: a fogyasztó rendszerint olyan autót vásárol, amely a személyes szabadság kiteljesedését, azaz sebességet és erőt ígér neki. Csakhogy az ilyen, „tipikusnak” nevezhető fogyasztó szükségképpen ugyanolyan autósokkal találja magát a forgalomban, akiket ugyanazok a motívumok vezérlik, mint őt, így a többiek is hozzá hasonló döntéseket hoznak. „De ekkorra már túl késő belátni, hogy tulajdonképpen autó nélkül is meg lehetne lenni. Mert időközben egy új terméket dobtak a piacra, amely állítólag garantálja a vásárló autonómiáját és megkülönböztethetőségét a többi autóstól.”[\[44\]](#) Mindenki rohan, hogy megvegye az új autót, amivel persze egy lépéssel sem jutott előrébb, hiszen a többiek is pontosan ugyanezt teszik. Nem

arról van szó, hogy „dugóba kerültünk”, hanem hogy mi magunk vagyunk a közlekedési *dugó*. Ahogy a már-már hisztérikus formát öltő „nyomulás” ugrándozik az egyik piaci szegmenstől a másikig, úgy csökken fokozatosan a megszerezni kívánt javak iránti motiváció „élettartama”. Egy idő után az a „veszély fenyeget”, hogy ez a folyamat maga is egyfajta „motivációs dugót” eredményez. Nemcsak a különféle ajánlatokkal „agyonbombázott” emberek nem tudják, hova forduljanak tanácsért, de a vállalatok és a kereskedelmi cégek munkatársai is bajban vannak, mert a potenciális kuncsaftok egyre távolabb kerülnek tőlük. Ráadásul a dugóba került embertársaink többségének egyre több időt kell dolgoznia, egyre alacsonyabb fizetésért. „Ez logikus: minél inkább globalizálódik a világ, arányosan annál kisebb szerep jut az egyes embernek a vagyontermelésben, és annál inkább felcserélhető. Mindig található valaki, aki hajlandó ugyanazt a munkát elvégezni – kevesebb pénzért. Egyre szélesedik a szakadék a *tévében látható* ígéret földje és a hétköznapok emberének konkrét valósága között.” [45] Ráadásul manapság mindannyian alávetettek vagyunk a piac „kettős kényszerének”: számíts arra, hogy holnaptól alacsonyabb lesz a fizetésed, de azért fogyassz többet! Légy kreatív, de fogadd el, hogy nincs más alternatíva; légy hűséges, ugyanakkor lásd be, hogy nem vagy pótolhatatlan; légy egyéniség és rendeld alá magad a csapat igényeinek. Légy egoista, és szégyelld magad, ha kiállsz a saját érdekeid mellett stb. „Nyilvánvaló, hogy csak úgy tudunk az egyik imperatívuszuknak megfelelni, ha egyúttal megsértjük a másikat. De hát nincs itt semmi gond! Csak rajta: most mutasd meg, mit jelent ilyen feltételek mellett motiváltnak lenni!” [46] Legtöbben mégis a „motiváció válsága” miatt panaszkodnak. Pedig jobb volna ezt a tényt korábban nem remélt lehetőségként üdvözölnünk. Ugyanis, ha a kapitalizmus működésének legfontosabb előfeltétele a „kollaboránsok” motiváltsága, ebből logikusan adódik a következtetés, hogy a „fejlődés” áldozatai és ellenzői számára a *demotiváció* a továbblépés szükséges szakasza.

átprogramozás

Aki a demotiváció mellett érvel, annak számos nehézséggel kell szembenéznie. Alapvető különbség van ugyanis a premodern, a modern és a posztmodern világ értékrendje és világfelfogása között. A régi korok emberei tudták, hogy hisznek; a modernnek hittek abban, amit tudtak; a posztmodernnek azt hiszik, hogy nem hisznek semmiben. És éppen ezt az utóbbi „nem-hitet” kell szétrombolni. De az újfajta nihilizmus, amivel bátran szembe kell néznünk, nem a semmiből született. Könyve második fejezetében (*Kötelező piacositások*) a francia filozófus szemléletes példákkal mutatja be, hogy a piaci logika meghonosítása a társadalmi élet számos területén szorosan egybefonódik az emberek személyes motivációinak tudatos deformálásával. Az emberi agy „átprogramozása” valószínűleg a vállalati kultúrában meghonosodott *coaching* funkcióján keresztül jelenik meg a legvilágosabban. (A *coach* angol szó jelentése: szakmai partner vagy tréner, aki ebben az esetben „agymoderátor” is.) Az agytrénernek elsősorban a hatékonyság és a teljesítmény növekedését szeretnék elérni rájuk bízott klienseiknél, de – mint az interneten olvasható fogalom-meghatározásból kiderül – feladatuk, hogy a munkatársak ne csak munkahelyeiken, hanem a „magánéletükben” is motiváltak és elkötelezettek legyenek. Elvben bárkiből lehet ilyen *tréner*, aki elsajátított néhány készséget egy korábban ugyancsak

„munkanélkülüként tengődő”, de immár komoly „szakmai tudással” felvértezett edzőtől. Ennek az agytréningnek a legjobban szervezett és intézményesített formáját a *neuro-lingvisztikus programozás* (NLP) világszerte elterjedt módszerében érhetjük tetten, amely a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben szinte önálló iparágga „nőtte ki magát”. A NLP módszer lényege: különféle kognitív technikák segítségével a „kliens agyát újra kell programozni”, hogy a „kezelésbe vett személy” így az általa is kívánatosnak tekintett „kitűnő állapotba” kerüljön.[\[47\]](#) Mindezt Guillaume Paoli azzal a megjegyzéssel egészíti ki, hogy a műveletek sorozata, amellyel az „agyak újraprogramozása” végbemegy, szinte pontról pontra megfelel annak, amit Luc Boltanski és Éve Chiapello *A kapitalizmus új szelleme* című munkájukban „*az autentikusság áruvá alakítása*” folyamatként írtak le. Az egész egyfajta pénzügyi befektetésként működik, mert a vonzónak tűnő ajánlat rém egyszerű: „Fektesd be nálunk minden vélt vagy valós értékedet; a képességeidet, az ízlésedet, az ambícióidat, a vágyaidat és minden egyebet – egyetlen hatalmas tételcsomagban. Mi tároljuk, szelektáljuk és a lehető legtöbb részre bontjuk ezt a csomagot, majd kiválasztjuk belőle a számodra legmegfelelőbb ötleteket és ajánlatokat.” És milyen kritériumok szerint működik ez a szelektációs-csomag? Természetesen a piac logikája szerint. „Ha 'önmegvalósításra' vágysz, *nem szabad álmodoznod*: minden erőforrásodat irányítsd a valóság, azaz a piac felé.”[\[48\]](#)

Ez az agyprogramozási ceremónia – legalábbis a világ legfejlettebb régióiban – nem is bizonyul „eredménytelennek”. Paoli könyve negyedik fejezetében (*A drogmunka*) a munkavégzés kényszerének beteges formáit vizsgálja. Azt írja, szakértők tapasztalják, hogy újabban megjelent az egészen szélsőséges munkafüggőség, amely tüneteiben, kialakulásában és hatásaiban nem sokban különbözik a drog- és alkoholfüggéstől. A kétezres évek elején japán tudósok megállapították, hogy hazájukban évente legalább húszezren halnak meg a *karoshi* (munkahalál) nevű betegségben.[\[49\]](#) Ha a leggyakoribb foglalkozási megbetegedéseket nézzük, valószínűleg élen jár az RSI-szindrómának nevezett „mozgásszervi rendellenesség”. Ez a betegség jobbára a

monoton, órákon át ismétlődő mozdulatokat végző dolgozóknál alakul ki; tünetei közé tartozik a súlyos, krónikus ízületi fájdalom, különösen a hátfájás, amely gyakran depresszióval és stresszel társul. S valóban, az angolszász országokban rendszeren használják a *munkaalkoholizmus* kifejezést. A németek „megelégszenek” a *munkamánia* kifejezéssel, de a jelenség tartalmát ők is pontosan úgy írják le, mint a japánok vagy az amerikaiak.

arisztokratikus fölény

Ami Franciaországot illeti, ebben az országban sem az egészségügyben, sem a kollektív tudatban sokáig nem vették komolyan ezt a betegséget. Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy a franciák mindig is bizonyos arisztokratikus fölénytel tekintettek a protestáns Angliára és Németországra, mint olyan nemzetekre, akiket rabul ejtett a munkamánia. A franciák atipikus nemzetnek, a szabály alóli kivételnek látják magukat. Egy átlagos francia, írja Paoli, rendszerint „Büszke a kultúrájára, amely oly sok filmen és szonon keresztül dicsőíti a lustálkodást és a jó életet. És ha netán mégis ismerne egy 'munkamániást' a környezetében, úgy néz rá, mint atipikus betegre. Az ilyen francia – ahogyan mondani szokás – a szabályt erősítő kivétel.”^[50] Csakhogy manapság már nincs semmi alapja ennek az arisztokratikus fölénynek. Ami a folklórban még úgy-ahogy elmegy, a valóságban inkább ostobaságnak tűnik. Honfitársaim többsége, írja Paoli, ugyanúgy engedelmeskedik a posztmodern kapitalizmus „munkamániás” normáinak, mint bármely fejlett ország népessége.

Paoli a *Demotivációs tréning* című esszéjében elismeri, hogy a komolyabb fizikai erőfeszítést követelő munkák, az iparban és a mezőgazdaságban is Ázsia és Dél-Amerika „láthatatlan poklába” költöztek. „A nyugati értelmiségiek a munkásosztály távozását ünneplik. Vajon ez azt jelenti, hogy a kapitalizmus centrumaiban élő lakosság felszabadult a termelőmunka kötelezettsége alól?”^[51] Nem, mert egy harmadik termelési modellt találtak ki számunkra: az „immateriális” munkát. Itt már nyoma sem maradt az ember–természet interakciónak, ha csak neuronokat és a bájtokat nem tekintjük a természet részeinek. A lényeg továbbra is ugyanaz: ahogy az aranyról a papírpénzre, majd az elektronikus pénzre váltás sem változtatta meg a pénz lényegét, a „dematerializáció” sem tüntette el a munka kényszerítő jellegét. Még a fizikai erőfeszítés sem tűnt el teljesen az életünkől, legfeljebb az edzőtermekben vásároljuk meg az effajta szükségletünket. A kommunikáció iránti igényeinket a pszichoterapeutánál, az információszükségletünket az interneten, „pozitív imázunkat” neves klubokban és elegáns éttermekben „vásároljuk meg”. „Amik ebben a szektorban megtermelődnek – jobban mondva: újratermelődnek és átalakulnak -, azok egyértelműen maguk a társadalmi kapcsolatok. Az egyes termékek és szolgáltatások csupán mérföldkövek egy egységes életút mentén; az univerzális piachoz tartozás útjelzői. A piac számára ezért központi jelentőségű az egyének hajlandósága, hogy saját életüket az áruk folyamatos áramlásához kössék. Amint a piaci logikával azonosulás megszakad, a termelési kényszerzubbony elveszti legitimitását. Az antikapitalizmus legelső kérdése: valóban így akarok élni? És mi az, amit képes vagyok feláldozni érte?”^[52] A posztmodern kapitalizmus rendkívül ötletes, amikor hatékony manipulációs technikák

alkalmazásáról van szó. Még azt is jól tudja, hogy miképpen lehet a „politikai korrektség” manapság oly divatos ideológiáját a visszájára fordítani. Kiváló példa erre a „korrekt inkorrektiségre” a Paoli által idézett francia író, Frédéric Beigbeder egyik mondása: „Az embereket nem szabad hülyének nézni, de azért azt se felejtjük el, hogy lényegében azok.” [53] Ez ugyan gonosz megjegyzés, de van némi valóságalapja. Ezért aztán a sikerrel kecsegtető ellenállás első lépése a sokszor kínzóan fájdalmas igazság felismerése lehet, hogy bizony, mi magunk is elfogadjuk az „önkéntes szolgaság” szükségszerűségét. [54] Pedig, ha van a munkának és az erőfeszítésnek értelme, akkor ez elsősorban az energiamennyiségen lesz mérhető, amit a „függőség spirálja” elleni lázadásba, azaz a kompromisszumot nem ismerő *demotivációba* fektetünk. Az ember szinte kísértést érez, hogy odakiáltson a kiábrándult aktivisták minden fajtájának: „Lépjetek ki a hálózat fogságából, fordítsatok hátat a projekteknek, legyetek inkább *passzivisták*.” [55]

ELŐZŐ RÉSZ

[1] Michael Sandel *Az érdem zsarnoksága* című (nemrégiben magyarul is megjelent) munkájában jellemzi az érdemalapú filozófiát: „(...) akik eljutnak a csúcra, úgy vélik, megérdemlik a sikerüket, azok pedig, akik a valóban egyenlő esélyek ellenére lemaradtak, megérdemlik a sorsukat.” Lásd Sandel, Michael J.: *Az érdem zsarnoksága*. MCC Press Kft. Budapest, 2024. 13. Ford.: Tóth Bálint

[2] Han, Byung-Chul: *Az idő illata. Filozófiai esszé az elidőzés művészetéről*. Typotex, Budapest, 2024. (Eredetileg 2010.), *A kiegészítés társadalma*. Typotex, Budapest, 2019. (eredetileg 2016.); mindkét könyvet Csordás Gábor fordította. Továbbá Byung-Chul Han: *Vita contemplativa. Oder von der Untätigkeit*. Ullstein Buchverlage, Berlin, 2023.

[3] Paoli, Guillaume: *Éloge de la démotivation*. Nouvelles (Éditions) Ligne, Paris, 2008; Paoli, Guillaume: *Soziale Gelbsucht*. Matthes & Seitz Verlagsgemeinschaft, Berlin, 2019.

[4] Han, *Az idő...*, 11–12.

[5] I. m. 34–35.

[6] I. m. 50.

[7] Persze, Bauman is különbséget tesz a *valamikori és mai* (posztmodern) zarándoklat között. „A posztmodern élet stratégiájának sarokköve már nem az identitás megteremtése, hanem minden rögzített és szilárd állapot elkerülése.” Bauman, Zygmunt: *La vie en miettes*. Expérience postmoderne et moralité. HACHETTES LITTERATURES, Paris, 2003. 43.

[8] Han, *Az idő...*, 74.

[9] Han, *Az idő...*, 68.

[10] Lásd, i. m. 74.

[11] I. m. 92.

[12] Rousseau: *Egy magányos sétáló vallomása*. Franklin Társulat Kiadása, Budapest, 91–92. Ford.: Rácz Lajos

[13] Han, *Az idő...*, 114.

[14] I. m. 136.

[15] Kiss Lajos András: <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-a-lustalkodas-vedelmében-1/> 23–58.

[16] Han, *A kiegészítés...*, 9.

[17] I. m. 15.

[18] I. m. 23.

[19] I. m. 37.

[20] Belinszkaja, Jelena: *Utomlenyije szocialna – szegodnya i navszegda?* (Társadalmi fáradtság – most és mindörökké?), *Social Psychology and Society* 2024. Vol. 15. no. 1. (pp. 209–214), 213. Illetve:

https://psyjournals.ru/journals/sps/archive/2024_n1/sps_2024_n1_Belinskaya.pdf

[21] Han, Byung-Chul: *Was ist Macht?* Philipp Reclam, Stuttgart, 2005. 114. Lásd még Eder, Sigrid: *Machttheorien – Zwischen Freiheit und Zwang*. NILEX 1-2/2007. 4045.

[22] Han, *A kiegészítés...*, 20.

[23] Hungler Tímea: *Kell egy csapat*. Almási Réka: Team Building. <http://magyar.filmhu/magazin//kell-egy-csapat.html> A

letöltés időpontja. 2025.12. 07.

[24] Lásd Odell, Jenny: *A semmittevés forradalma. Hogyan romboljuk le a hatékonyság mítoszát a digitális kapitalizmusban*. Libri Könyvkiadó Budapest, 2022. Ford.: Szatmári Zsófia. A könyv eredeti amerikai kiadása 2019-ben jelent meg. Odell könyvének egyik vezérgondolata: „A semmittevés célja az én definícióm szerint nem az, hogy utána felfrissülve menjünk dolgozni, hogy még produktívabbak lehessünk, hanem hogy megkérdőjelezzük azt, amit jelenleg produktívnak vélünk.” I. m. 10–11.

[25] Debord, Guy: *A spektákulum társadalma*. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Budapest, 2006. 101–102. Ford.: Erhardt Miklós

[26] Agamben, Giorgio: *Nuditás*. Éditions Payot & Rivages. Paris, 2009. 171–172. Olaszból fordította Martin Rueff. Továbbá Han, *Vita...*, 16.

[27] Lásd Han, *Vita...*, 28.

[28] Arendt könyve eredetileg angolul jelent meg 1958-ban. A francia fordítás – követve az (amerikai) angol kiadást *A modern ember állapota* címet viseli (*Condition de l'homme moderne*). Byung-Chul Han a német kiadásra hivatkozik, amelynek a *Vita activa avagy a tevékeny életéről (Vita activa oder Vom tätigen Leben)* a címe.

[29] Lásd például Sojer, Thomas: *Byung-Chul Han: Vita contemplativa*.

<https://www.eulenfisch.de/literatur/blog/rezension/byung-chul-han-vita-contemplativa/>

[30] Han, *Vita...*, 47.

[31] I. m. 49.

[32] Itt Han egyfajta szellemes „szójátékkal” kápráztatja el az olvasót, ugyanis a német Denken (gondolkodás) és a Danken (köszönet vagy hála) szavak nagyon hasonlítanak egymásra.

[33] Han, *Vita...*, 59.

[34] Kiss Lajos András: *A lustálkodás védelmében* 1. <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-a-lustalkodas-vedelmeben-1/> 23–59.

[35] Ezzel kapcsolatban Shklar azt írja: „Arendt sajátos politikai álma továbbra is a poliszhoz kötődött. Mindannak ellenére, amit Arisztotelésztől tudunk, Arendt sohasem beszélt világosan arról, hogy mi is történt valójában ebben az állítólagosan 'nyilvános térben'. Pedig mi jól tudjuk, hogy milyen elkeseredett küzdelem folyt a gazdagok és a szegények között, és mennyit vitatkoztak arról, mikor kellene megindítani a háborút valamelyik szomszéd városállam ellen.” idézi Han. I. m. 79–80.

[36] Kiss Lajos András: *Pillérek törmelékein*. Liget, Budapest, 2023. 88.

[37] Han, *Vita...*, 76.

[38] I. m. 103.

[39] Paoli, *Éloge...*, 9.

[40] I. m. 11.

[41] I. m. 14.

[42] Lásd i. m. 17.

[43] I. m. 18. Paoli lábjegyzetben összefoglalja, hogy mit ért a *Világkereskedelmi Rt.* fogalmán. Valójában a kapitalizmus szinonimájának tekinti a kifejezést. Úgyszólván mindenkinek van valamilyen homályos elképzelése arról, hogy mi a kapitalizmus. Számos definíció létezik, de óvakodnunk kell, hogy olyan egyetemesen érvényes kifejezést találjunk, amelyet mindenki elfogad, de egyúttal ki is zárja az újragondolás lehetőségét. Ráadásul azért, mert „valami ismerősen cseng, még nem kell azt gondolnunk, hogy valóban meg is értettük a fogalom tartalmát”. „Én nem azért használom a *Világkereskedelmi Rt.* terminust, mert ezt nagyon precíz fogalomnak tekintem. Éppen ellenkezőleg, itt valójában csak egy alakzatról van szó, nem pedig egy fogalomról, amely egyfajta finom, inkább csak sejtető távolságot tart fent a jelölttől. Azt is mondhattam volna helyette, hogy 'nagy trükk'. A *Világkereskedelmi Rt.* mégis explicitebb. Itt valamilyen globális méretű dologról van szó, amelynek a kereskedelem jelenti a centrumát, és amely egyúttal testet öltött valóság, mégpedig az óriásvállalkozások testestik meg.” I. m. 18–19.

[44] I. m. 19.

[45] I. m. 20.

[46] I. m. 20.

[47] I. m. 52.

[48] I. m. 53. A neuro-lingvisztikus programozás meggyőző kritikájához lásd még: Potier, Elwis: Critique de l'idéologie de la Programmation neurolinguistique (PNL). *POUR*, 2008/4 n° 199, 22–28. <http://shas.cairn.info/revue-pour-2008-4-page-22?lang=fr>

[49] I. m. 93.

[50] I. m. 94.

[51] Paoli, Guillaume: Demotivationstraining. In: *Kunst und Öffentlichkeit*, Wien, 2004. 5. <https://transversal.at/pdf/journal-text/789/>

[52] l. m. 3.

[53] Paoli, *Éloge...*,144.

[54] Lásd La Boétie, Étienne de: *Az önkéntes szolgaságról. A zsarnok ellen*. Helikon Kiadó, Budapest, 1990. Ford.: Németh Jenő. Könyve utolsó fejezében Paoli azt írja, hogy La Boétie ötszáz évvel ezelőtti munkája „örökérvényű” igazságokat mond az emberi természet sebezhetőségéről. Figyelemre méltó elemzéssel szolgál La Boétie esszéjéről Frédéric Gros *Engedetlenség – Az ellenállás filozófiája* című könyve is, amely magyarul 2024-ben jelent meg a Typotex Kiadónál. Ford.: Csordás Gábor

[55] Paoli, *Éloge...*, 185. Valószínűleg véletlen egybeesés, hogy a Magyar Kétfarkú Kutya Párt is passzivistáknak nevezi a maga „aktivistáit”.

kép | vecteezy.com

Szerző
Gyetvai Balázs

Dátum
2026. jan. 18.

VERS

FEKETE HÓ

Hó esett,
de fekete.
Nem hideg volt, hanem forróság,
mintha elszenesedett maradványok
hullottak volna az égből.

A tenyerembe gyűjtöttem,
ott sziszegett,
lassan beleégett a vonalakba,
sorsom finom redőibe.

Aztán kifújtam,
és a szél széthordta.
Mint mindent, ami valaha
túl közel került hozzám.

kép | vecteezy.com

A FELSZÁLLÓ ÉS AZ ALÁSZÁLLÓ HATALOMRÓL

Saját korát ugyan Petrarca sötét korszaknak, *obscura aetas*nak nevezte, de a „sötét középkor” jelzős szerkezet széles körű elterjedése a „fény évszázadának” olyan szerzőihez köthető, mint Voltaire, Gibbon vagy Montesquieu. A felvilágosodással szembeállított „sötét középkor” nyilvánvalóan éles határvonalat, szakítást tételez két gyökeresen különböző korszak, a pejoratív jelzővel ellátott középkor és a felvilágosodás között: felkelt a Nap, a sötétséget felváltotta a fény – látunk, méghozzá a *saját* szemünkkel. A lényegét illetően nem tér el ettől a szembeállítástól, azaz egy radikálisan új korszak születésének bejelentésétől Kant sem, amikor a felvilágosodást definiálja: „A felvilágosodás az ember kilábalása a maga okozta kiskorúságból”.^[1] Nem szorulván immár gyámok gondoskodására, a felnőtté vált ember merjen a „saját fejével gondolkodni”. Kétségtelen, Kant nem „felvilágosodott korról”, hanem a „felvilágosodás koráról”, azaz egy folyamatról, a felnőtté válás folyamatáról ír. De kétségtelen az is, hogy felnövekedése

eredményeként [a „gyámság béklyóira”, „szabályokra és formulákra” szoruló kiskorútól](#) és a hátvonal választja el, aki megszabadult ezektől a béklyóktól. A gyámságra szoruló kiskorú és a kiskorúságból kilábalt, *felszabadult ember másként van a világban, másként fordul hozzá*. A felvilágosodás ebben az értelemben „létesemény”: annak a horizontnak a megváltozása, melyen a létezők megjelennek és értelmet nyernek számunkra. Vagy Weberrel szólva: „a világtörténet értelmetlen végtelenségének az *ember* álláspontjáról értelemmel és jelentőséggel felruházott véges szeletének” új variációja jön létre.

elrugaskodott ötlet

De némi – és talán óvatlan – nekirugaskodással, *János evangéliumát* idézve nem fogalmazhatnánk-e akár úgy is, hogy a felvilágosodás Ész-kultuszával nem más jött *ismét* a világba, mint ami egyszer már itt volt, tudniillik a világteremtő Ige? Az az „igazi világosság”, amely „minden embert megvilágosít” (Jn 1:9), *ismét* megszabadítva minket a gyámolító – egykor mózesinek tudott – Törvény uralmától. És nem tehetnénk-e hozzá, hogy mindez ugyanoda vezetett? Ami történt, mintha csak azért történt volna, hogy aztán – a felvilágosodás *tömegessé* válásával – a szabadság rendje *ismét* intézményes, tárgyiasult formát öltjön, és végül „felépüljön a modern, mechanikus-gépies termelés technikai és gazdasági előfeltételeihez kötött gazdasági rend hatalmas kozmosza, amely ma minden egyes ember életstílusát kényszerítő erővel meghatározza”.^[2] Elismerem, elrugaskodott ötlet ez így, egy kétes értékű analógia felvillantása. De itt csak a kérdezés irányát szerettem volna jelezni, a továbbiakban igyekszem megfontoltabban haladni.

Amiből kiindulhatunk, szolid tény: a középkor és a felvilágosodás, vagy általánosabb szinten a középkor és a modernitás között ma már nem magától értődő éles határvonalat húzni. Szűcs Jenő a *Bibó Emlékkönyvben* megjelent, nagy hatású tanulmányában vetette fel a kérdést: olyan fogalmak kapcsán, mint társadalmi szerződés, demokrácia, népszuverenitás vagy a hatalmak elválasztása, elsőre bizonytalán Hobbes, Locke, Rousseau vagy Montesquieu neve jut eszünkbe, holott a fenti fogalmak mögött rejlő kulcskérdések már a középkori egyetemeken és a korszak politikai vitáiban is felmerültek. Ha – mondja Szűcs – a „nyugati értelmű társadalomfejlődés” gyökereit keressük (mint Bibó István fogalmazott) vagy a Nyugat ’eredeti karaktervonásait’ akarjuk kitapintani (ahogy Marc Bloch fogalmazott volna), ennek az alig számontartott összefüggésnek súlya van. E karaktervonások közé tartozik ugyanis ’társadalom’ és ’állam’ szétválasztása, azaz valójában egy struktúra, mely magát az elméleti szétválasztást lehetővé tette... Természetesen minden állam valamely társadalmon épül fel, de ötezer év magaskultúráiban rejlő nehézkedés, hogy a kialakuló állam önnön legitimitációját a társadalmon ’kívül’ találja meg, következésképpen olyan szerkezetet és működési mechanizmust fejlesszen ki, melyben a társadalom jelenik meg az állam derivátumaként, s nem megfordítva... A társadalom bármely szektorának az államtól különálló (s ugyanakkor e különállásában vele funkcionálisan összekapcsolt) autonóm léte ritka kivétel.”^[3]

Mindez azt jelentené, hogy a kettős, keresztény és feudális társadalom „méhében” már fejlődésnek indultak egy *radikálisan új*, a nyugati modernitás irányába mutató társadalomszerveződés csírái, ami egyidejűleg teszi lehetővé, hogy folyamatos átmenetet lássunk a középkor és a felvilágosodott modernitás között, s mégis éles határvonalat húzunk a kettő közé. A határvonal és vele az új kezdet érvényben marad, hiszen mégiscsak valami radikálisan új született, egyelőre rejtve, de már a középkorban, vagy mondjuk így, annak „feudális oldalán”. Figyelemre méltó, ahogy Walter Ullmann egykor klasszikusnak számító művében [4] – melyre egyébként Szűcs Jenő is hivatkozik – a király teokratikus és feudális funkciójának kettősségéről ír: „Nyilvánvaló, hogy a király teokratikus funkciója diametrálisan ellentétes feudális funkciójával... Uralkodóként a középkori király két összeegyeztethetetlen funkciót hordozott: a teokratikus, mely szerint saját *voluntas* [akarata] teremti a jogot, és a feudális, mely szerint nem egyedül az ő akarata teremti meg a jog materiális erejét, hanem ahhoz szükség van legfőbb vazallusainak implicit vagy explicit konszenzusára is.” [5] Nem esetleges megjegyzésről van szó. Az egész könyv, az alapvető koncepció a *két világ ellentétére* épül. Ezért Ullmann kétszer lendül neki a középkori struktúrák elemzésének, és – mondhatni – két különböző, egymásnak feszülő világot ír le. Az első és a második rész az „alászálló” (*descendens*) pápai, illetve teokratikus királyi hatalom struktúráit elemzi, és explicit formában csak a – természetesen középkori értelemben felfogott – népnek (*populus*nak) szentelt harmadik részben bontja ki a feudális struktúrákban kiépülő, „felszálló” (*ascendens*) hatalom jelentőségét, mely az Istentől alászálló hatalommal szemben a modernitás új világának előkészítője volt.

„A középkor tekintetében a kormányzás és a jog két diametrálisan ellentétes koncepcióját mutathatjuk ki – írja Ullmann –, s ezek oly mértékben ellentétesek, hogy kizárják egymást. *Tertium non datur*... Egyrészt ott van a kormányzás és a jog eredetének felszálló elképzelése, mely szerint a jogot teremtő erő a közösségé vagy a *populus*é... A kormányzó autoritás és a jog egy piramisforma széles alapjáról emelkedik fel... A hatalom eme felszálló koncepciójával áll szemben a kormányzat és a jog alászálló koncepciója. Eszerint a kormányzati autoritás és a jogalkotói illetékesség egy legfelső szervből száll alá: a hatalom 'lefelé' oszlik el, ismét egy piramidális alakzatban, de úgy, hogy bármilyen hatalomra lelünk is 'lent', a piramis alapjánál, az nem eredeti hatalom, hanem 'fentről' származik. Az a bizonyos legfelső szerv, amelyből minden hatalom ered, és amely a hatalmat lefelé kézbesíti, maga Isten, aki kijelölte a földön vikáriusát.” [6] Ehhez Ullmann még hozzáteszi, hogy semmiképpen sem szabad alábecsülnünk a feudalizmus szerepét és hatékony voltát abban a folyamatban, melynek során a megszülető európai modernitásban az alászálló hatalom helyére a felszálló hatalom lépett: „ha – miként a középkori Angliában – a feudalizmus a kormányzás hatékony eszközévé vált, segített simává tenni az átmenetet a királyi teokráciából az alkotmányos vagy korlátozott monarchiába.” [7]

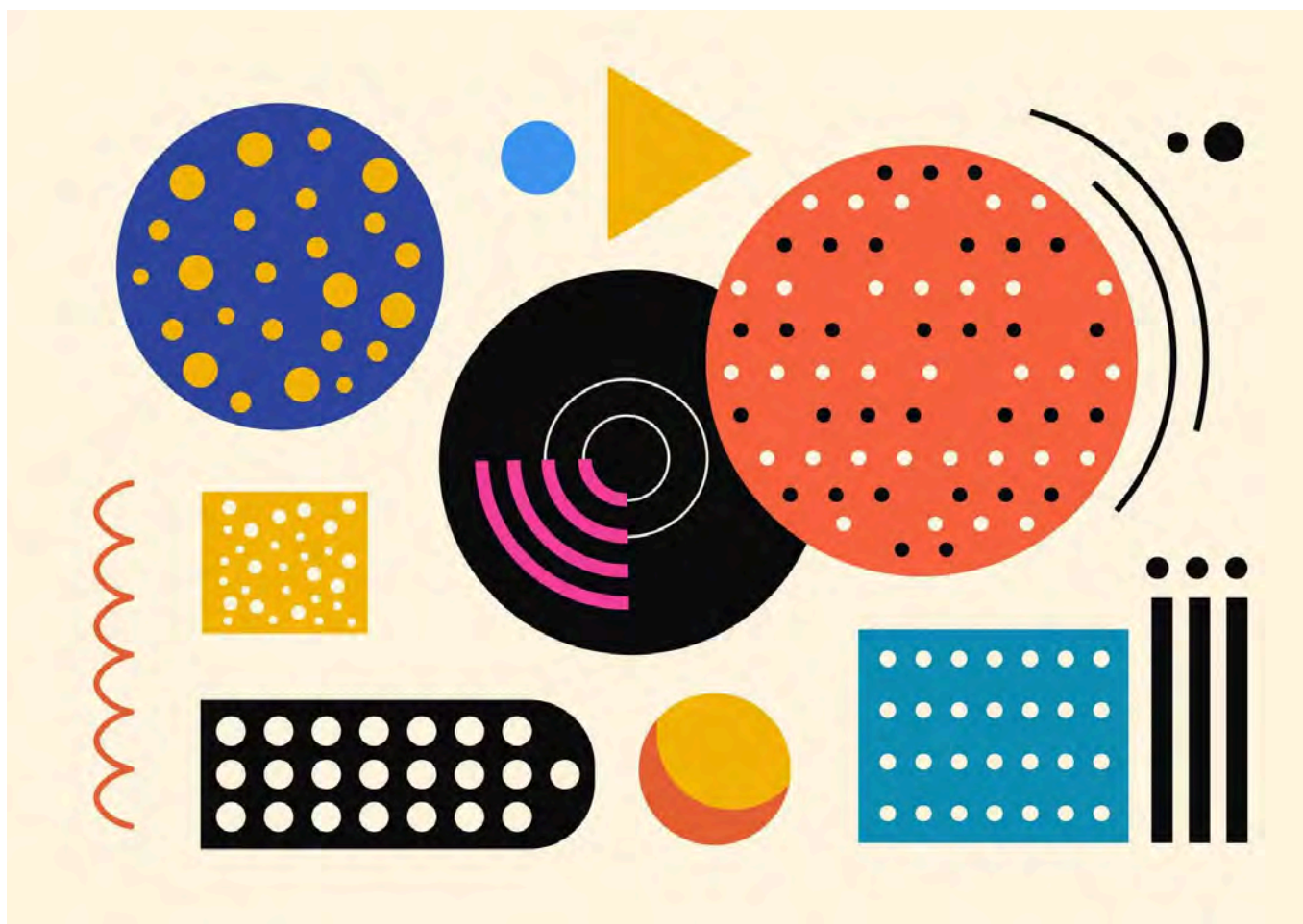
ellentétében ugyanis nem a hatalom mozgásiránya döntő. Hanem az, hogy a felszálló hatalom, azaz a „feudalizmus piramisa” autonóm, *zárt* egész, míg az alászálló hatalom, azaz a „keresztény társadalom piramisa” felfelé *nyitott* a transzcendencia irányában, és létezését – legalábbis a benne élő keresztény ember így fordul a világhoz – épp ez a rajta kívüli hatalom alapozza meg. Ezek szerint a középkor keresztény-feudális társadalmának sajátosan kettős, egyrészt keresztény, másrészt feudális struktúrái mögött az ember két lehetséges *létállapota* húzódik meg. Ezzel Ullmann – megelőzve szerzőjét – lényegében a nevezetes Blumenberg-tézishez kapcsolódik: az „*újkor legitimitását*” állítja, pontosabban annak kezdeményeit mutatja ki a középkorban. Vagy Blumenberg felől nézvést: a *Die Legitimität der Neuzeit*^[9] második részének címére (*Teológiai abszolútizmus és emberi önállóság*) akár úgy is tekinthetünk, mint ami az alászálló és a felszálló hatalom „piramisát”, s vele az ember két létállapotát nevezi meg.

Blumenberg részben Nietzsche genealogikus módszerét követi. Ahogy Nietzsche a keresztény *ressentiment*ből eredezteti a Nyugat világelutasító nihilizmusát, Blumenberg a kereszténység által – állítólag – soha le nem győzött *gnózióból*. De Nietzschével ellentétben Blumenberg az újkor születését törésként, egy új létállapot születéseként, vagy inkább megteremtéseként, a teológiai abszolútizmussal való szakításként értelmezi: az ember *önállóságaként*, ami többet jelent pusztán egyéni önérvényesítésnél. A saját fejével gondolkodó, önbizalmat nyert ember, a transzcendencia mankóit elvetve, egy ontológiai aktussal saját e világi létére, azaz önmagára vezeti vissza az emberi létezés világát, és vele ennek a világnak az igenlését. Nem lehet itt részletesebben kitérni Blumenberg kétségkívül *erős* tézisére, arra azonban szeretnék emlékeztetni, hogy az előző két fejezet^[10] egyik közös törekvése épp annak bemutatása, hogy a nyugati kereszténység kialakításában alapvető szerepet játszó Pál apostol, számot vetve a keresztény egzisztencia időbe vetett, történeti helyzetével (a *még nem* és *amár nem* feszültségével), egyértelműen a kereszténység gnosztikus elemeinek kiiktatására törekedett. Ugyanez elmondható a „világba belegubancoló” Ágostonról, az egyházi hivatalt viselő püspökről is, aki a tökélyre törekvő vallásosság ellenfeleként a világi hatalommal is szövetségbe lépett a tömegvallásosság *intézményének*, a „látható egyháznak” a megerősítése érdekében. Ami nem azt jelenti, hogy a Pál és Ágoston formálta *nyugati* kereszténységből hiányzott volna a vallásos világelutasítás. Csak azt, hogy a vallásos világelutasításnak több különböző variációja élt a keresztény tradícióban.

Mivel a „számtalan történeti részmotívumra” való rálátásunk tekintetében segítségünkre lesz, hadd utaljak végül a – Szűcs Jenőre és Hajnal Istvánra egyébként többször hivatkozó – kiváló történész, Michael Mitterauer könyvére, amely már címében Weberre utal: *Miért Európa? Egy különút középkori alapjai*.^[13] Az utalás tárgya, ahogy azt Mitterauer jelzi is, a Weber 1920-as vallásszociológiai kötetéhez írt Előszavában megfogalmazott, sokszor idézett kérdés: „A modern európai kultúrán nevelkedett ember elkerülhetetlenül és jogosan a következő kérdésfeltevés fényében közelíti meg az egyetemes történelmi problémákat: a körülmények miféle láncolata vezetett oda, hogy éppen a Nyugat talaján és csakis itt tűntek fel olyan művelődéstörténeti jelenségek, amelyek – legalábbis ahogy mi szívesen képzeljük – *egyetemes* jelentőségű és érvényű fejlődés irányába mutattak?”^[14] Tartsuk szem előtt, amit ehhez Mitterauer hozzáfűzött: „Max Weber a különút kérdését igen komplexen fogalmazza meg. Az explanans – az alapvető magyarázat – Weber szerint nem egyetlen tényezőben rejlik, hanem a 'kölcsonhatások szövevényében'. És az explanandumnak [a megmagyarázandónak] is sok oldala van... A különút problémáján dolgozva számos kutató a Nyugat sajátos 'kulturális jelenségeinek' Weber felállította hosszú listáját az utolsóként említett tényezőre [a kapitalizmusra és a szabad munkaerő racionális megszervezésére T. F.] redukálta, így a kapitalizmust téve meg az egyedüli explanandummá. Ez a redukció, amivel egyetlen jelenségre redukáljuk, amit értelmezni kell, épp annyira összeegyeztethetetlen Weber koncepciójával, mint ha az értelmezést redukálnánk egyetlen lehetséges tényező kiemelésére.”^[15]

*

A Nyugatrómai Birodalom összeomlását sokan hajlamosak a hunok nyomása alatt nyugati irányban menekülő, és végül a birodalom határaihoz érkező barbár, elsősorban germán törzsek betörésének, egy nagyszabású, de egyszeri eseménynek, végső soron *külső* támadásnak tulajdonítani. Nem egészen így fest a dolog. A város falai között haldokló hippói püspök, Ágoston városát a birodalom szolgálatában álló gót katonaság védi az úgyszintén germán vandálok támadásával szemben. Meglepőnek tűnő, ám a késő római világra jellemző helyzet. A széthulló közigazgatás és adórendszer gondjaival küzdő, gazdasági és demográfiai értelemben egyaránt hanyatlásnak indult birodalom már a 3. századtól jelentős mértékben a határvidéken élő barbár törzsekből toborozta hadseregét, de a birodalom további gyengülésével a 4. századtól arra is rákényszerült, hogy egy szerződés (*foedus*) keretében a birodalom határain belül telepítsen le barbár (gót, vandál, frank, burgund) törzseket. A szerződés értelmében a szövetséges (*foederati*) elismeri a császár fennhatóságát, harcosait zsold és föld juttatása fejében a birodalom szolgálatára bocsátja, de a törzset vezető hadúr a közvetlen hatalmat megőrzi népe és az általa birtokba vett terület fölött. Rövid idő múltán a foederati seregek meghatározó szerephez jutottak a birodalom hadseregében, és a legfelsőbb hadvezetésen belül, a hadvezérek között is feltűntek a romanizált, a kereszténységet (általában ariánus kereszténységet) felvett barbárok.

Akár szimbolikusnak is mondható, hogy Romulus lemondása/lemondatása trónjáról 476-ban – amit a Nyugatrómai Birodalom végével szoktunk azonosítani – épp száz évvel az első ilyen letelepítés után, mondhatni centenáriumi eseményként történik meg. Elsőként a vizigótok (vagy nyugati gótok) kérnek bebocsátást a Római Birodalom területére 376-ban, amit Valens császártól meg is kapnak egy szerződés keretében, ám az adófizetés teljesítését elutasítva fellázadnak, és tönkreverik az ellenük küldött császári sereget. 382-ben Theodosius császár köt velük új szerződést, és telepíti le őket a Balkánon. Ezt aztán a szerződések-letelepítések sora követi, és még a 476-os év előtt létrejönnek a Nyugatrómai Birodalom területén az első barbár királyságok, pontosabban az egyes hadurak által katonai és közigazgatási értelemben többé-kevésbé szilárdan uralt, de elvileg a birodalom fennhatósága alá tartozó területek: a Balkánról messzire elkalandozó vizigótok királysága először Dél-Galliában, majd Hispániában, a vandáloké Észak-Afrikában, a burgundoké a Rhône vidékén. Fél évszázaddal a Nyugatrómai Birodalom bukása után pedig már kirajzolódik a majdani középkori monarchiák térképe, középpontjában a későbbi Karoling birodalom alapját képező Frank, és az abba rövidesen beolvadó Burgund Királysággal.

”

korrupt forma

Tévedés azonban, hogy a barbárok – ha nem is kívülről, de belülről – *meghódították* az egykori Nyugatrómai Birodalmat. Nem hódításról, nem is szakításról, hanem szerves átmenetről van szó: Róma jogi, vallási és közigazgatási örökségének, valamint germán társadalmi mintáknak a

szintéziséről, vagy inkább *cserebomlásáról*. Elsősorban Itáliában, de különböző formákba az egykori Római Birodalom nyugati területeinek egészen tovább élnek a római adminisztráció, közigazgatás és gazdálkodás hagyományos formái, a latin marad az írás és a jog nyelve, miközben kettős jogrendszer alakul ki (*Lex Romana és Lex Barbarorum*), továbbá a germán szokásjog, valamint a hadúr karizmáján és a zsákmányszerzésen alapuló katonai szervezet beleszövődik az antik világ politikai és társadalmi struktúráiba. A valaha mindent átfogó, ám az 5. századra kiürült, korrupt formává vált birodalmi rendszer összeomlását a római arisztokrácia és a birodalom vezető rétegei bizonyos értelemben felszabadulásként élték, vagy élhették meg: most az önálló vidékek mozaikjává vált birodalom lokális kötelékei között tehettek és tettek sikeres kísérletet az élet újraszervezésére. Felismerték, „hogya a birodalom testéről leszakadó helyi társadalmak csak abban az esetben képesek fenntartani egy bizonyos fokú rendet, vagy akár prosperitást, ha valamiféle *modus vivendi* találnak a barbárokkal. Ehhez viszont arra volt szükség, hogy a *barbari*, a római birodalmi képzelet sztereotipikus 'kívülállóí', valamilyen módon bebocsátást nyerjenek a társadalomba.”[\[16\]](#)

Erre a *foederati* státusban már amúgy is romanizálódott, keresztény hitre tért germán katonai elitben megvolt a készség. Végül is nem kívülről érkezett megszállók voltak, hanem a birodalmi korszak katonai elitjének tagjai, akik most fegyveres erőszakon alapuló előjogaikat római javakra (földre, rabszolgákra és kliensekre) cserélték. A germán elit tagjainak alapvető törekvése – harcosaikkal sokszor ellentétben – nem a rómaiak legyőzése volt, hanem hogy maguk is rómaiakká váljanak. Ahogy az Itáliát és Ravennát évtizedekig uraló keleti gót király, Theoderik megfogalmazta: „A gazdag gót olyanná akar válni, mint egy római, csak a szegény római szeretne gót lenni.”[\[17\]](#) A sikeres cserebomlást és a két világ szintézisét a vallási különbség sem akadályozta sokáig: miután I. Klodvig frank király 496-ban felvette a katolikus hitet, idővel a vizigót, a burgundi és a longobárd királyság is áttért a romanizált népesség katolikus hitére, Britannia királyságai pedig eleve ebben a hitben születtek. A germán uralkodó elit, a római elit és a katolikus egyház együttműködésével így létrejött a középkori keresztény királyságok bázisa.

A születőben lévő Európa születőben lévő *egysége* nyilvánvalóan nem a mozaikosan széttagolt, *lokális* politikai-hatalmi struktúrákon, de nem is a pénzhiány következtében igencsak kezdetleges gazdasági-kereskedelmi cserekapcsolatokon alapult, hanem az *egyetemesség* igényével fellépő keresztény kultúra imaginációs magjának továbbra is eleven jelenlétén. Az ágostoni hagyomány nyomán kialakuló tömegvallás egyháza különbségtétel nélkül, nemétől, származásától, társadalmi státuszától függetlenül nyitva állt mindenki, így „az iszákosok, nyomorultak, csalók, szerencsejátékosok és paráználkodók” előtt is. Mert a két város, az égi és a földi, *civitas Dei* és *civitas terrena* összegubancolódik ebben a világban, és szétválasztásuk nem az ember feladata: a látható egyház által közvetített, és csak az egyház közvetítésével elérhető „intézményes kegyelem” személyes érdemeitől függetlenül mindenkire érvényes. Így a *populus Romanus* birodalmi-politikai fogalmának keresztény átírásaként születő *populus Christianus* egyetemes képzetében a keresztény kortárs a szétzilált, szenvedésektől sújtott világot mégis egyetlen *értelmes egészként*, az *egyetemes* üdvtörténet terrénumaként élhette meg maga körül, az egyházat pedig olyan intézményként, mely a *már nem* és a *még nem* feszültségében közvetít a jelen nyomorúsága és az eljövendő Ígérete, a földi és az égi város között: arra tanít, hogyan éljünk *nem e világiként*, mégis csak ebben a bűneinkért ránk rótt világban. Az, hogy a *Populus Christianus* tagjának tudhatta magát, elvileg minden keresztény hívőt képessé tette, hogy – újra idézve MacIntyre-t – „a létező társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójától függetlenül identifikálja és értse meg magát”^[19]. Olyan zarándokként, akinek élete feszült viszonyban áll a világgal: már nem ennek a világnak a polgára, de még ebben a világban él.

Így aztán, bár Isten gyermekei csak zarándokok ebben a világban, ügyüket ebben a világban a püspököknek kell intéznie, és nemcsak a tökéletesek ügyét, de mindazokét, akik részesültek a keresztség szentségében. Ez a tanítás feltételezi, hogy az egyház odaforduljon a világhoz, és Isten eszközöként munkálkodjon benne. A „jó hírről” szóló evangéliumok eszkatologikus várakozása kiszóltott a világból. Közömbös volt az e világi történelemmel szemben, mert abban a hitben fogant, hogy *bármelyik pillanatban* bekövetkezhet Isten királysága. Fél évezred múltán és a birodalmi keret összeomlásával szembesülve, ez a közömbösség nem volt már fenntartható. A *már nem* és *amég nem* tartalmában közömbös, lényegében üres időintervalluma – természetesen az Utolsó Ítélet eszkatologikus perspektíváját fenntartva – az e világi történelem tartalmaival telítődött, a hívei e világi képviselőre vállalkozó egyház pedig óhatatlanul „belegubancolódott” ennek az önszeretet által uralt, bűnös világnak az „irdatlan szövevényébe”. Ellentmondva a modernitás felé vezető tapogatódzás tézisének, a késő antikvitásban – vagy másként fogalmazva a középkor hajnalán – mintha nem üdvösség és hatalom, vallás és politika (*sacrum* és *politicum*) elválásának tanúi lennénk, hanem épp ellenkezőleg, a kettő elkerülhetetlennek látszó „összegubancolódását” tapasztalnánk. A szabad akarat meggyőződéses hívével, Pelagiusszal éles vitába bonyolódó, és a világi hatalom adminisztratív eszközeinek igénybevételétől sem visszarettenő Ágoston nem hagy kétséget, hogy nem, vagy nemcsak *erkölcsi*, hanem *jogi* értelemben vett, végrehajtandó törvényekre van szükség: olyan hatalomra, mely ebben a bűn igája alá vetett világban képes feltartóztatni a káoszt és őrizni a békét.^[20] A „keresztény nép” tágabb, mondhatni egyetemes értelemben a *corpus Christi*ként (Krisztus testeként) felfogott egyház népével volt azonos, *ugyanakkor* szűkebb értelemben az e világi hatalmi alakulatok, a területileg is elkülönülő *corpus politicum*ok keresztény népét értették alatta. És mivel a

(492–496) tevékenységében, ám tisztán teológiai-teoretikus szinten. Bár tapasztalhatóak már a pápaság kormányzati szervvé alakításának előjelei, az 5–6. században szó nincs arról, hogy például a püspökké szentelés a pápa privilégiuma lenne.

mélyen belegubancolódott

Arról viszont joggal beszélhetünk, hogy a „birodalom bukása után Gallia és Hispánia igazi térképét a püspöki városok hálózata rajzolta meg”. Miközben az arisztokrácia bázisát alkotó vidék védtelen lett a háborús események zűrzavarában, a falakkal körülvett városok váltak a biztonság szimbólumává, ahová a gazdagság és a közösségteremtő energia áramlott. A „város atyja” pedig a katolikus püspök lett, aki spirituális szerepe mellett karitatív, társadalomszervező és bírói szerepet is ellátott. A püspökök azonban „nem a klérus soraiból emelkedtek föl, hanem ‘felülről’ kerültek a városok élére”: „Az V. században a gall földbirtokos arisztokrácia (melynek tagjai közül nem egynek a nagyapja még pogány volt) vette át az egyház kormányzását. Az irányítás megannyi formája közül, melyek e képlékeny századot jellemezték, a gall egyház ‘arisztokratizálódása’ bizonyult a legtartósabbnak. A városok vezetése olyan emberek kezébe került, akik hozzá voltak szokva, hogy hatalmukat római módon gyakorolják. E ‘rómaiak’ (*Romani*) szívós püspöki dinasztiáihoz képest... a barbár királyságok múltó jelenségek voltak csupán.”^[21] Hogy a püspökök egyháza milyen mélyen belegubancolódott, pontosabban bele kellett, hogy gubancolódjon ebbe a világba és ennek a világnak a hatalmi szféráiba, azt Brown Sidonius Apollinarisnak, Clermont püspökének válaszával érzékelteti. Arra a kérdésre, hogy miért egy arisztokratát emeltek Bourges püspöki székébe, Sidonius azzal válaszolt, hogy ha a klérus soraiból választanak püspököt, az féltékenységhez vezetett volna. Egy szerzetes kitűnő jelölt lehetett volna, „csak hogy a szerzetesek ahhoz szoktak, hogy Istenhez könyörögjenek a lelkek üdvösségéért ‘nem pedig földi bírákhoz testünk biztonságáért’. Simplicius, akinek az apja és az apósa is püspök volt, ekképpen eszményi választás volt. Már korábban templomot építtetett a városban, s bátran szembeszállt a vizigóttokkal: ‘mindig ő volt a város szószólója a bőrökbe öltözött királyok és a bíborpalástú császárok előtt.’”^[22] A püspök egy „sóhajtozva könyörgő közösség”, a bűnbánó és békéért könyörgő körmenetek népe, tágabb értelemben a *populus Christianus* tagjainak nevében fordul a bíborpalástot viselő császárhoz vagy a bőrbe öltözött királyhoz, s nem másért, mint a halandó *test* e világi biztonságáért.

*

Assmann munkássága, illetve tágabb értelemben a politikai teológiáról folyó széles körű viták fényében nem igazán lehet kétségünk, hogy a vallásnak politikai, a politikának vallási-teológiai implikációi vannak, következésképpen *sacrum* és *politicum* szféráját nem lehet egymástól éles határvonallal elválasztani. És valóban: nemcsak Nyugaton bonyolódtak egymásba az egyházi és a világi hatalom ügyei. Lejátszódott ez a folyamat a Bizánci birodalomban^[23] is, de nem ugyanúgy, és nem ugyanazzal az eredménnyel, mint Nyugaton. Láttuk, a középkori Európa első, a 11. században lezáruló szakaszát évszázadokon át húzódozó zűrzavar jellemezte, és ezt a zűrzavart

csak fokozták előbb az iszlám világ, majd a magyarok, és a 800-as évektől a normannok (vagy vikingek) folyamatos betörései, illetve jelentős normann népesség letelepedése a keresztény Európa területén. A káosszal fenyegető történésekkel szembesülve, az ágostoni hagyomány szellemében az egyházi és a világi hatalom is legitim feladatának tekinthette és tekintette a káosz feltartoztatását, azaz a *Katechon* szerepét. A 2. *Tesszaloniki levél*ben feltűnő *Katechon*, aki „visszatartja” a „már munkálkodó gonoszt” és a „bűn emberét”, kétségkívül paradox figura, de paradoxona a *már nem* és a *még nem* feszültségében operáló keresztény üdvtörténethez tartozik. Ahogy Michael Hoelzl fogalmaz, a *Katechon* jellemzője „a radikális spiritualitás és a tisztán politikai közti tér. Egy időablak, a köztes idő, benne-lét az Úr első és második eljövetele közöttiségben”.[\[24\]](#)

A 2. *Tesszaloniki levél* ide vonatkozó része (2:1–10) a türelmetlenül előre siető eszkatologikus várakozástól óvja a híveket. A szöveg több helyen homályos ugyan, de üzenete kibontható. A megváltás művének megvan a maga menete: az eszkatologikus pillanatot meg kell hogy előzzék a gonosz uralmának apokaliptikus eseményei. De megvan a megváltás művének a „maga ideje is”, ami az Úr akaratától, és nem a hívők várakozásától függ. A gonoszság ugyan „munkálkodik” már a világban, de még nem uralkodik. Ahhoz, hogy a megváltás apokaliptikus-eszkatologikus eseménye kezdetét vegye, „azt, aki most még visszatartja, előbb el kell távolítani az útból”. De miért kell eltávolítani azt, ami útját állja a bűnnek? Ha abból indulunk ki, hogy mind a „bűn embere”, mind a „gonoszság” esetében az eredeti görög szövegben az anómia (ἀνομία) szerepel, nem jogosulatlan arra következtetni, hogy a *Katechon* mitikus alakja a *nomosszal*, a törvénnyel és a törvényalkotó hatalommal azonos. Márpedig tudjuk, hogy a törvény a páli felfogásban

ambivalens fogalom. „Mi tehát a törvény? A bűnök miatt hozták, amíg el nem jön az utód, akinek az ígélet szól... Amíg a hit el nem érkezett, a törvény őrizete alatt voltunk, egybefogva a hit számára, amely majd kinyilatkoztatást nyer. Ennél fogva a törvény nevelőnk volt Krisztusra, hogy a hit által igazuljunk meg. Amikor azonban érkezett a hit, már nem vagyunk a nevelő alatt.” (Gal 3:19–25) Az eszkatologikus esemény eltávolítja a törvény erejével visszatartót, a mitikus Katechont, mert a Mennyei Jeruzsálem beteljesedett harmóniájában többé nincs már helye a törvénynek. Ám *berendezkedni* abban a köztes időben, melyben a gonosz és a bűn még szabadon munkálkodik, nem lehet másként, mint a tágan értelmezett *nomosz*, a törvény és a jog hatalmára bízva magunkat.

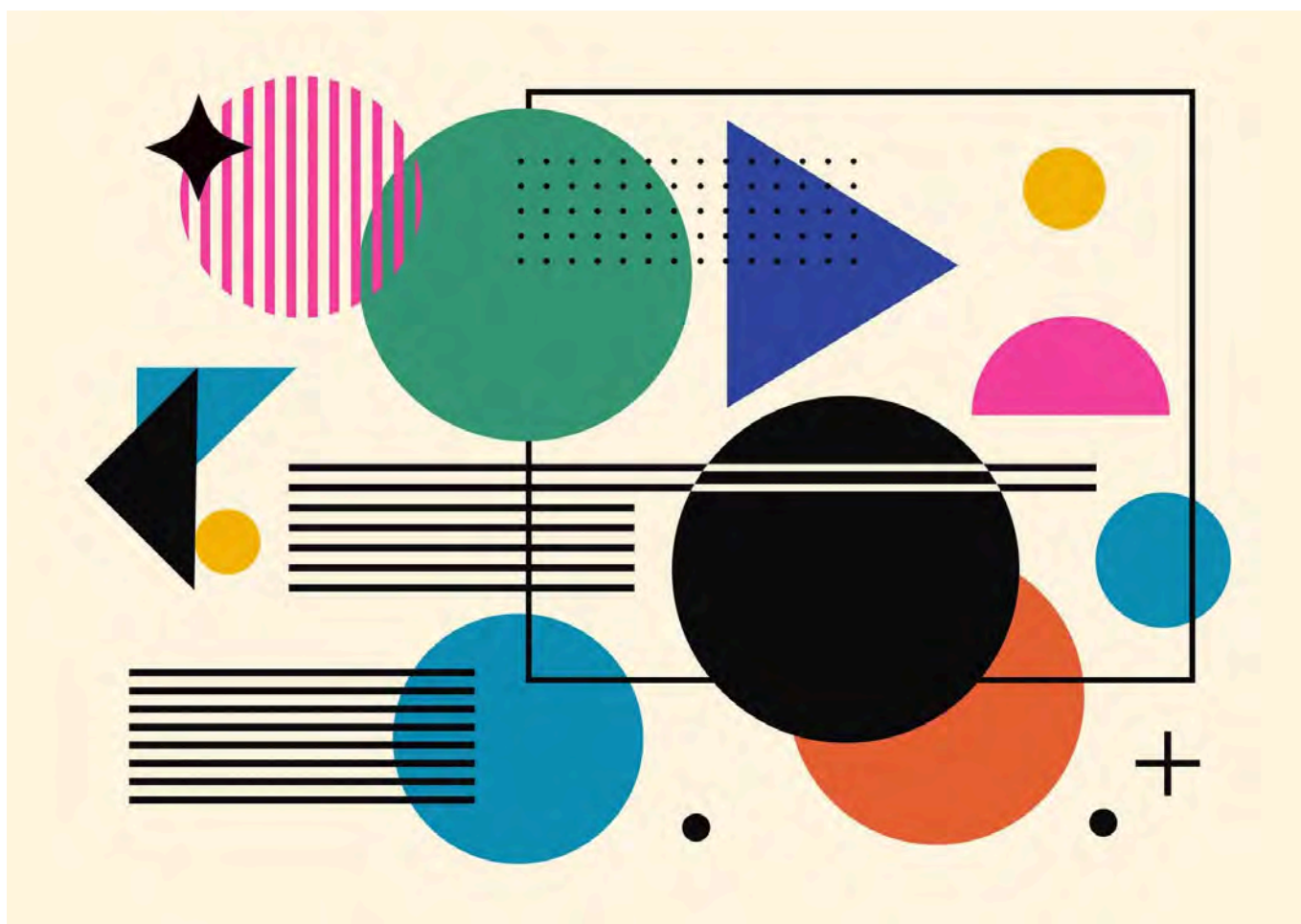

világi és egyházi hatalom

Nem hiszem ugyan, hogy – miként Carl Schmitt sugallja – a Katechon koncepciója az egyetlen lehetőség, hogy valaki keresztényként „a történelmet megértse és értelmesnek találja” [25], de a nyugati középkor 1. szakaszát uraló ágostoni tradícióba a Katechon kétségkívül jól illeszthető. De illeszkedik a Katechon a bizánci tradícióba is. Annál is inkább, mert Tertullianus és Lactantius a gonosz erejét visszatartó Katechon fogalmát épp az – akkor még egységes – Római Birodalomra vonatkoztatta. Ám míg a Nyugat a birodalmi keretek felbomlása után kialakult cserebomlás zűrzavarát megélve, a köztes időben való berendezkedés megszilárdítását biztosító hatalom *problémájával* szembesült, a Keletrómai Birodalomban a világi hatalom problémája nem merült fel, hiszen uralma magával a megőrzött Római Birodalommal, a *Basileia ton Rhomaionnal* volt azonos. Bár görög környezetben, de annak a jogi, politikai és egyházi berendezkedésnek, annak a hatalmi struktúrának a továbbvivője volt, mely a konstantinusi fordulat után kialakult. Míg a születőben lévő Európában megoldást kellett találni világi és egyházi hatalom viszonyára, és ez – alkalomadtán háborús – konfliktusok sorozatához vezetett, Bizánc egy már kész berendezkedés örököse volt. Úgy tűnik tehát – első körben legalábbis így fogalmazhatunk –, hogy Keleten egy birodalom egyházáról, *államegyházról* beszélhetünk.

Azt hiszem azonban, hogy az úgynevezett „bizánci jelleg” nem abban ragadható meg, amit látványos elemként sokszor hajlamosak vagyunk kiemelni, tudniillik a császárság teokratikus jellegében. Valóban látványos persze, ahogy Justinianus császár önmagáról beszél, például a *Digesta* bevezetőjében: „Isten akaratából irányítván birodalmunkat, amelyet a mennyei felség bízott ránk...” A bizánci felfogás szerint a császár a „világ ura” (*dominus mundi*). Akarata törvényerővel rendelkezik, azaz ő maga az „élő törvény” (*lex animate*), így személye és „élő” akarata felette áll a törvénynek (*legibus solutus*), következésképpen a maga hozta törvényeknek is. Ebben a megfogalmazásban a keresztény császár ugyan nem úr és isten (*dominus et deus*) egyszemélyben, ahogy azt a pogány császárkultusz feltételezte, de valójában több annál: a világot teremtő, azaz világfeletti Isten mindenható akaratának e világi közvetítője, a *Pantokrator* (a Mindenható) nevében cselekvő *autokrata* – egy minden e világi függéstől mentes hatalom képviselője. Ezen a ponton felmerül – ahogy például Ullmann-nál fel is merült [26] –, hogy a bizánci császár kapcsán cezaropápiszmusról, az egy személyben egyesülő spirituális és világi

hatalom teljességéről beszélhetünk. Csakhogy az Istentől alászálló hatalom képzete egyrészt Nyugaton is jelen van, másrészt a hangzatos fogalmazások ellenére az egyházi és világi hatalom egyesülése a császár személyében – pontosabban szólva *hivatalában* – Bizáncban sem ment végbe. A bizánci császár nem volt pappá szentelve, így nem rendelkezett a szentségek kiszolgáltatásának hatalmával sem, továbbá fennállt a különbség a császárság és az egyház (*imperium* és *sacerdotium*) között abban az értelemben is, hogy *mindkettőt* közvetlenül Istentől származtatták. Kétségtelen, hogy a császár felügyeletet gyakorolt doktrinális értelemben is az egyház fölött, de a hittételek jogi érvényű megfogalmazása az egyház hatáskörében maradt, és a kánonjog elvált a világi jogtól. Ahogy a zsinatok, a konstantinápolyi pátriárka kijelölése is császári ellenőrzés mellett zajlott, de a konstantinápolyi pátriárka koronázta meg a császárt, és arra is volt példa, igaz, csak egyszer, hogy a pátriárka szentségi hatalmával kiközösítette a császárt.

Tény, hogy a bizánci egyház intézménye erős császári, azaz világi ellenőrzés alatt állt, ám ez „csak annak a hagyományos római szemléletnek a keresztény alkalmazása volt, amely szerint a közjog érinti a vallás és a papság dolgait is, melyek ezáltal államügynek számítanak.”^[27] De – ismétlem – nem ez az egyetlen különbség Kelet és Nyugat között. Miként arról már szó esett, a születőben lévő Európa „keresztény népe” a *corpus Christi*ként felfogott egyház népének tudta magát, ám a hívő ugyanakkor a keresztény uralkodók e világi politikai alakulatainak, egy-egy *corpus politicum*nak is tagja volt. Ugyanez elmondható Bizánc „keresztény népéről” is, azzal a nem csekély különbséggel, hogy a politikai test, méghozzá így, azaz egyes számban, a megőrzött birodalmi kerettel Bizáncban adva volt, minek következtében az egyaránt Istentől származtatott *imperium* és *sacerdotium* a térben is lokalizálható Bizánci Birodalomban, mint közös

szubsztrátumukban egybeesett, és így szimbiotikus egységet alkothatott. Azt is mondhatnánk, hogy a bizánci alakulat ígéretes, és kezdetben legalábbis sikeresnek tűnő berendezkedés volt: megteremtett, pontosabban megőrzött egy olyan átfogó politikai-birodalmi keretet, mely képes volt magába fogadni az egyetemesség igényével fellépő kereszténység vallási-kulturális szféráját, és szimbiotikus egységet alkotni vele. Ezzel szemben a középkor keresztény királyságainak Európájában politikai testről, *corpus politicum*ról csak többes számban beszélhetünk. Az egységes politikai keretet létrehozó, de Nagy Károly halála után gyors bomlásnak indult Karoling Birodalomtól, valamint a Német-római Birodalom sikertelen próbálkozásaitól eltekintve, a pápaság irányítása alatt álló *egyetemes* (katolikus) egyház soha nem esett egybe egy bizonyos *lokális* politikai testtel.

sajátos nyugtalanság

Innen nézvést megkockáztatható az állítás, hogy a nyugati fejlődést nem annyira *sacerdotium* és *regnum*, vallási és világi szféra fokozatos szétválása jellemzi. Inkább az, hogy a középkori Európában ezek soha nem képeztek tényleges egységet, annak ellenére sem, hogy mind az egyházi, mind a világi hatalomban megvolt a törekvés a hatalom teljességére, vagy legalábbis szupremáciájuk elismertetésére. De épp ebből a befejezetlennel, *problematikusnak* tudott berendezkedésből, a hiányzó egységre törekvésből adódott a nyugati fejlődés dinamikája és sajátos nyugtalansága. Olyan szüntelen munkálkodás a problematikus berendezkedés világában, mely az aktuális és lokális, hogy ne mondjam, praktikus célok mellett újra és újra felvetette a hatalom eredetére, igazolhatóságára és egyetemes céljára vonatkozó kérdést. Hol az egyházi, hol a világi hatalom tette fel ezeket a kérdéseket, de a kérdés, a *reflexió* eredményeként egyikük sem kerülhette meg az állandó számvetést a világon kívüli, szuverén isteni akarattal, melyből magukat levezették. Igazolniuk kellett, hogy Isten eszközei, hogy létük és tevékenységük ennek a minden törvény, minden hatalom alapjául szolgáló akarathoz a célját, végső soron az üdvtörténetet szolgálja.

Az ágostoni tradíció uralta korszaktól, azaz a középkor első szakaszától természetesen idegen a gondolat, hogy a bűneinkért ránk rótt világi történelem eseményeinek közvetlen következményei lehetnének az üdvtörténetre nézvést: az eszkatologikus esemény bekövetkezése kizárólag a Történelem urának szuverén Akaratától függ. Az Ő országa nem ebből a világból való – *civitas terrena* és *civitas Dei* között nem lehet folytonosság, csak éles szakadás. Az a várakozás, hogy az üdvtörténet magában az e világi történelemben, a Szentlélek új korszakának emberi hozzájárulásával teljesebben be, Joachim da Fiore és a ferences spirituálisok előtti időkben elképzelhetetlen volt. A bűneinkre adott válaszként születő törvény és hatalom szerepe az e világi béke és igazságosság fenntartására, a bűn elharapódzásának feltartóztatására, egyszerűen a Katechon szerepére korlátozódott. De hol vannak a határok *sacerdotium* és *regnum*, egyházi és világi hatalom között, ha mindkettő ugyanabból a szuverén isteni Akarathoz vezet le megbízatását? A birodalmi keret felbomlásával előálló cserebomlások zűrzavarában a tömegvallás útjára lépett egyház, a keresztény nép liturgikus és lelki életének gondozásán túl,

egyre jobban belegubancolódik a világba, ahogy a világi hatalom is az egyház ügyeibe. Az elmosódott, vitathatóvá vált határok között a szakrális hatalom világi elemekkel, a világi hatalom szakrális elemekkel szövődik egybe. Mindez mégis inkább vezet egyházi és világi hatalom feszültségéhez, sőt, súlyos konfliktusaihoz, mint szimbiotikus együttműködésükhöz. A szuverén és szabad, mert világon kívülként felfogott Akarat – e világi képviselői révén – egyre inkább belebocsátkozik a „zarándokok” e világi életének eseményeibe, egyszóval az emberi, kisbetűs történelembe, s ezzel felértékeli és jelentéstartóvá is teszi. Az emberi történelmen *kívüli*, eszkatologikus beteljesedés még nem válik ugyan a történelmen *belül* elérendő céllá, de ha egy pápa, tehát Szent Péter közvetlen örököse, és a felkenése által szakrális, személyében sérthetetlen (*sacrosanctus*), Isten kegyelméből (*rex Dei gratia*) uralkodó császár csap össze, akkor a keresztény nép e világi történelmében mégiscsak kirajzolódni látja az üdvtörténet – pozitív vagy negatív – előjeleit.

*

Nézzük hát meg közelebbről, mit is értsünk egyházi és világi szféra, egyházi és világi hatalom „összegubancolódásán”! A már többször igénybe vett, metaforikus kifejezés felfejtéséhez az alászálló és felszálló hatalom Ullmanni tézise meggyőződésem szerint jó kiindulópont lehet. Tisztában vagyok persze azzal, hogy a kiindulópontnak ez a kijelölése távolról sem magától értődő. Ullmann munkássága a 20. század 50-es éveitől majd három évtizeden át megkerülhetetlennek, már-már klasszikusnak számított, ám Francis Oakley gunyoros-ironikus kritikáját [28] követően fénye erősen megkopott. Tény és való: nem minden alap nélkül. Ullmann munkásságát, különösen annak második szakaszát a történész joggal vádolhatja idealizmussal, értve ezalatt az eszmék történelmi szerepének túlzott hangsúlyozását, és redukcionizmussal, azaz olyan merev sémáknak a történelemre való rákényszerítésével, mint amilyen az alászálló és felszálló hatalom koncepciója. [29] Csakhogy – legalábbis az én olvasatomban – Ullmann nem a pápaság és a teokratikus királyság történészek által vizsgálható és leírható valóságát, nem egy történelmi *praxist* ír le, hanem azt a *vallási képzeletet*, ami mögötte állt, és aminek a pápaság, valamint a teokratikus királyság a *szimbolikus* intézményesülése volt. E szimbolikus intézmények praxisa persze sok mindenben eltérhetett és el is tért szimbolikus tartalmától, anélkül azonban, hogy a mögötte álló vallási képzelet szimbolikus tartalmának érvényessége sérült volna. Hogyan és miért volt ez lehetséges? Milyen viszony áll fenn a „két valóság”, a *praxis* és a *vallási képzelet* valósága között? Nos, ezt a kérdést Ullmann nem tette fel.

Ullmann radikális fogalmisága, az alászálló hatalom „sémájának” felrajzolásával azonban mégis érthetővé teszi a kontextust. Azt a kontextust, amelyben magától értődő volt az alászálló hatalom képzete és az állítás, hogy „minden hatalom Istentől származik”. A *populus Christianus* hitének kontextusáról van szó: „Egyedül a hit volt az – írja Ullmann –, ami a pápaság intézményét és működését lehetővé tette, hiszen a péteri hatalom hatékonyságába vetett hit nélkül a pápaság összeomlott volna: az európai középkor hite volt az, ami lehetővé tette, hogy a pápaság engedelmisséget követelő pozícióját magára öltse. Ugyanez a hit volt az, amely elismerte a pápa kormányzásának kötelező jellegét, és ez a hit hívta életre a teokratikus király alakját is ... Ez a hit azonban nem olyasvalami volt, amit kívülről vagy felülről kényszerítettek ki: ennek épp az ellenkezője igaz. A pápai kormányzás és jogalkotás hatékonyságát vizsgálva azt kell hangsúlyoznunk, hogy az antikvitás Cicero megfogalmazta elve, miszerint a jog hatékonysága megköveteli azok konszenzusát, akikre a jogot alkalmazzák, a középkorban konkrét alkalmazást nyert: a hit lépett a konszenzus helyébe.”[\[30\]](#)

A középkor keresztény társadalma úgy fordult a világhoz, hogy a hatalmat nem tudta másként, mint Istentől alászálló hatalomként értelmezni. A hit, az eleven vallási képzelet hatékonyságának, pontosabban szólva a hívők szemében vitathatatlan *érvényességének* előfeltevése indokolhatta, hogy Ullmann könyve I. és II., a pápaságnak, illetve a teokratikus királyságnak szentelt részében egyértelműen az alászálló hatalom és e hatalom intézményeinek *érvényességére*, és az érvényesség alapjára kérdezett, nem pedig a hatalom *érvényesülésére*. Arra tehát, milyen vallási-teológiai előfeltevések alapján tekinthette a *populus Christianus* képzetkörében felnövekvő ember az alászálló hatalom tézisének érvényesnek. A III. rész viszont arra keresi a választ, hogy a feudális

társadalom milyen *faktuális* struktúrái és összefüggései segítették elő a felszálló hatalom koncepciójának fokozatos érvényre jutását a társadalom mindennapi praxisában. Ullmann tehát annak az *eszmetörténésznek* a módszereivel dolgozott, aki elsősorban a *keresztény* társadalom imaginárius magját alkotó eszmék létrejöttével, továbbá intézményesülésük gondolati alátámasztásának különböző módozataival foglalkozik. De annak a *történésznek* a módszereivel, akit elsősorban a *feudális* társadalom faktualitásai foglalkoztatják. Többek között azok a történelmi *tények*, a korabeli praxisnak azok a struktúrái, melyek az imaginárius mag intézményesült képzeteinek, például a pápaságnak és a teokratikus királyságnak az érvényesülését – kvázi *okságilag* – lehetővé vagy lehetetlenné tették.

összegubancolódás

Nem a két megközelítés különbsége, hanem a kettő viszonyának tisztázatlansága az, ami a mai olvasó szemében problematikus. És ezt csak részben takarja el Ullmann könyvének az 1960-as évek hidegháborús atmoszférájába elegánsan illeszkedő gondolati íve. A mű egységét az az állítás teremti meg, hogy a kommunizmus uralta Kelet zárt társadalmainak autokratikus berendezkedésével szemben, a Nyugat nyílt társadalmainak szabadsága a középkori fordulatra vezethető vissza, melynek során a feudális társadalom praxisa úgymond megteremtette a felszálló, tehát a „nép” praxisából eredő, demokratikus hatalom kiépülésének lehetőségét az alászálló, teokratikus hatalommal szemben. Világosnak tűnő képlet ez, ám ha mélyebben belegondolunk, számos kérdést vet fel. Úgy gondolom, a Nyugat fejlődésének „materiális alapjai, társadalmi és politikai szerveződésformái és szellemi tartalmai közötti kölcsönhatások irdatlan szövevényére” nem akkor derül fény, ha az alászálló és a felszálló hatalom, az intézményes formákat öltő vallásos képzelet és a társadalmi praxis szembenállását, sőt – állítólagos – elválásukat hangsúlyozzuk. Hanem ha ennek a „*két valóságnak*”, a vallásos képzeletnek és a társadalmi praxisnak az *együttes valóságát*, a „*két valóság*” kapcsolódásait és kölcsönhatásait – szóval összegubancolódásukat – világítjuk meg. Hiszen a felszálló hatalom térnyerésével vajon érvényét veszítette volna, mi több, hamisként lepleződött volna le a vallási képzelet? Nyilvánvalóan nem erről van szó. A feudalizmus 2. szakaszában, a 13. században a keresztény vallási képzeletnek kétségtelenül új variációja születik, ám a vallási képzelet érvényessége a 16. századig bizonyosan intakt marad, és – gondoljunk a zsinati mozgalomtól a reformációig tartó időszakra – meghatározó szerepet játszik a modernitás kialakulásában, ezen belül a felszálló hatalom elgondolásának kialakulásában is. Nehezen képzelhető ez el a „*két valóság*” *önállósága és kölcsönhatása*, alkalomadtán összeütközése nélkül.

[1] Immanuel Kant: Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás? In. uő. *Történelemfilozófiai írások*. Ictus, 13–22.

[2] Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. L'Harmattan, 2020. 186.o.

[3] Szűcs Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Történelmi Szemle, 1981/3. 317–318

[4] Walter Ullmann: *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*. Routledge, 2010. (Első megjelenés 1961.)

[5] Ullmann: i. m. 96.

[6] Ullmann: i. m. 1–2.

[7] Ullmann: i. m. 5.

[8] Weber persze igen óvatosan fogalmazta meg ezt a tézist. Lásd: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. L'Harmattan, 2020. 68–69. o. Részletesebben írok erről „Hogyan születik egy 'új világ'. Weber és az 'irdatlan szövevény'” c. írásomban.

[9] Hans Blumenberg: *Die Legitimität der Neuzeit*. Suhrkam, 1996. (Első kiadás 1966.)

[10] [A történelem nyugtalan eleméről](#)

[A már nem és a még nem feszültségében](#)

[11] Carl Schmitt: *Politikai teológia*. ELTE AJTK, 1992. 19.

[12] Karl Löwith: *Világtörténelem és üdvtörténet*. Atlantisz, 1996. 85.

[13] Michael Mitterauer: *Warum Europa? Mittelalterliche Grundlagen eines Sonderwegs*, Verlag C.H. Beck, 2003.

[14] Max Weber: *Előszó*. In: uő. *Világvallások gazdasági etikája*. Gondolat-ELTE Társadalomtudományi Kar, 2007. 9.

[15] Michael Mitterauer: *Why Europe? The Medieval Origins of its Special Path*. University of Chicago Press, 2010. XX-XXI.

[16] Peter Brown: *Az európai kereszténység kialakulása*. Atlantisz, 1999. 63.

[17] Idézi Peter Brown: i. m. 65.

[18] Mitterauer: i. m. 144–145.

[19] Alasdair MacIntyre: *Marxism and Christianity*. University of Notre Dame Press, 1984. 4.

[20] Hadd idézzem itt ismét Ágostont: Amíg Isten városa „a maga zárandok életét mintegy a földi város mellett, mintegy fogságban éli..., nem habozik engedelmeskedni a földi várost kormányzó és a halandó élet fenntartásához alkalmazkodó földi törvényekhez... A mennyei Város él tehát zárandokútja során a földi békével, védelmezi és óhajtja az emberi érdekek

közötti konszenzust a halandó élethez tartozó dolgokat illetően, amennyiben ezt hitének és vallásának sérelme nélkül megteheti.” (XIX. 17.)

[21] Brown: i. m. 71.

[22] Brown: i. m. uo.

[23] Bár a Keletrómai Birodalom megnevezése Bizáncként vagy Bizánci Birodalomként általános gyakorlattá vált, fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Konstantinápoly helyén álló ókori városra, Byzantionra utaló megnevezés a 16. századi humanisták találmánya, és kezdettől negatív konnotációkkal (despotikus, keleties) terhelt.

[24] Michael Hoelzl: Before the Anti-Christ is Revealed. On the Katechontic Structure of Messianic Time. In Arthur Bradley and Paul Fletcher (eds.): *The Politics to Come: Power, Modernity and the Messianic*, Continuum, 2010. 108.

[25] Carl Schmitt: *Glossarium*. Hrg. von Eberhard v. Medem, Duncker & Humblot, 63.

[26] Walter Ullmann: *A History of Political Thought. The Middle Ages*. Penguin Books, 35–36.

[27] Joseph Canning: *A középkori politikai gondolkodás története*. Osiris, 2002. 30.

[28] Francis Oakley: *Celestial Hierarchies Revisited. Walter Ullmann's Vision of Medieval*

*Politics, Past and Present*No. 60. (1973) 3–48.

[29] Ullmann munkásságának utóéletéről lásd Cary J. Nederman: *Lineages of European Political Thought*. The Catholic University of America Press, 2009. 3–13.

[30] Ullmann: i. m. 55–56

kép | vecteezy.com

Szerző
Vörös István

Dátum
2026. jan. 30.

VERS

VERSCIKLUS

AZ EGYETEMSZIGET 22.

A TRÉFA

Szókratész egykori börtönében
 most afféle akadémia működött.
 Nem is tudta, hogy ott
 számon tartják sok irányba
 (tehát sehová) elkalandozó írásait.
 Az órái is ilyenek voltak. Diákok
 mégis akadtak, akik kedvüket
 lelték bennük. Hiszen olyan is van,
 aki önként hagyja tetováltatni
 magát. Vagy akit épp a semmi,
 senki, a sehová érdekel.

A helytartó azon volt,
 hogy bezárassa a börtönt,
 így az akadémia tagjai
 vagy kívül vagy belül
 maradjanak a rácson.
 Az akadémián egyszerre
 nevettek és háborogtak ezen.
 Hogyan lehet egy börtönt bezárni?
 Az épp a kinyitását jelentené.

Beszélgetések a semmivel,
 ezt a címet választotta
 bemutatkozó előadásának.
 Tehát másfél órát szónokolt.
 Ezentúl nem hallgathatok
 semmiről! – fogadkozott.
 A közönség, aki a vicceit
 nem mindig értette, most
 nevetett.

BOGÁNCSS

A humor, a nevetés, a tréfa –
 a semmi, a kiürülés, a gondolatcsavar.
 Melyek ezek közül az eszközei,
 és mi az, ami kampóként
 beleakad, bogáncsként
 a mellszőrébe keveredik,
 hurokként elszorítja a bokáját,
 hogy fuldokolni kezd
 a lábfeje...?

217

NEM AJÁNLOTT, NEM LEHETETLEN

Egy város szerkezete megmutatja,
hogyan gondolkodnak az ott lakók.
És ha minden átépül – gondolatcsere
zajlik. A gondolatok
cserekereskedelme és pénzszerző
építkezés, mint a duplafenekű hajó.
A két szurkozott faréteg között

ki tudja, mi van.
Nem a tenger. Nem a szárazföld.
Nem ész. Nem butaság.
Se tévedés, se igazságtalálás.

Félig leomlott és félkész házak,
paloták, raktárak, szentélyek.
Se lakni, se jól élni, se
gyűjteni, se áldozni nem
biztonságos, nem ajánlott,
nem lehetetlen.

A táj kezében tartja a lakókat.
A lakók várost tartanak maguk
elé, bemenekültek a város alá,
elbújnak a város mögé.

Bujkálás és menekülés közben
otthonra és útra lelnek.
De ezzel nem lenne szabad
dicsekedniük.

A nyelv dicsekvésre biztat,
visszatart a gondolkodástól,
lakhatóvá teszi az aggályokat.

Új főváros épült egy tengerszorosban,
azzal a céllal, hogy ne áruljon
el semmilyen gondolatot.
Így hát csak egy zsarnokról
merték elnevezni.

218

A RABSZOLGAPIACON

Csak álmában járt
rabszolgapiacon. Vagy
ha ébren odakeveredett,
igyekezett úgy tenni,
mintha rossz álom volna.

A rabszolgák szaga más,
mint a szabad embereké.
Hajón szokta érezni, amikor
fölszivárog az evezők felől.
Olyankor az öreg fával
és a vasláncokkal magyarázza,
mintha emberek nem is
lennének ott.

Ezek nem is emberek, nyugtatja
magát, és belép a piacra, ezek
rossz tulajdonságok.

Íme a kéjsóvárság, mondja
és megvesz egy ében testű
rabszolganőt. Ez a butaságom,
mondja, és megvesz egy kopasz
férfit, aki állítólag
tanítani tud.

Ez a szétszórtságom, mondja
már kint a nagypiacon,
és megvesz egy egész alom
kölyökkutyát.

219

A RABSZOLGAKÖLTŐK LEGSZEBB VERSEI

Azt persze természetesnek vette, hogy eltanult ezt-azt mesterektől, hogyan kell és hogyan nem szabad írni, hogyan nem kell és hogyan szabad tanítani. Megtanulta az írást, megírta a tanulást. De azon meglepődött, mikor a kézmozdulatait, a stílusát észrevette a

követőinél. Már rabszolgák
is írtak verset. Sőt,
külön kötetbe gyűjtötték:
A RABSZOLGAKÖLTŐK
LEGSZEBB VERSEI. Mit
számít, ki rabszolga, vonta
meg a vállát. Na ja, az
irodalomban talán
semmit! De az életben?

220

AZ ELSŐ CITRUS

Egy fekete tógába öltözött
álarcos alak, talán nő,
hozott neki cserépben
valami méregzöld cserjét.
Ahogy növekedett, kiderült,
a ritka citrusfáról
van szó, évek múlva
három nagyobbacska,
göcsörtös bogyót adott.
Fölvágta, megkóstolta,
az ízétől egy pillanatra
összeszűkült a világ.
Aztán amikor a hidegrázás
elmúlt, a látvány már ugyanolyan
kicsinyes maradt.

221

A KULTÚRA VÉGNAPJAI

Az úgynevezett egyszerű
emberek közül görögül
már senki sem értett.
Ezért ő görögül írt verseket.
Aztán kivégezték az
utolsó öregasszonyt,
aki még fejből tudta
Vergiliust és Horatiust.
Bár nem emiatt, de ettől
kezdve soha senki nem

mert már nyilvánosan
verset szavalni.

Ezért ő ószlávul próbált
írni valamit. Úgy érezte,
jól sikerült. De maga
sem igazán értette.

222

ÁLMUNKÁK

A feladatok megesznek,
mint a vízbe szórt ételt
a rákok. Bedobsz
egy csirkecsontot a sekély
öbölbe, és nézed, ahogy
előgyalogolnak. A legnagyobbik
az ollójával kettévágja
a csontot, elégedetten
fogatja, de akkor egy szürke
halfarkas kikapja őt a vízből.
A csont ollóstul visszaesik
a tengerbe, a rák a többi
lábával int
búcsút az életnek.

223

A VÉGSŐ

Az Egyetemszigetnek,
mikor már nem volt egyetemsziget,
sikerült önállósodnia
a Birodalomtól. Nyugaton
azt mondta, a Kelethez,
Keleten, hogy a Nyugathoz
tartozik. Nem ez volt
az érdekes, hanem hogy
a rabszolgák vették
át a hatalmat, és hogy

egyenlőséget hirdettek.
Azt mondták, nincsenek
istenek. Sőt, Isten sincs.
Nem fogták föl, ez a nehéz
kísérlet mekkora felelősséget
ró rájuk. Ha most nem
sikerül, nem lehet még
egyszer megpróbálni.

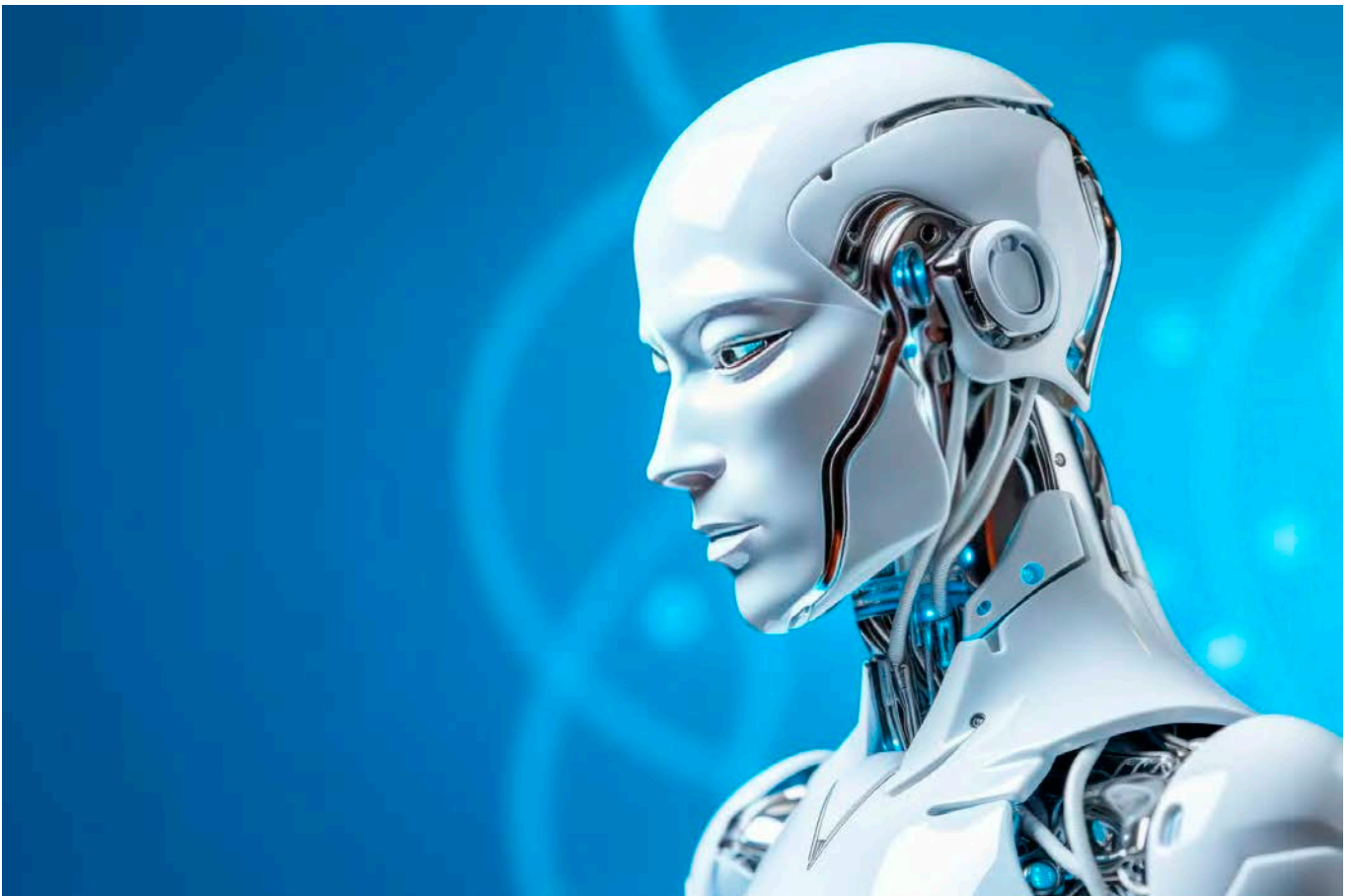
Nem sikerült.

kép | vecteezy.com

HUMANOID ROBOTOK. MIVÉGRE IS?

Információs mítoszok nyomában 2.

Egy ideje azzal nyugtalanítom a humanoid robotok fejlesztése mellett elkötelezett ismerőseimet, hogy legalább egy olyan területet nevezzenek meg, ahol az adott funkcióhoz szükséges, megkérdőjelezhetetlen „robotságon” kívül mindenképpen szükség van a robot „humanoidságára” is. Hiszen úgy vagyunk minden mással is, mint a robotkönyvtárossal: a karikatúrákon bumfordi gépemberek ugyan, a valóságban azonban sínen mozgó okos „csillék”, mechanikus karokkal és szenzorokkal. Nulla humanoid vonással, mert a feladatukhoz ilyesmire nincs szükség.

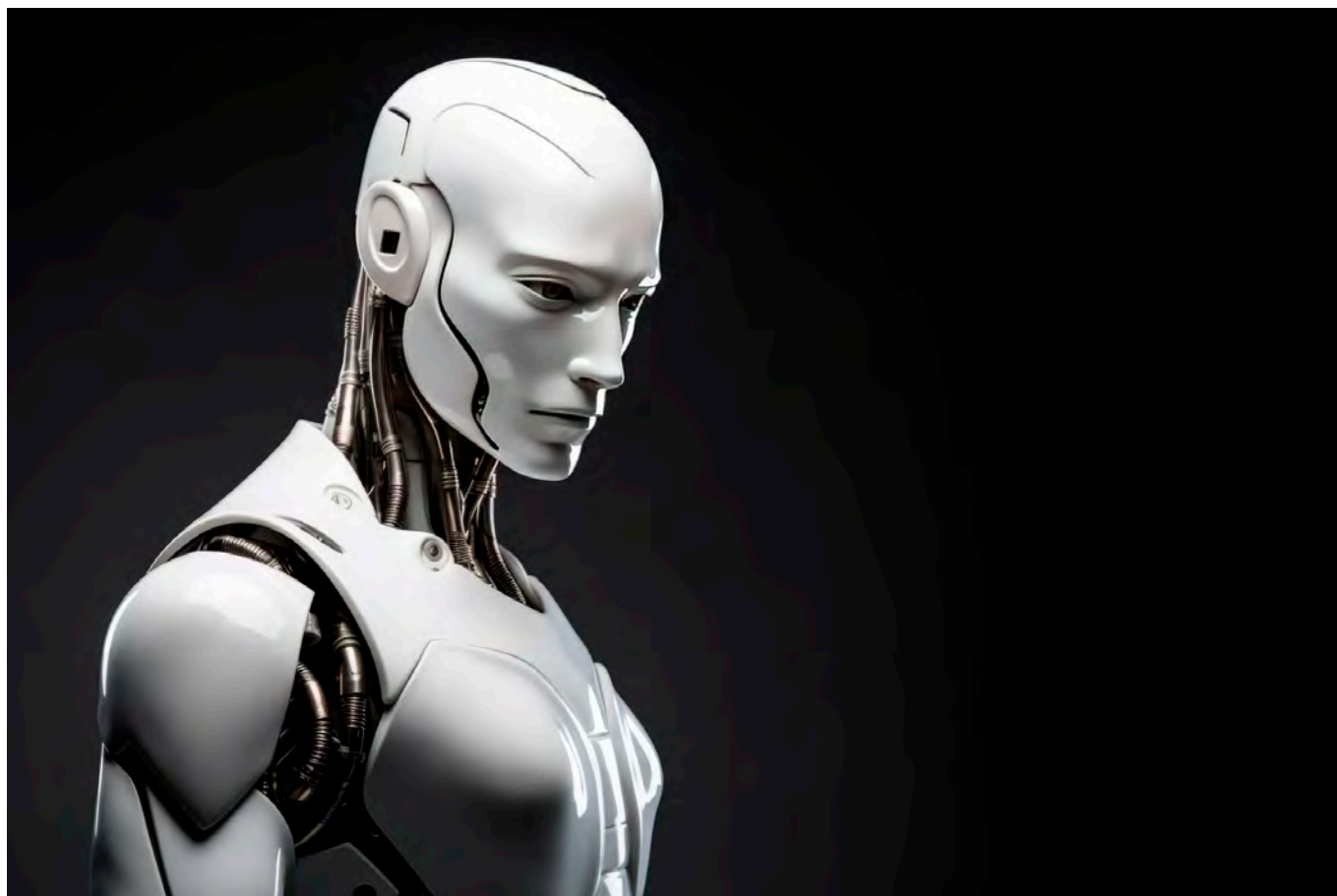
együtt tolták

Ez a véleményem december 22-én hajnalban azonban némiképp megváltozott. Nagyon derültem ugyanis a Hangzhou székhelyű Unitree Robotics [táncoló kis humanoidjain](#), akik mókás

hátraszaltókkal (az emblematikus Webster-flippel) és ügyesen szinkronizált, profi karmozdulatokkal szórakoztatták a kínai-amerikai énekes, Wang Leehom december 18. és 21. között Chengdu városában adott koncertjeinek lelkes közönségét. A remek ritmusérzéssel megáldott robottáncosokról készült videók gyorsan terjedtek. És nem, nem fogják elvenni a humán táncosok munkáját – együtt tolták és tolják a bulit. A humanoid cyberdzsigolók igenis izgalmas jövő elé néznek,

Ami igaz, az igaz: az Unitree G1 sorozatának 130 centis és 35 (ruhával: 36) kilós, 2 órás akkumulátoridővel és 23 kis belső motorral rendelkező, egyenként 13 500 dollárba kerülő darabjai sokkal jobban hasonlítanak „a *Tatuin ikernapjának perzselő sugarai ellen sötét, csuklyás köpennyel védekező, félénk, de éles szemű [jawákra](#), a fémhulladékok, elveszett droidok és a bolygó sivatagjaiban lépten-nyomon található tönkrement vagy lezuhant űrhajókból származó alkatrészek legszorgosabb gyűjtőire*”. Vagyis hívhatnánk akár jawoidoknak is a parkett fémördögeit – de az alternatív univerzumokban úgyis minden humanoidnak számít, aminek két-két végtagja és vagy feje, szeme, (beszélő) szája, függőleges teste van. Erről C-3PO, az arany színű, esetlenül dülöngélő tolmácsrobot némiképp másképp vélekedne, de nála még Frank Baum 1900-ban született meseregényének bádogfavágója is emberibb volt, amikor 1939-ben vászonra álmodták az *Óz, a csodák csodájának* musical-változatában.

Kétségkívül megütközést kelt, amikor néhány csodabogár a digitális kultúra és piac két korábbi, kozmikus blöffje, a Metaverzum és az önvezető járművek mellé harmadikként immár a humanoid robotokat is besorolja.

Micsoda? Hiszen [maga Elon Musk nevezte 2025 júliusában](#) a *humanoid robotokat a világ legnagyobb termékének* – a Tesla humanoid robotjának, Optimusnak a beharangozásakor, akitől önmagában 30 billió (!) dolláros bevételt remélnék a jövőben. De ha nem hiszünk a már sokszor túlzáson kapott cégvezető(k)nek, akkor forduljunk a legkomolyabb iparági tanácsadókhöz! Egyikük, a Morgan Stanley is „megmondta” egy jóval mértéktartóbb, 2025 április végi jelentésében: 2035-ben 13 millió, 2050-re már egymilliárd humanoid robot lesi majd a kívánságainkat, egy 5 billió (!) dolláros piacon, ahol egy autó áráért (Ázsiában még olcsóbban) nagyjából minden tizedik ember szert tehet efféle géptársra, s jelenlétük mindennapos lesz a gyárakban, iskolákban, a kereskedelemben és az otthonokban. (A kisördög azért már itt is kibújhat bárkiből, aki mondjuk épp ennek a szakanyagnak az illusztrációinál sem érti, hogy egy ajtónyitáshoz miért is kéne humanoid robot, ha megteszi egy parányi automatika is, s hogy egy raktári pakolásra kiképzett robotnak miért is kellene humanoidnak lennie). Igazán endorfinképző, szörnyeteg számok forognak: ömlik is a pénz az iparágba, főleg Kínában, de nagyon sokan törekszenek erre a területre a világ minden pontján, hogy beférjenek a top 100 cég közé (akiknek az aktuális listáját, mitadisten, épp a Morgan Stanley állította össze [2025 februári elemzésében](#)). Vészmadarak, nincs itt látnivaló, lehet továbbmenni, és önteni a pénzt a humanoid robotfejlesztésbe (Magyarországon is)!

borzongás és elutasítás

Milyen könnyű is volt elfeledkezni a tények és érvek takaros csokráról, amelyet a 2025 januárjában, 97 éves korában elhunyt japán robottervező, [Masahiro Mori](#) gyűjtött össze még 1970-ben arról, hogy minél emberszerűbbre formáljuk mesterséges teremtményeinket, annál nagyobb borzongás és elutasítás fogadja őket. Ám 2025 végén egymástól függetlenül szólalt meg újra néhány nagyon erős hang, amely számos friss és méltánylandó szempontra hívta fel a figyelmet.

A kínai Fejlesztési és Reformbizottság szóvivője egy [sajtótájékoztatón](#) figyelmeztetett a humanoid robotlufi üzleti és társadalmi veszélyeire. Li Chao aggasztónak nevezte, hogy extrém méretűre nőtt a szakadék a beruházások volumene és a valós piaci igények között. Látványos (és erősen egy kaptafára készült) imázsvideókon, kiállításokon és szakvásárokon találkozunk humanoid robotokkal, nem a mindennapok során – merthogy mindenki a kísérleti fázisban jár, a megfizethető keresletet kiszolgáló gyakorlati alkalmazásokról még semmit nem tudunk. A sok-sok, egymással is versengő kínai cég eközben ugyanolyan külsejű, képességű és funkciójú humanoid robotok tömeggyártására készül. Emiatt biztos, hogy sokan eleve esélytelenek a célszalag átszakítására, de ha nem a humanoid roboté a jövő, akkor az összes fejlesztés előbb-utóbb a roncstelepen köt ki.

[Rodney Brooks](#), az egyik leginkább véleményformáló robotmérnök még brutálisabban [fogalmaz](#). *Üres pénzégetésnek és fantázia vezérelt gondolkodásnak* nevezi a humanoid robotok körüli porverést, és egy hosszú esszében járja körül, miért értelmetlen és reménytelen „általános célú

robotkonfigurációban" gondolkodni, ami minden manuális feladatot képes legalább úgy ellátni, mint egy ember. Ramon Alvarado technikafilozófus súlyos ismeretelméleti érvekkel egészíti ki ezt [egy friss tanulmányában](#): „adott műszaki eszközfunkciók ellátásához robotjainknak egyáltalán nem kell „utánozni” minket, vagy bármely más organizmust... ez bizonyos esetekben hasznos lehet, máskor azonban éppen azzal korlátozzuk a potenciális lehetőségeiket, hogy biológiai elképzeléseket kényszerítünk rájuk.”

És ez a lényeg: ötletet, inspirációt nyerhetünk ugyan az élők világának sok-sok osztályától, de nem azért, hogy lemásoljunk egy-egy különleges evolúciós eredményt, hanem hogy egy célfeladatot hatékonyan (egyúttal a korábbi megoldásoknál energia- és költséghatékonyabban) sikerüljön ellátni a segítségével. Ráadásul nem úgy, hogy piaci réseket, lehetőségeket, új profitszatórnákat keresgetve fordulunk valamilyen ígéretes robot-architektúra felé, hanem – ismét Alvarado szavaival – „a robotok helyének és szerepének minden korábbinál mélyebb és pontosabb megértésével modern világunk társadalmi-technikai felépítésében.” A fejlesztéseknek emiatt az adott részfunkciók felől kell közelíteni a megvalósításokhoz.

Dolgokat megfogni és átrakni valahová? Erre a feladatra sokkarú, pókokra emlékeztető „[arachnoid robotok](#)” lehetnek a legjobbak. Kis átmérőjű csövekben kell elakadásokat meglegelni és megszüntetni? Ezért fordultunk a kígyó-szerű, „[serpenoid robotok](#)” felé. Katasztrófák túlélőinek épületromok alatti keresésére a kis réseken keresztül bárhova eljutó, rovarszerű „[insectoid robotok](#)” tűnnek a legalkalmasabbnak. S lám, milyen érdekes, vannak olyan helyzetek, ahol nemcsak az adott állatra *emlékeztető*, hanem arra *megszólalásig hasonlító* robot építésének is van oka és értelme! Így lehet például vízi életközösségek viselkedését tanulmányozni [robothalakkal](#), vagy a beporzók hiányán enyhíteni rovar formázó minidrónnokkal.

De milyen technológiai támogatási igény jelentkezik *társas helyzetekben*, amely emberszerű robotért kiáltana? S mielőtt máris arcot meg kezeket terveznénk, először érdemes végiggondolni – ahogy a robotviselkedés, [az etorobotika kitűnő magyar kutatói](#) is visszatérően teszik – hogy miképp is épülhet fel a géptárs és az ember interakcióvilága, hogyan képesek megértetni magukat és megérteni a másikat a robotnak értelmet adó funkció megvalósulásakor? Mindezt úgy, hogy minden pillanatban egyértelmű az ember számára: a „partner” semmi mással össze nem keverhető „új faj”, „másféle lény”, mint az, amire amúgy emlékeztet. A szociális robotikának emiatt az ember–ember viszonynál sokkal jobb modellje az ember és kutya között létrejövő szociális kapcsolat, ahol a közösség magas rendű átélése, az erős érzelmi érintettség és kötődés, valamint egymás viselkedésének kölcsönös alakítása (a kohabitáció) ellenére *a lényeges eltérések világosak*, és már a kapcsolat kezdetekor *tudatosítottak*. Ez a mozzanat marad ki egyébként a bátran szövegrobotoknak nevezhető nagy nyelvi modellekkel kapcsolatba lépők egy részének esetében, akik a „másik” fizikai manifesztációjának hiányában a párbeszéd sodrában „emberpótlékként” vagy emberi entitásként tekintenek a véletlenszerű kódsorok bajnokaira, és lélekgyógyászként, *horribile dictu* házastársként próbálják bevonni őket a saját, patológiás világukba – nem csoda, mert a legfejlettebb nyelvi modellek még érzelmi kérdésekben is teljesen emberszerű kommunikációra képesek.

Mindebből persze, nem következik, hogy a humanoid helyett caninoid vagy lupiform robotokra kellene építeni: a Sony még a múlt évezredben mutatta be [Aibót](#), a robotkutyát. Sok év reménytelen próbálkozás után 2006-ban „eltemettük”, hogy aztán 12 év után feltámadjon, és 2018-ban újraindítsák a fejlesztést, majd az értékesítést. De mai napig fel lehet tenni a kérdést: amikor a menhelyeken milliószám várnak igazi kutyák gazdára, mi szükség van aranyos, farkát csóváló, méregdrága kutyahelyettesítőre az izgalmas attrakción túl, hogy ilyet is képesek vagyunk építeni? Találhatunk extrém helyzeteket persze: a higiéniai okokból elkülönített rákos gyerekek értelemszerűen nem játszhatnak kutyákkal: esetükben jó szolgálatot tesz a plüss [robotkacsa](#), amely ölelhető, simogatható, a kiterjesztett valóságban etethető és fürdethető – így nemcsak kiváló társaság, hanem van kiről gondoskodni, amíg a kezelés tart.

És nem ellentmondás, hogy *alapkutatás-szinten* igenis van értelme azzal foglalkozni, hogy például az észlelés-tapintás-megfogás-áthelyezés-visszajelzés pályát bejáró emberi tevékenység egyes fázisai miként és hogyan helyezhetők át gépi eszközbe. Hiszen ez végtagsérültek rehabilitációjában vagy felfekvéses beteg forgatásakor az emberi kezet (és bőrt) imitáló robotkomponensek előállításához hasznos tudásokat termelhet és bevethető megoldásokat eredményezhet. A robotfutball-versenyek is érdekes kísérleti terepet teremtenek ahhoz, hogy felegyenesedett testhelyzetű, kétlábú automatákat rendkívül összetett testkoordinációs, döntési és objektummanipulációs helyzeteknek lehessen kitenni – hátha egyszer valamilyen speciális helyzetben szükség lehet pont ilyen robotokra.

közlgő jvőkép

A minél emberszerűbb robot teremtésének és tömeggyártásának ugyanúgy nem látható jelenleg az igénye, értelme, lehetőségessége, gazdaságossága és fenntarthatósága, mint az ember szellemi képességeivel megegyező tudású vagy azt meghaladó mesterséges intelligenciának, amelyeket logikai lehetőség helyett fejlesztési zászlóshajóként igyekeznek beállítani az informatikai ipar óriásai, és közlgő jvőképként a figyelemgazdaság gondolat-rest napszámosai.

Egy dolog viszont bizonyos. Eleve értelmetlen akár a robot, akár a mesterséges intelligencia önmagában vett képességhatáraitól gondolkodni, mert csakis *ember + gép hibridek közös teljesítményeként* tekinthetünk bármilyen kimenetre. És ahogy a mesterséges intelligencia egyre

több ügynöki feladatot képes ellátni, és egyre több művelet elvégzését tudja „átvenni” az embertől, úgy nő az igény a tipikus társas helyzetek felhasználási területein (oktatásban, egészségügyben, szociális területen, sportban és másutt) *a fokozottabb emberi jelenlétre* (asszisztensi, tutori, szervezői és más szerepkörben).

kép | vecteezy.com

Szerző
Bály Csaba

Dátum
2026. jan. 28.

NOVELLA

NEM TÖRTÉNT SEMMI

1.

Váratlanul csap meg a szag. Jó az orrom, az aluljárókban is rendszerint azelőtt érzem meg a bűzt, hogy észrevenném a rongykupac alatt alvó hajléktalant. A betegek a telefonjukat nyomkodják, egy tréningruhás férfi a papírjait rendezgeti. Látszólag nem zavarja őket a bűdös, a gastroenterológián nem lehet virágillat. Amikor meglátom anyám nadrágján a nedves barna

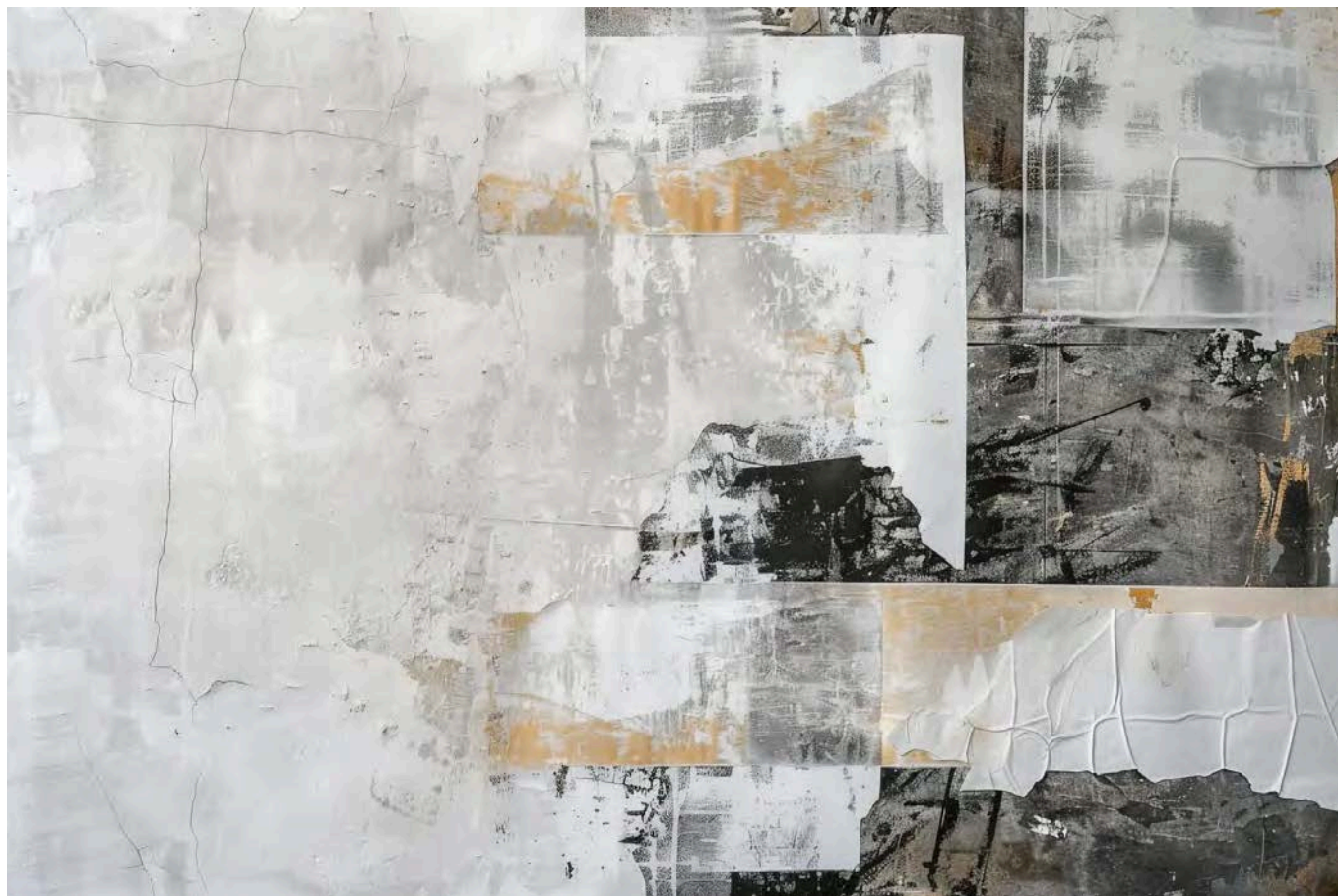
feltot, karon fogom, igyekszem feltűnés nélkül eltakarni a mappával, és az elérhetetlenül távolinak tűnő kijárat felé araszolunk. Ég az arcom, a fülem vörös, összehúzó magamon a kabátot. A betegfelvételi pult mögött a nő lajháros bögréből issza a kávé. Nem állunk meg az ablak előtt, szeretnék már kint lenni. Inkább telefonon szabadkozom majd az elmaradt a vizsgálat miatt, megköszönöm az új időpontot, még egyszer elnézést kérek.

”

görcsösen

Anyám türelmesen áll az autó mellett. A csomagtartóból, nagy zsák könyvadomány alól szedem elő a takarót, hagyaték, még nem volt időm szétválogatni. Leterítem a plédet az ülésre, legjobb lenne teljesen lehúzni az ablakot, de odakint öt fok van. Nem akarom, hogy megfázzon, inkább a számon veszem a levegőt. Belém kapaszkodik, hogy könnyebben be tudjon szállni. Görcsösen szorítja az alkaromat; ujjain az ízületek kemény gumók. A bőre annyira vékony és áttetsző, mintha selyempapírban lennének a kék erek.

A hírolvasó hangja nyugodt és bizalomgerjesztő. *Eddig nem látott Munkácsy-portrékat mutattak be Sárváron. Véget ért a hatvanötödik nemzetközi katonai zarándoklat. Szeretettel köszöntöm hallgatóinkat.* Felajánlom, hogy kapcsolok zenét, de megrázza a fejét. Reggel a kórház felé menet végigbeszélte az utat, tévéműsorokról mesélt. Miért ebben a pulóverben jöttem, hol van a hogyishívjakom, kocogtatta számonkérően a szegycsontját. Büszkének kéne lennem a hivatásomra, korholt. Újabban a legegyszerűbb szavak sem jutnak eszébe. Vagy összekeveri a tárgyakat, asztal helyett lépcsőről beszél. Gyakran mondja, hogy izé és micsoda.

Most szótlánul ülünk egymás mellett. A rádióból egy építész hangja szól; intim dolgokról vall, traumákról, betegségről, gyászról. Anyám némán bámul maga elé, nem az utat figyeli, a semmibe mered. Korábban, ha kihajtott elénk egy autó, mozdult a lába, mintha fékezne. Sokszor nevettünk, hogy nincs is jogosítványa. Megszoktam az egyedüllétet, de most képtelen vagyok elviselni a csöndet. Érdektelen dolgokról kérdezgetem, közös képviselőről, a csöpögő csapról, a teleshopból rendelt vitaminokról. Ahogy egy éve mindig, igyekszem úgy tenni, mintha minden rendben volna.

Számítottam rá, hogy nehéz lesz a hazaút, ha esetleg megtudja a kórházban, hogy értelmetlen volt az elmúlt fél év összes megpróbáltatása, a véget nem érő várakozások, az örökös hányinger. Anyám szerint semmi nem történik véletlenül. Gyerekkorom óta azt hallgatom, hogy akiket Isten szeret, azoknak minden a javukra válik, márpedig őt nagyon szereti, egész életében a tenyerén hordozta. Bosszant, hogy pontatlanul idézi a Szentírást, mégsem javítom ki. Azt is a gondviselésnek tudja be, hogy a kezelésre járó nők közül egyedül neki nem hullott ki a haja. Az onkológus szerint ez nem kegyelem, szimplán orvostudomány. Elnéző mosollyal magyarázta, hogy nem ugyanazt a citosztatikumot kapja mindenki, és a mellékhatások is eltérőek. Anyám mindennap elmond egy tized rózsafüzért az orvosáért.

”

hangosan ki kell mondani

Reggel már a kapuban toporgott, amikor én még a kocsiban gyakoroltam, mit mondok majd. Megváltásról, reményről, hogy van, amiért sokat kell imádkozni. Megtanultam, hogy hangosan ki

kell mondani a gondolataimat, csak úgy lehet meghallani, ami fals. A motor halkan zúgott, támogató voltam, bizakodó, magabiztos. Most nem jönnek számra a mondatok.

Majd felhívom a rendelőt, biztosan soron kívül fogadnak, ne izgulj a vizsgálat miatt. Csak sokat kell csörgetni, mert nehezen veszik fel a telefont. Elfoglaltak a nővérek, nem győzik a terhelést. Az ember egy életen át fizeti a járulékot, aztán amikor megbetegszik, örülhet, ha szóba állnak vele. Nem felel.

Nem történt semmi, mondom, amikor már nem bírom tovább, egy apró baleset, ilyesmi még fiatalabbakkal is előfordul. Egy hosszú program, kis fertőtlenítő a mosószerbe, alapos zuhany. Úgy hangzik, mintha leette volna a ruháját. Naponta vigasztalok idegeneket; empatikus vagyok, tapintatos, megértő. Apró baleset, a szájpaddásom kiszáradt, igyekszem csöndben maradni hazáig.

2.

Három éve temettük apámat. A ruhái először nagy sporttáskákba kerültek, aztán a Karitásztárába. Anyám minden héten változtatott valamit a lakáson, átrendezte a bútorokat, olyan tárgytól is megszabadult, amikről azt hittem, szereti. Csak a névtábla és a dohányfüst átható szaga a régi. Pakolj mindent a mosógépbe, anyu. Sokáig keresgélem a gumikesztyűt, egy ideje mindent elkever. A nappali ajtajának üvegét beverte a partvis nyelével.

Igyekezetemben észre sem veszem, hogy ökölbe szorítom a kezemet, a könyékig érő sárga kesztyűben a karom felkiáltójel. A fürdőkádban vár, nem eresztette meg a vizet, ruháit a mosdókagylóba dobálta. Még a bőrvet is. Nincs is a nadrágján bújtató, de annyira lefogyott, hogy enélkül leesne róla. Bepakolok a mosógépbe, a fehérneműjét szemeteszacskóba csomózom. Majdnem háromórás a program, nyolcvan fok, főzőmosás.

Beszartam, mondja. Azt hiszem, eddig sosem hallottam tőle ezt a szót, gyerekkoromban megszidott, mikor ebédnél azt találtam mondani János atyára, hogy hülye. Papról csak jót vagy semmit. Kamaszként nem értettem ezt a szervilizmust, aztán hozzászóltam a hivatalnak szóló tisztelethez, néha már el is várom.

”

szégyelltem

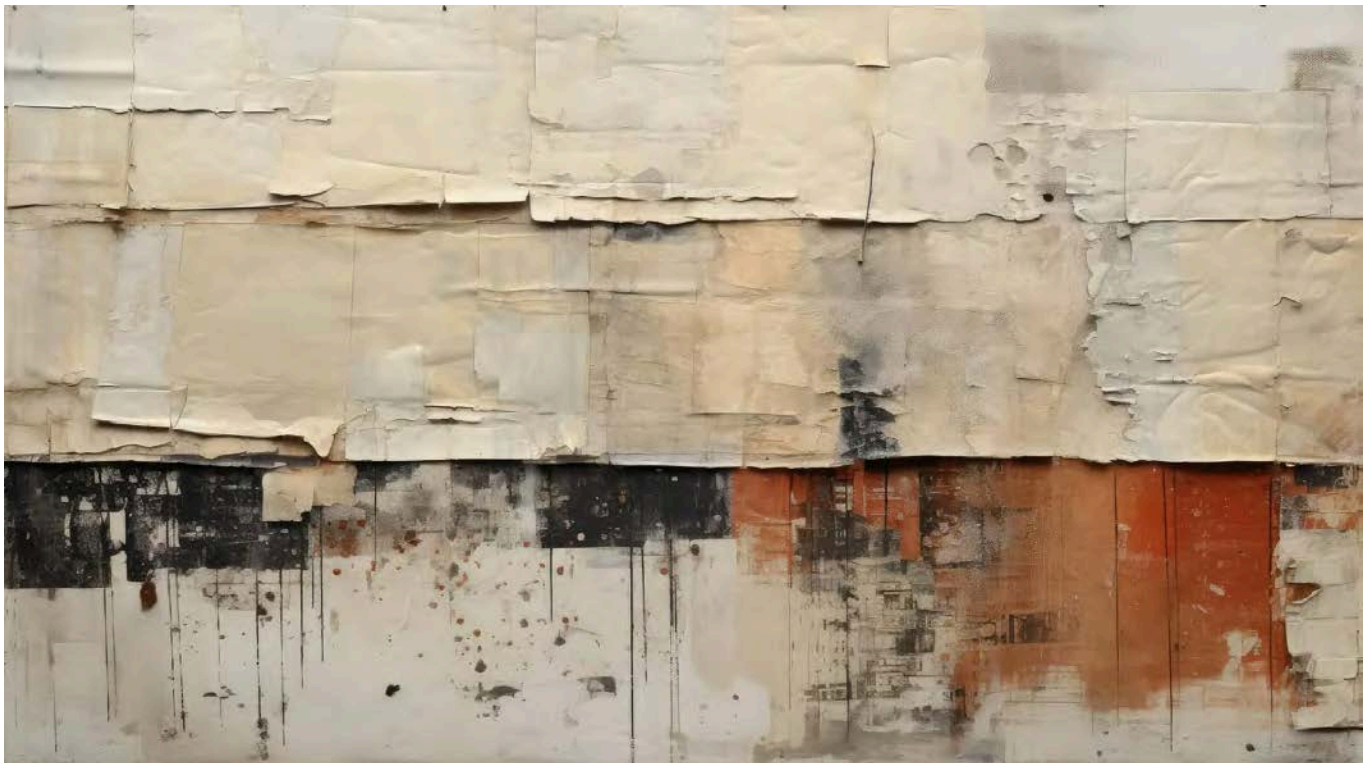
Görbe háttal áll, egykor telt melle aszottan lóg a hasára simulva, mint egy kitüntetés. Mit adhatok a szépasszonynak?, ezt kérdezték a kofák szombatoként a piacon. Csinos nő volt, engedte, hogy udvaroljanak neki, én meg örültem az ajándékba kapott gyümölcsöknek. Gyakran éreztem nyomasztónak a jelenlétét, utáltam, hogy az igazgatónő fia vagyok, az egyetlen gyerek, akit keresztnéven szólítanak a tanárok. Szégyelltem, hogy az én anyám ott van az osztálykirándulásokon, hogy úgy tesz, mintha nem venné észre a nyolcadikos fiúk lapos pillantásait, amikor előrehajol valamiért. Most zavartan a szeméremdombja elé kapja a kezét. Szorongok az úrtól, amit majd maga után hagy.

A kád szélére teszem a gumikesztyűt. Először csak lötybölve lemosom a testét, aztán a tusfürdőből nyomok a szivacsra, a flakon sípol. Tetőtől talpig, felülről lefelé mosdatom, így kevésbé megalázó. Felemeli a karját, hogy megmoshassam a hónalját, a tricepszén lóg a bőr, a vállgödrében megül a víz. Megszámolhatóak a bordái.

Anyám mindig zárt ajtó mögött fürdött, fehéreneműben is talán ha kétszer láttam gyerekkoromban.

Csorog a barna lé a combján, nem látok rajta szégyent, engedi, hogy segítsek. Mintha nem is az ő teste lenne a kádban. Még nem csontváz, de már kevés az élet a sejtjeiben. Addig mosom, amíg a lefolyó körül örvénylő víz ki nem tisztul. A ruhák forognak a mosógépben, nagy, színes buborékokkal habzik a mosószer a dobban. Hátára terítem a frottír fürdőlepedőt, segíték belebújni a műszálas pongyolába.

Elhelyezkedik a kiült fotelben. Ideje nagy részét itt tölti, karnyújtásnyira a szemüvegtől és a távkapcsolótól, ha felállna, még a régi iskola sarka is látszana az ablakból.

A falon csendélet lóg, olcsó repró, a családi fotót is eltüntette valahová, csak az előző keret nyoma látszik a fűrészporos tapétán. A régi heverőn ültünk, apám állig begombolkozva, tekintete

belefűródött a gép lencséjébe. Kantáros nadrágban néztem anyám boldog mosolyát, a szeme alatti sötét karikákat. Kevés emlékem van hármunkról. Úgy éltünk, mint egy csonka család, apám általában későn ért haza, mire reggel felébredtem, már elindult munkába. Csak a mosogatóban hagyott poharokról, a konyhaasztalon maradt kenyérmorzsákról tudtam, hogy van apám is. Hétfévente a sarki presszóban ült vagy a Wartburgot szerelte. Néha azt kívántam, bárcsak tényleg ketten lennének. Az özvegyasszony és egyetlen fia.

megbocsátunk

Magától értetődően mondom, hogy miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, de a valóságban nem tudok megbocsátani apámnak, hogy anyám mellől elmart mindenkit – még a kórust is kénytelen volt otthagyni. Szerető férj és példás családapa. Gyászolják: felesége, Sára, Gábor fia, valamint kollégák, barátok, ismerősök. Egy pap testvérrel közösen temettük; őt kértem meg, hogy olvassa fel ezeket a mondatokat, én képtelen lettem volna rá. Ki akart tenni magáért, a prédikációban teátrálisan szavalt, *többé soha nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya...* Határozott mozdulatokkal szórtam a szenteltvizet, a fekete föld nyom nélkül nyelte el.

Bekapcsolom a vízforralót, az MR-vizsgálat lelete a konyhaasztalon hever, csak a mappa vékony fedőlapja választ el, hogy megtudjam az igazságot. Lobog a víz a kannában, a fehér vízkődarabok úgy kavarnak, mint egy hógömbben, nem gusztusos, de magamnak is beáztatok egy filtert. A legócskább teát veszi, makacsul hiszi, hogy ezzel spórol, de a tea árának sokszorosáért rendel mindenféle kerti vackot csomagküldő cégektől. Nincs is kertünk. A szobanövényeink sem bírták pár hétnél tovább. Két kanál mézet csorgatok a bögrébe, anyám szerint a rákos sejtek falják a cukrot. A víz nagyon lassan színeződik el, észrevétlenül oldódnak ki az anyagok a tasakból, hirtelen nyitom ki a mappát, nem adok lehetőséget, hogy meggondoljam magam.

A lap alján olvashatatlan aláírás, inkább csak szignó, a lila pecséten kígyó nyújtja a nyelvét. Nem értek minden szót, de a lényegét igen. Metszően tömör és rideg, aki írta, annak mindegy, mekkora a daganat, van-e áttét. Minden mondatban rövidítések. Malignus elváltozások mko. Mindkét oldalon.

A folyosóról ricsaj szűrődik be. Nevetés, apró sikolyok. A szomszédasszony unokái, a menyé napközben dolgozik, beadja őket, amikor nem mennek óvodába. A gyerekek néha nekirohannak az ajtónknak. A nagyanyjuk hangosan piszseg, pedig anyámat nem zavarja. Ha meghallja az apró lábak dobogását, édességgel kínálja őket, miattuk tart egy zacskó tejkaramellát az előszobában. Sosem beszélt arról, hogy vágyna unokára, természetes volt, hogy nem lesz. Pedig jó nagymama lett volna, olyan, aki mindent megenged, szövetkezik a gyerekekkel a szülők háta mögött. A maradék teasüteményt is beviszem egy kistányéron, a nagy része törmelék. Helyet csinál a bögréknek az asztalon, odébb tol egy biozöldségek termesztéséről szóló könyvet.

Elmosogatok, anyámat homlokon csókolom, vigyázz magadra. Egyre kevésbé képes vigyázni magára, mégis muszáj mindig elmondanom. A születésnapján is csak úgy tudom köszönteni, hogy Isten éltesen sokáig. Nem áll fel, nem kísér ki. A nejlonzacskót a szemétdobóba dobom, egyre gyorsabban zuhan, tompa puffanással csapódik a konténerben heverő szemétkupacba.

Egy készülő regény részlete

Szerző
Sebő Péter

Dátum
2026. jan. 09.

NOVELLA

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

SÁFRÁNYOK

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

„A hó fehér’ igaz akkor és csak akkor, ha a hó fehér.“

Alfred Tarski

A hangversenyterem levegője hűvös volt, a márciusi este még nem akarta beengedni a tavasz melegét. Agnieszka lányom mellett ültem, kissé a karzat alatt. A koncert első darabja Ravel G-dúr zongoraversenye volt, ezt követte a híres bal kézre írt D-dúr mű, amit Ravel eredetileg Paul Wittgenstein számára komponált, a nagy háborúban jobb karját elvesztő zongoristának.

A zenekar mély regisztereiben megszólaló, hömpölygő bevezetővel vette kezdetét a mű. Amikor a zongora belépett, az erőteljes, kissé kaotikus hangzás arpeggiókká oldódott. Nem hiányt hallottam, hanem összeszorítottságot. A kevesebb mozdulat többet mondott. A bal kéz újra és újra visszatért ugyanahhoz a motívumhoz, nem előrehaladva, inkább körbejárva valamit, ami nem engedte el.

Egy idő után a zene már nem igényelt figyelmet, a hangok velem maradtak, de gondolataim máshová tévedtek. A végén a dallam hirtelen megemelkedett, kijáratot keresve. A taps tompán indult, majd összesűrűsödött. A fények erősebbek lettek, a közönség a szünetre mozdult. Agnieszka felém fordult.

– Elaludtál? – kérdezte.

– Nem – mondtam. – Inkább elcsúsztam. Volt még valami. Majd a hangverseny után elmondom.

– Miért? Annyira bonyolult?

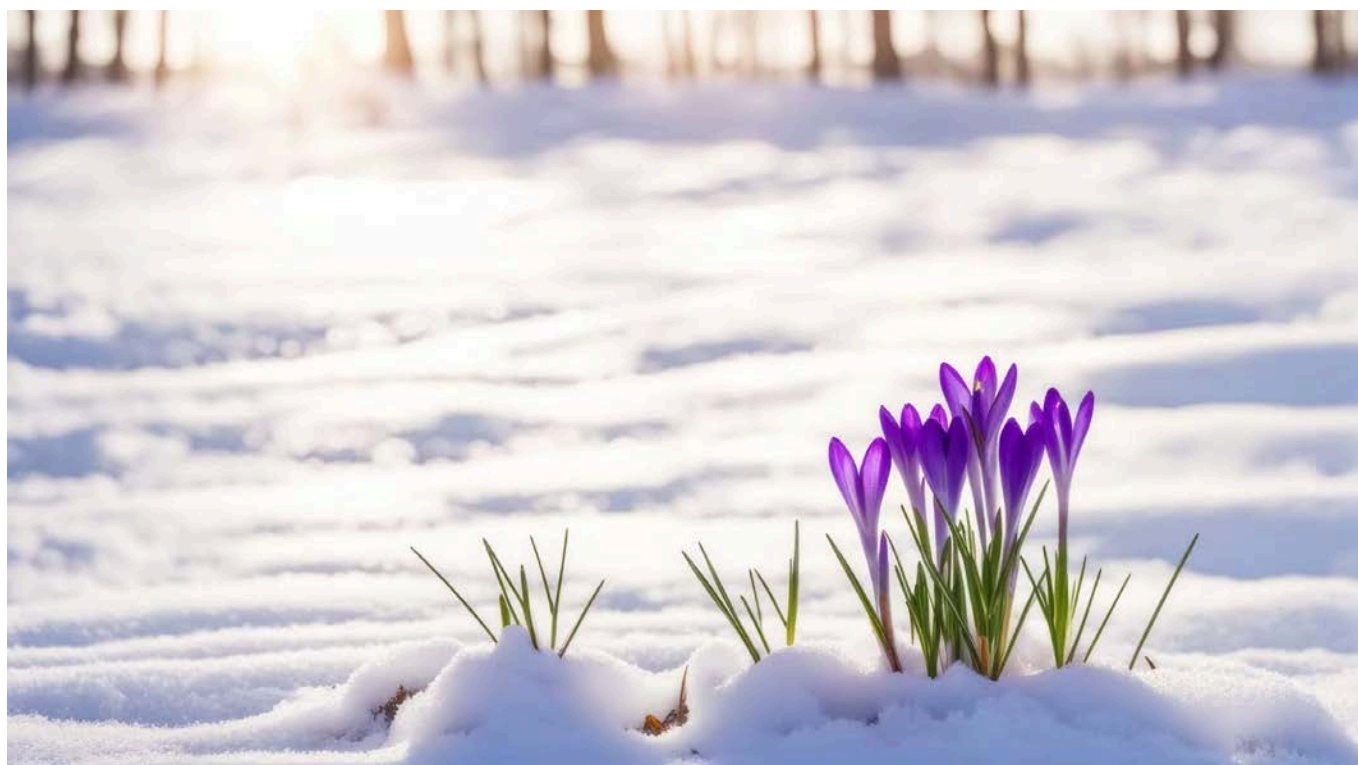
– Wittgenstein is benne volt.

– Paul Wittgenstein?

– Nem, nem Paul, Ludwig.

– Gondolhattam volna.

Agnieszka nem faggatott, hazafelé utazva elmeséltem neki.

Késő március fehérlett, hideg fénnel, amelyből kihúzták a tavasz ígését. A kávézó párás ablakán át száraz téli hidegben csillogott minden. A kertben lila virágcsúcsok néztek ki a hó alól. Sáfrányok, amik nem döntenek el semmit, csak mutatják magukat.

Amikor megláttam őt az ablaknál, háttal a terem zajának, azonnal tudtam, hogy Wittgenstein az. Nem a mozdulatai miatt, hanem a figyelme miatt, amely túl éles volt ehhez a reggelhez. A világot szemlélte, nem elméletek felől, hanem onnan, ahol a dolgok megmutatják magukat.

Az asztalon egy csésze kávé állt, érintetlenül. Gőze lassan szállt fel, zavarában időt kérve. Wittgenstein mindkét kezét a porcelán mellett tartotta. Nem megérinteni akarta, csak felmérni, mit jelenthet ez a mozdulat. Kopott barna pulóvere beleolvadt a reggel szürkeségébe; volt benne valami makacs hűvösség, mintha a tél nemcsak körülötte, hanem benne is időzne még.

Leültem vele szemben. Nem is köszöntünk. Ő biccentett, én bemutatkoztam:

– Kołakowski vagyok. Leszek Kołakowski.

Olyan volt, mintha régóta ismernénk egymást, így nem is angolul, hanem németül beszélgettünk. A pincér kérés nélkül hozta a kávémat. Az ablakon túl hó és a sáfrányok. Egy ideig mindketten arra néztünk.

– Mindig így kezdődik – mondtam halkán. – Ezek az első halvány jelek. Amikor valaki óvatosan kopog az ajtón, hogy mégis megérkezett.

Wittgenstein elmosolyodott.

– Schneeberg. Gyerekkoromban. A hó alól bújtak elő, mindig ugyanott.

Bólintottam.

– Nálam a Chochołowi-völgy – feleltem. – Ott a mezőkön a föld lila leheleteként egyszerre nyílik a millió virág. Nem egyesével történik, hanem egyszerre, minden külön értesítés nélkül.

– Veszélyes kép – jegyezte meg szárazon. – Az ember könnyen elhiszi, hogy a föld tudja, mit csinál.

Nem vitatkoztam. Egy ideig hallgattunk.

– Legalább egy dolog biztos – jegyeztem meg –, a hó fehér.

– Pedig ezt is csak egy érinthetetlen metanyelv mondhatná igazán.

Ezen egyszerre nevettünk.

– Tarski megoldotta az igazság problémáját..., de cserébe sokkal nehezebben kezelhető csendet hagyott ránk. Megmutatta, hogyan beszél a nyelv a világról – ám elhallgatta, hogyan beszél a világ.

Wittgenstein bólintott:

– Igen, Leszek, szép, elegáns szerkezet az övé. A formalizmusa áttetsző, de hangtalan. Nem süt a nap. És ahol nem süt, ott a sáfrányok is becsukják a virágukat, elrejtve sárga porzóikat.

Kortyoltam egyet a kávémból, hogy időt nyerjek, majd mielőtt válaszoltam volna, ismét

Wittgenstein szólalt meg:

– Gleccserjég. Összetömörödött hó. Lecsúszik és elolvad.

– Talán ezért szeretjük jobban a Nap fényét a logika lámpáinál. A hófehér igazság szép, de a tavasz színeit már nem mondja ki.

Wittgenstein az ablakra nézett, azon túl keresve valami ki nem mondott kérdést.

– Késik a tavasz – mondtam egyszerűen, tényként.

Wittgenstein azonnal rávágta:

– Nem késik! A tavasz nem ígért időpontot. A késéshez kell valaki, akinek felelőssége van, hogy időben megérkezzen. A tavasz egyszerűen még nincs itt.

– A tavaszra várás kultúránk eltörölhetetlen része. Van valami közös hagyatékunk, hogy egyszerűen azt mondjuk: késik.

Wittgenstein még mindig messze nézett az ablakon túlra, és úgy folytatta:

– A holdat is minden éjjel várjuk. Ha nem látjuk meg, mégsem mondjuk, hogy késik, vagy hogy elrejtőzött.

– Mindig ezt mondjuk – tiltakoztam csendesen, de határozottan. – A tavasz késik. Ez így van a verseinkben, a szokásainkban, a beszédünkben. Nem azért mondjuk, mert felelősséget tulajdonítunk neki, hanem mert az évszakok ritmusaihoz képest érzünk valami elcsúszást. Ennyi.

Ő szinte meg sem várva a végét már válaszolt is:

– A 'késik' ítélet, nem leírás. Túl sokat mond. Várakozást, hibát, csalódást, vádat.

– A szó nem a tavaszról beszél, hanem rólunk. Arról, hogyan viszonyulunk ahhoz, ami nem rajtunk múlik. A várakozásunknak is kell nevet adnunk.

A beszélgetés elakadt. Mindketten a kertet néztük, ahogy a sáfrányok lassan nyíltak a hó felett. Lepelleveleik korábbi, hegyes, biztonságos menedéke óvatosan tágulni kezdett, csúcsaikkal háromszöget rajzolva a levegőbe. Nem siettek, csak beengedték a Nap fényét – megragadhatatlanul, ahogyan azok a dolgok történnek, amelyeket lehetetlen emberi idővel mérni.

– És a sáfrány tudja, melyik évszakban nyílik?

A kérdésem nem irányt keresett, csak teret. Néztük a virágokat, a hó fehérségét, és éreztük, hogy a szavak vékony réteget vonnak a dolgok fölé, amely megváltoztatja fényüket.

– Néha úgy érzem, a világ ugyanazzal a mozdulattal mutatja meg magát a hó fehérségében és ezekben a lila virágszőnyegekben. Azt mondja: nézz, és ennyi elég is.

– Nem tudom, vajon a hó fehérsége és a tavaszi virágok lila fénye nem ugyanabból a kérdésből nő-e ki: hogyan lesz a világ egyszerre ennyire egyszerű és ennyire megfoghatatlan.

Kint a hó felszínén lassan csillámlott az olvadékvíz. Az alig néhány molekulányi vastagságú vízfátyol összemosta a hókristályok csillogását, jelezve, hogy a tél elbizonytalanodott. Wittgenstein töprengő hangon szólalt meg:

– Azt mondtam, nem késik a tavasz... és ezt továbbra is így gondolom. Mert ezek a virágok, nézd csak, együtt lélegeznek velem. Már a hó alatt is tudják, mikor kell megmozdulniuk.

Biccentettem, nem ellenkezve, inkább mérlegelve.

– Így van ez a nyelvedben. A te mértékeid között a tavasz ott kezdődik, ahol az első virág mozdul. És igazad van: így is lehet látni.

Egy pillanatra elfordította a fejét, talán a hó fényéről akarta leolvasni a megfelelő szót.

– De én... én nem tudok lemondani a hagyomány ritmusáról. Nem azért, mert hiszek benne, hogy igaz. Hanem mert ez az, ami emberré tesz. A ritmus az egyik legnagyobb bizonyosság, amit a természet ad. Ha valami újra meg újra megtörténik, az ember elkezd hinni benne. Ismétlődések nélkül nem lenne rend. És ehhez a rendhez képest ez bizony kérés. Az idén különösen az.

A kert felől lassú, hideg szél érintette meg az ablakot, és a hó alól kibukkanó sáfrányfejek egy pillanatra megrezdültek. Beleegyezésként felénk bólintottak. Ő figyelte a mozdulatot, majd onnan folytatta, ahol a természet rendjének gondolata éppen megnyílt.

– A természetben mindig is az ismétlődő mintákat keressük. Azt hisszük, isteni nézőpontból látunk rá a világra, és ezekből építjük bizonyosságainkat. A püthagoreusok számok rendjében vélték megtalálni a természet rendjét. De hát... nem túl könnyű elhinni, hogy ahol szabályosságot látunk, ott a világ hajlik felénk? Nemcsak önnön képzelgésünket olvassuk vissza? Novalisnál, a *Szaiszi tanítványokban*, ott a fátyol, jól ismered. De az nem pára az ablakon. Nem tudjuk letörölni. Ha föl is lebbentjük, csak magunkat találjuk alatta.

Wittgenstein saját gondolataimra tapintott. Már én is régóta küzdöttem ezzel a fátyollal. De valahogy mindig kibúvót kerestem, hiszen, ha nem találunk semmit, ami önmagában is megáll, nem védelmezhet meg a dolgok egyetemes rendje.

– Lehet – mondtam –, hogy amit mintázatnak látunk, csak szűk keret. Talán egy tágasabb rendben még a késés sem késés többé. Talán minden pontosan ott van, ahol lennie kell.

Wittgenstein türelmetlenül rázta meg a fejét.

– Nem, nem, nem! Ismét félreértesz. Nincs nagy mintázat. Csak akkor van, ha látni akarjuk. Ha mindenáron matematikai vagy logikai szabályosságot akarunk beleírni a világba. És ha megtaláljuk ezt a rendet, hajlamosak vagyunk elhinni, hogy a fátyol alatt rejlik a titok. De a titkot nem lehet megtalálni. Túl van rajtunk. Amit megtalálunk, az legfeljebb az életformánk alapja. Szilárdan bízhatunk abban, amit a nyelv nyújt, igen... de azért műveljük a filozófiát, hogy hely maradjon valami kimondatlan kételynek.

Mindig mosolyra fakasztott, ahogyan az ember az eszével elfogadja, hogy a világ többféleképpen is igaz lehet. A „késés” számomra tapasztalat: csendes bizonyosság, amelyet gondolkodás nélkül kész lennék kimondani. Wittgenstein viszont vissza-visszarántja a szót, talán mert nem akarja rögzíteni, ami még mozgásban van. Sohasem tudtam eldönteni, mennyire sikerült ez neki.

Miközben ezen tűnődtem, ismét megszólalt, didaktika nélkül magyarázott, szavait közléssé formálta. Jól tudta, természetesebben fogadjuk el, amit megmutatnak, mint amiről meggyőzni akarnak.

– Néha a világ nem mond semmit. Hangzásmezőként áll előttünk. Ha megszólalunk, szétszórjuk, ami egyben volt. A nyelv itt összeroppan.

– Igen, a világ szavakba öntve sohasem kendőzetlen.

A pincér kérés nélkül hozta a második kávét. Épp a megfelelő ritmusban. Kint a sáfrányok tovább nyíltak, leveleik lassan kiszabadultak az olvadó hó alól. Mert késve vagy sem, mégis eljön majd a tavasz. Némán figyeltünk – a szavak fölöslegessé váltak. Valahol a távolban ott lebegett Tarski csendje: 'A tavasz késik' igaz akkor és csak akkor, ha a tavasz késik. A sáfrányok tudták: a tavasznak lehet fénye, de nincs időérzéke.

A koncertről hazafelé az autó ablakán át néztem az utcát. A nedves aszfalt feketén csillogott, a lámpák nyújtott, sárgás foltokat festettek rá, amik velünk együtt nem siettek sehová.

Agnieszka egy darabig nem szólt. Aztán csak ennyit mondott:

– Jó volt hallgatni, apa.

kép | vecteezy.com

Szerző
Taizs Gergő

Dátum
2026. jan. 02.

VERS

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

ÖNMAGÁBAN PERSZE SEMMI

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

Örökbe fogadtam egy fekete, egyszemű macskát.
Kölyökkorában ütés érte a fejét, így vesztette el
a másik szemét. Gyakran ül az ablakban, bámulja
a fákon billegő madarakat, a járdán suhanó embereket.
Lakásban élt mindig, 52 m²-re szabott állandó
időjárás viszonyok közt. Az évszakokat az ablaküvegen
keresztül vagy szellőztetéskor, az időt a változásban
észleli. *Panta rhei.* (Adjatok egy biztos pontot,
és beforgatom a szobába az utca zaját!)
Unalmában Hubble-gömböt pofozgat, az asztalról
lehulló téridő szilánkjaira szakad. Az univerzum túlnő
mindannyiunkon, egyszer használatos műremek.
Az időnek önmagában persze semmi értelme.

A pókok felköltöztek a macskától távoli sarkokba,
a függönyök már kevésbé szerencsések. November 20-a van,
a holnapra prognosztizált napsütéses órák száma nulla.
Tavasszal ez is megváltozik, ebből fakad minden
rügy. Habár úgy tűnhet, nincs jelentősége, de együtt
keletkezünk mi, a fák, a madarak, a macska és a novemberi köd.
Ha leköltöznék a földszintre, lassabban telne a tél.

kép | vecteezy.com

MAJD TAVASSZAL

[„KÉSHET A TAVASZ...?”]

Anya azt mondta, tavasszal jobban lesz, mindig így van, csak kell neki a jó idő meg hogy kicsit tovább legyen világos, amikor ezt mondta, nem láttam a száját, mert belelógott a haja az arcába, akkor már négy hete nem mosta meg a haját, és a hajának rossz szaga volt, meg egy kicsit magának Anyának is, de nem szóltam neki, nehogy sírjon, nem szeretem, ha sír, nem azért, mert csúnyává teszi, régebben mindig el is kenődött a szemfestéke, mostanában nem, mert most nem rajzolja körül reggelente fekete ceruzával a szemét, a szemceruza ott hányódik valahol a fürdőszobaszekrény fiókjában, a hajgumik között, amikbe teljesen belegabalyodtak a hajszálok, ott van a kiürült fogkrémes tubus is, Anya még nem dobta ki, pedig vett újat, én kértem rá, hogy vegyen, jó, hogy figyelek helyette ezekre a dolgokra, dicsért meg, és akkor nagyon büszke lettem, de tényleg, mindenre próbálok figyelni, én húzom ki a ház elé péntek reggel a kukát, hogy kint legyen, mire jön a kukásautó, azóta csinálom, mióta Anya egyszer nem vitte ki, igazából fel se kelt akkor reggel az ágyból, mikor mentem megnézni, mit csinál, feküdt összegömbölyödve, a térdét felhúzta a mellkasáig, és nem válaszolt, hiába kérdeztem, mi a baj, ezután nem sokkal

mondta ezt a tavasz dolgot, én azóta mindig figyelem az időjárás-előrejelzést, és néha azzal is álmodom, a legrosszabb éjszakákon a tévében azt mondják, késheet a tavasz.

kép | vecteezy.com

Szerző
Vörös István

Dátum
2026. jan. 04.

VERS

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

AZ ELLENÉRVEK ÉVADA

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

Rég nincs tavasz, régen nincs nyár,
összeálltak:
ez a tanyár.

Rögtön meleg a tavasz is,
kicsit néha
még havazik.

Ha már télen nem esett hó,
kell ide most
egy-két új szó.

A tél és ősz is egybeállt:

a tősz évszak?
Nagy fesztivált

kell tartanunk, hogyha elmúlt.
A változás
kicsit örült,

de ezt tőle megszokhatták,
kiket átvert
a valóság.

A tavasz már rég nem jön el,
az olvadás
egész közel

folyott hozzánk az időn át,
a hőségnek
nincsen korlát.

Az elmaradt idők korát
nem éljük le,
ezért tehát

visszafele törünk elő-
re, de hová?
Nincsen erő

arra, mire nagyon kéne.
A változás
gyors beszéde

összehadar időt, teret.
Megbillent az
emlékezet.

A biciklim is felborult
(siet az ősz,
késik a múlt),

pedig láncsal kikötöttem.
Lopni tudnak.
Történt ilyen

mással is már. De a Földet
ki lopta el?
Hülye ötlet

volt, de mégis úgy sikerült,
helyére a
pokol került.

Kicsi pokol, kölyök pokol.
Bűneinkhez
lelakatol.

Ki lopna el minket innen?
Mikor sajnós,
nem lop Isten,

maga készít becsületből
mindent tisztán
az örökből

levált apró forgácsokból.
Órá persze
senki nem szól.

Rászólni a teremtőre?
Talán mégis
kicsit dőre

igyekezet, de mi marad
amikor az
ég ránk szakad?

Kiszárad és szikkad a föld.
Mi maradt meg?
Kérlek, közöld,

mi éri el, hogy még kizöld-
üljön egyszer?
Milyen vegyszer?

Milyen észérv
lesz a részvét?
Lesöprik majd jobb érvekkel?

Szerző
Maczák Orsolya Rita

Dátum
2026. jan. 03.

NOVELLA

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

MINTÁZATOK

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

Fél órája állok a fehér magasfényű konyhaszekrény előtt, de ha a hálósobából a férjem a fürdő felé csoszogva most meglátna, ezt nem tudná, számára a bögrék közé bámulásom csak akkor venné kezdetét, amikor ő a konyhába belépve észrevett. Felkeltem, kijöttem kávézni, gondolná, most bögrét veszek elő, ez csak egyetlen, elkülönítésre sem érdemes, véletlenül elkapott pillanat abban a folyamatban, aminek a végén dolgozni, de legalábbis valami hasznos tevékenységbe kezdek. Nem olvasna a jelekben, mert nem ismeri a jeleket, nincs mihez képest most hiányozni és felbukkanni mozzanatoknak.

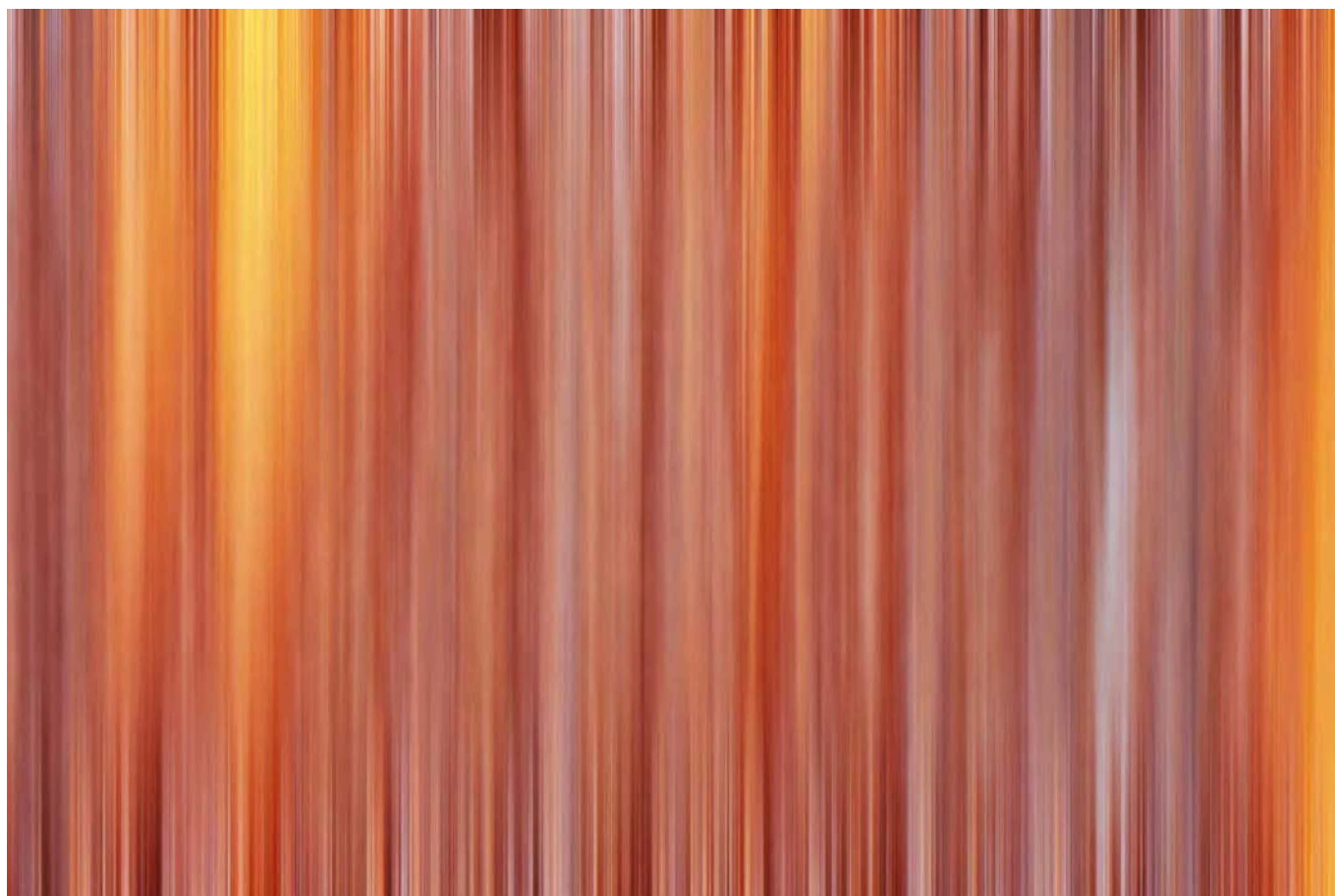

szétfosló álom

Nem tudná, hogy először mindig a vízforralót teszem fel, csak aztán emelem le a bögréket, hogy belekanalazzam a különféle porokat: két barnát és egy fehéret. Nincs várakozás, minden perc értelemmel telt mozdulatok sorozata. De most nemcsak a víz forrásának közeledtét jelző pattogás

hiányzik, egyelőre a hálóból a szétfoszló álom nyögései sem várhatóak: korábban keltem. Korábban, mint egyébként, de egyébként is mindig korábban, mint bárki, aki a választásom idejét most túl hosszúnak, gyanúsan hosszúnak ítélné meg.

Úgyhogy csak bámulok, és nem próbálom meg összpontosítani a gondolataimat. A tekintetem sem cikázik, mint rendszeren a reggeli készülődés perceiben, hagyom, hogy mint egy tőlem különálló lény, a saját belső rendje szerint, kedvtelve vándoroljon tárgyról tárgyra. A túl nagy és túl kicsi bögréken pásztázzon tovább rebbenés nélkül, aztán az elidőzés pillanataiban a logikát az igazság úgy előzze meg, mint a késői házasságot a gyerekkori üdögélés az asztalsaroknál, a nem múló alhasi fájdalmat a megköszönt gyógyszer, a bankszámlámon nem gyűlő pénzt a földre tett táská, a halált az ablak előtti fán ülő bagoly, és mindezt a balszerencsét az a szilánkokra tört tükör, a kiömlött só, az előttem átszaladó fekete macska. A ki nem választás eseteit homályos érzetek, benyomások keretezik, és önkéntelen gesztusok, a tudatomba kúszó, de tőlem független mondatfoszlányok konferálják fel, vezetnek le.

Nem választom például a volt munkatársaim csoportképével ellátott fehér bögrét, amit a két meeting közé ékelt búcsúbulin adtak át, miután én egész délelőtt úgy tettem, mintha nem tudnám, az egyébként rendszeresen home office-ban dolgozó, kisgyerekes anyukák aznap miért jöttek be. Most, a konyhában állva elismétlem, hogy *Istenem, milyen figyelmes*, még a meglepettség egyezményes mimikáját is önkéntelen magamra öltöm, mint anno a bögre ajándékszatyorból való kiemelésének pillanatában. Aztán a szám mozgása ismétli a két falat házisütemény üresjáratában nekem szegezett kérdést, hogy: *És innen hova tovább?* Megrándulnak az ujjaim, már a bögre érintésének gondolatától is kiráz a hideg.

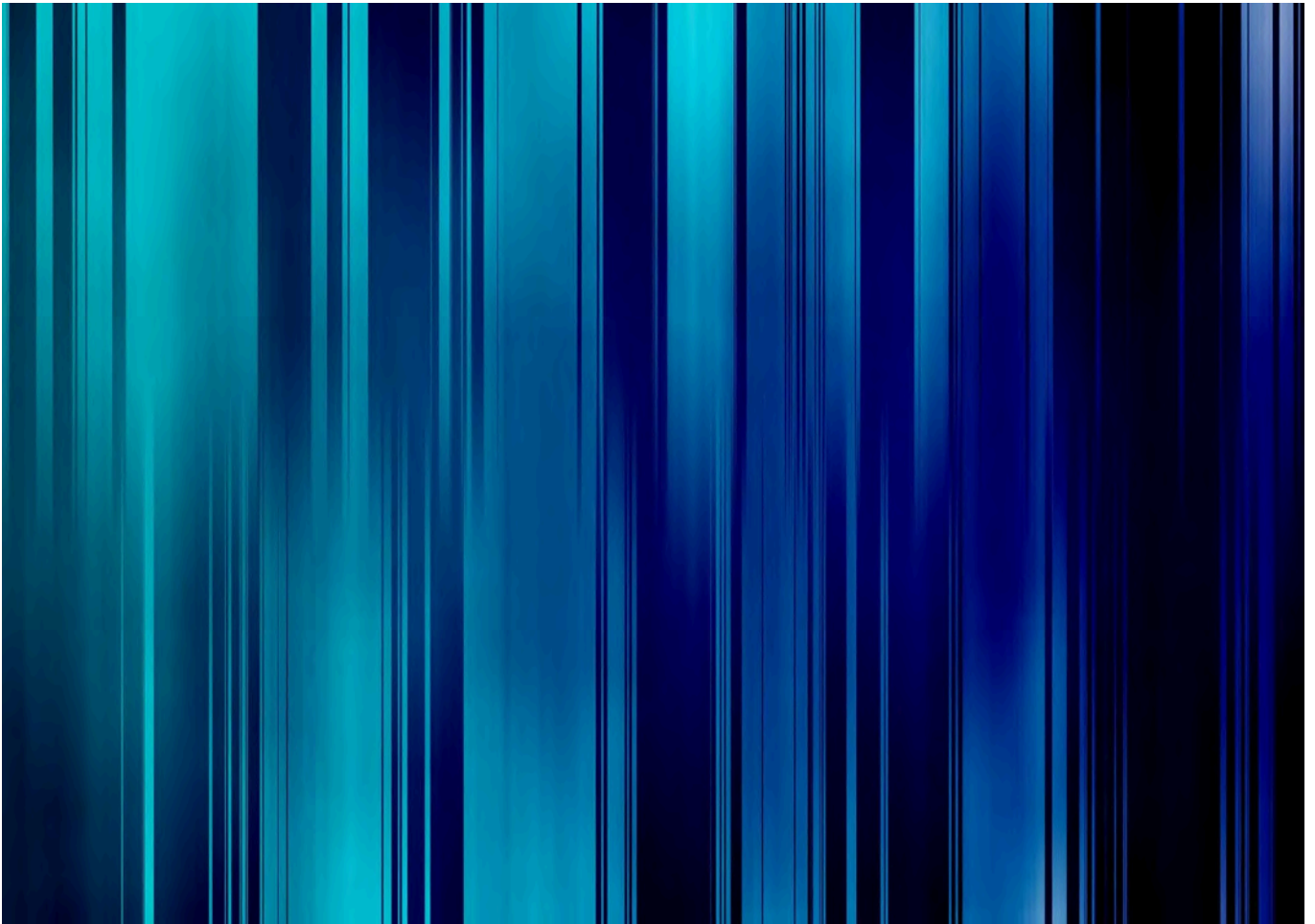
Csak egy pillanatra mozdulnak ugyanezek az ujjak, amikor a saját készítésű kerámiabögrére siklik a tekintetem. Megemelkednek, ahogy képzeletben lekövetik a göcsörtös, de kiválóan otthonos felületet, a meleg barackszínt a halványkék pöttyökkel, a friss agyag érzetének, nedves puhaságának emlékét. Aztán, mint egy elgyengült állat, ereszkedik vissza mind az öt ujj a konyhapultra, ahogy meglátom az idegességük okozta kis bemélyedést. Eszembe jut a közös programot meglepetésként szervező barátnőm monológja, amit már az edény festése közben adott elő, mikor én még mindig csak formáztam. *Mindegyik lemondja a randit, amint kiderül, hogy gyerekem van. Hátrány az anyaság, komolyan mondom.* Hangosan elmotyogom, *hátrány*, és mint akkor, erőnek erejével elfojtom az arcomra kiülni készülő iszonyatot, de most sem bírom megállítani az ujjaim rándulását, ami akkor is nyomot hagyott a bögre oldalán.

hátrahagyott hely

Szinte érzékenyülök, mikor egy felsőbb polcon ülő kis csészén meglátom a szerb város nevével is ellátott városképet, valahogy úgy, mint amikor a nászút után meglepetésként a bőröndömben megláttam. Nem voltam szomorú, hogy vége, mégis tagadhatatlanul jólesett hirtelen az otthonom részeként meglátni a hátrahagyott helyet, mintegy természetes folytatólagosságot teremtve a bennem addig élesen elkülönülő életszakaszokban. *Minél inkább stresszelsz, annál kevésbé fog összejönni. Koncentrálj valami másra, fessél, olvass, sétálgass, menj el egy galériába, utazz, most aztán nem mondhatod, hogy nincs rá idő!* Elkapom a tekintetem, és a párterapeuta mondatait próbálom ráolvasni a korábbiakra, *A nők megértésre, a férfiak megoldásra orientálódtak.* Nekem ez megint megoldásnak tűnt, de inkább nem szóltam. Felemelem a kezem, és kicsit beljebb tolom a szuvenírt, nehogy leessen.

Végighúzom a mutatóujjam a bögrék alatti polcon, és látom, a hátsó sorban állók között már megült a por. Mivel az anyósom minden tanácsa ellenére sem lefelé fordítva tárolom a poharakat, bögréket, ez azt is jelenti, hogy valószínűleg azokon belül is ott az állítólag nagyrészt emberi bőrből eredő koszréteg. Ha innen választanék valamit, először ki kellene mossam. Különben megváltoztathatná az eredményeket, lehet, a teszt megtalálná az élet nyomait a vizeletemmel elkeveredve. Felvillan, hogy kipróbálom, aztán ráeszmélek persze, hogy ha így pozitív eredményt kapok is, az nem hat vissza a szervezetemre, nem lesz valósággá attól, hogy meglátom, és akár csak egy pillanatra is, de elhiszem. Hátul észreveszek egy piros csíkos szegélyt, és mire bármi más eszembe juthatna, már ki is emeltem onnan.

Úgy kerül a kezembe a kis csésze, mintha valaki más tette volna bele, és szinte csodálkozom, hogy nem forró, és nem árad belőle ciromfű, gyömbér és méz illata, mint amikor édesanyám tette kézzel festett éjjeliszekevényemre, aminek fiókjai és oldalai a kedvenc meséimet illusztrálták. *Fáradt vagyok, motyogom, és könnyes a szemem. Nem kell gondolnod semmire. Minden úgy lesz, ahogy lennie kell.* Összehúszom magamon a köpenyem, mintha betakargatnának. Nem merek kis keresztet írni a saját homlokomra, de arra gondolok, hogy ő, amíg kamaszodni nem kezdtem, minden bizonnyal rajzolt egy életre eleget. Fel kellene hívnom. Fel fogom hívni. Felhívom. Elmesélek mindent. Önkéntelen végigsimítom a hasamat. A piros napocskákat alulról, felülről piros csík keretezi. Az két csík. Miközben már hallom a hálóból az első ásításokat, és én se bírom tovább az egész este tartogatott ingert, érzem, hogy megtaláltam.

kép | vecteezy.com

Szerző
Gyetvai Balázs

Dátum
2026. jan. 07.

VERS

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

HÓVIRÁG

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

tavaly tavasszal
jöttünk össze
időtlennek tűnt a tél

keresgéltelek
mikor hajtasz ki
– utálok várni –

mégsem meretelek letépni
a tisztelet ott kezdődik
ahol nem érzed

hogy szükséges megadnod
illedelmesen csavartad
hajszálimba kocsányod
majd kinyíltál

fáztunk
erősebben fúj a szél
lassította mozgásomat

a rügyek hajkoronámban
nem mernek
kivirágozni

mert a gyökerek
még nem törték át
a fagyott sávokat

a földben ami
nem enged
a körülményeknek

csak hallgatok
mint a hóban
rekedt szirmok

és a hóvirág
nem kér időt
csak vár tovább
de nem hisz már
az évszakokban

kép | vecteezy.com

Szerző
Búth Emília

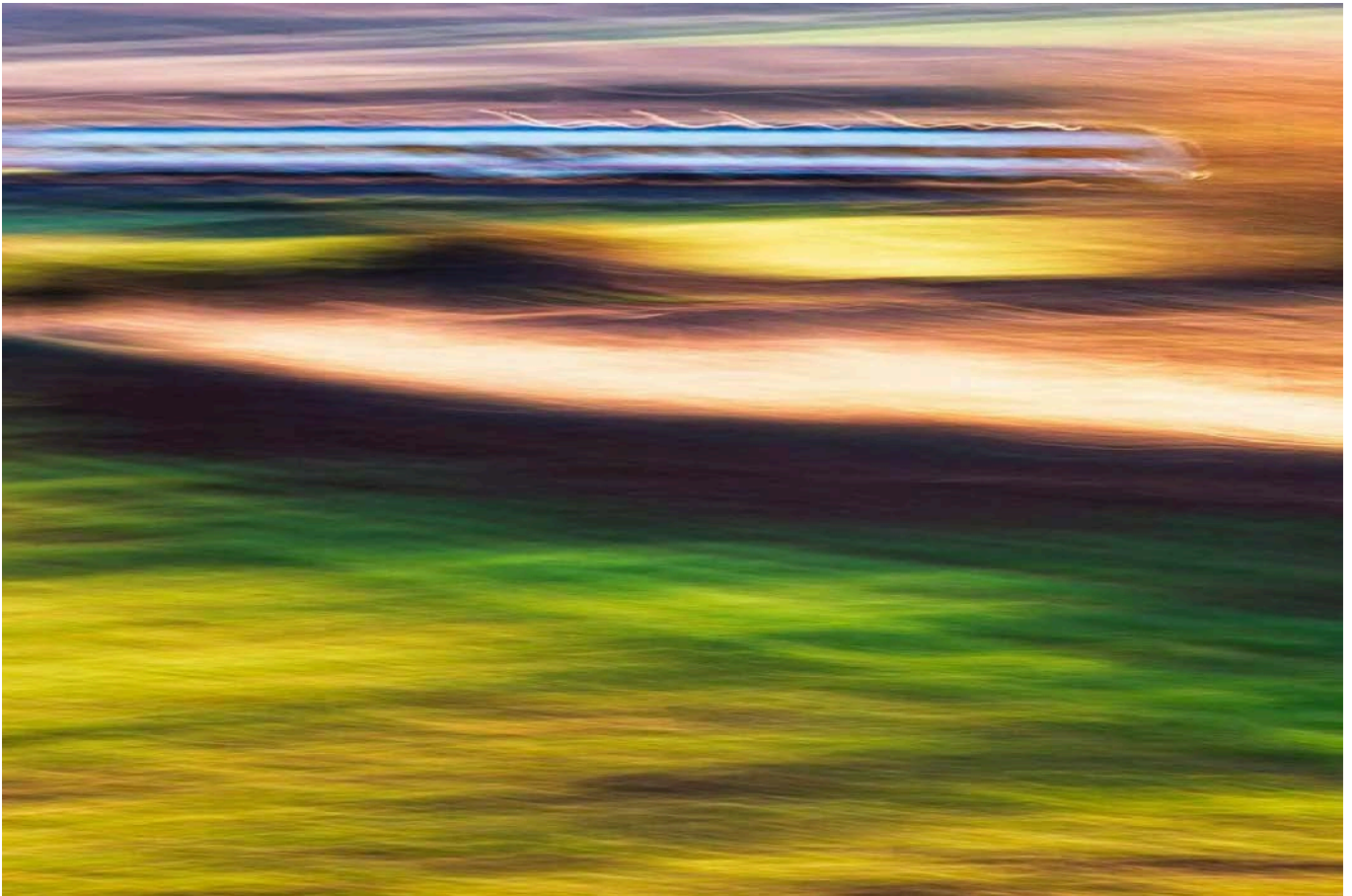
Dátum
2026. jan. 08.

VERS

["KÉSHET A TAVASZ...?"]

BÁRHOGY

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

oszlik a homály
késik a tavasz
az érzés
a perc
a kert
ugyanaz

hóvirág-morzsák
szűretlen
szórt fény
jelzi az utat –
hangányi remény

szűk
de járható
összeköt
vezet
híd –
a partokat
bárhogy nevezed

kép | vecteezy.com

Szerző
Csongor Andrea

Dátum
2026. jan. 10.

VERS

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

TEJJEL-MÉZZEL

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

Negyven éve a pusztában,
csak jönnek mögöttem és
várják, hogy meghaljak.

Nekem nincs kiút, bár hullik
fejemre a manna, én sosem
láthatom meg a Kánaánt.

Vezetem őket, de a dombon túl
megelőznek majd, a mögöttük
felszálló porban fulladok.

– Utánam! – szűkölöm, ám át-
lépnek rajtam. – Előtted! – kiáltják,
és én Ígéreteim Földjén maradok.

MI LESZ?

[„KÉSHET A TAVASZ...?“]

A legjobb lenne tavasszal utazni Kubába. A tél persze még jobb, ilyenkor hagyja itt az ember – már ha megteheti – a hideget, és utazik a trópusokra, a Karib-térségbe, ami maga a paradicsom, a pálmafák, a fehér homokos tengerpart, a daiquirí és a mojito-koktélok, az oldtimer autók, a színes koloniális stílusú házak, a nevetés, a tánc, az örök zene és a lüktető ritmusok világába. De épp azért, mert a tehetősök télen utaznak, az árak is felmennek, ez ott a főszezon, minden legalább kétszer-háromszor annyiba kerül, mint egyébként. Pedig én elég takarékos utazó vagyok, szeretem a helyi konyhát, a szállásokkal szemben sincsenek különös elvárásaim, úgysem dőzsölni megyek, vagyis de, dőzsölni, csak nem úgy, nem az evés-ivás, luxus életmód dőzsölése a műfajom, inkább elvegyülök a kubaiak között, szeretnék ellazulni, jelen lenni az ottlétben. Persze, nem télen.

Nyárra is lehetne tervezni, jóval olcsóbb, de akkor itthon is nagy a meleg, ott meg elviselhetetlen, közel 90%-os a páratartalom, kibírhatatlan, ha nincsen légkondicionáló, pedig az már nincs, mert nincs áram, leolvad a hűtő, bűdös a hús, az utcákon halmokban bomlik a szemét, és az elnéptelenedett városokban nincs se nevetés, se tánc, se zene, se ember, csak olyanok vánszorognak a gyilkos napsütésben, akiknek halaszthatatlan dolguk van. Nyáron még a turista is kevesebb, főleg az utóbbi időben, mert most már tagadhatatlanul rossz a híre az ellátásnak, a benzin-, áram- és élelmiszerhiány még az ötcsillagos szállodákat is megtépázza, és bár ott

vannak generátorok, és nem borul sűrű sötétség éjszakánként az épületre, sőt, lehet, hogy még kívánatos étel is kerül az asztalra, de a környező városok koromfeketéik és a nyomor miatt egyre veszélyesebbek. No meg nyáron elszaporodnak a szúnyoglárvák, az irtásra sincs elég gázolaj, tarolnak a trópusi betegségek, nem nézik, hogy ki az idevalósi és ki a látogató.

Ősszel még talán jó lehetne, de az a hurrikánszezon, már a repülőút is túl izgalmas ebben az időszakban, de ha ott kap egy tornádó a szigeten, akár az evakuálás is szóba kerülhet, már ha van rá lehetőség és akarat, mert sokszor nincs hová küldeni az embereket.

aggasztó hírek

Mégis maradnék a tavasznál, már csak azért is, mert most tél van, és a tavasz a következő évszak. És talán sürgős lenne ez az utazás, meg kellene látogatnom szeretett ismerőseimet, megpakolni a bőröndöt ruhával, szappannal, gyógyszerrel és mindennel, de mindennel, ami csak eszembe jut, mert ott nagy a szükség. Jobb lenne iparkodni, és már most kezdeni a készülődést, aggasztó hírek érkeznek nap mint nap, nehogy túl késő legyen, mire elszánom magam. Egyre forrósodik a levegő – no nem a tél végére gondoltam –, robbanékony indulatok sisteregnek, riadtan követem a híreket itthon, azt mondja ez az öntelt baseballsapkás ember a Kubával szomszédos hatalmas országban, hogy jobb lesz felkészülni, ők lesznek a következők. Jaj, mi lesz akkor, jaj, mi lesz, ha ez bekövetkezik, és jaj, mi lesz, ha nem, és minden így marad, elviselhetetlenül? Mi lesz, ha semmikor sem lesz jó utazni? Mi lesz, ha már lehetetlen lesz a megmaradás is? Vajon meddig késhet a tavasz?

kép | vecteezy.com

AZ ÁLHÍR ANATÓMIÁJA

[SZÓ-BESZÉD]

Fülek nyitva! De úgyse zárja be
egyiktek se, ha szól a Szóbeszéd.
Kelettől nyugatig terjesztem én
(a szél a postalovam!) mind e földön,
hogy miben ügködnek az emberek.
Rágalmak hemzsegnek a nyelvemen,
és minden nyelven hangoztatom őket,
és álhíreket öntök a fülekbe.
Békét mesélek, míg titkos harag
álságos mosollyal, sebeket ejt;
s ki más, mint én, a Szóbeszéd, okoznék
olykor riadt védelmi készülődést,
pedig az év más bajjal viselő,
nem Mars isten ejtette épp teherbe,
ó, nem... A Szóbeszéd egy furulya,
irigység és gyanakvás fújja meg,

s a kezelése olyan egyszerű,
hogy az ostoba, ezerfejű szörny:
a civakodó, ingatag tömeg
tud rajta játszani. – No de miért
boncolom itt jól ismert testemet
magunk között?... Miért jöttem tehát?
William Shakespeare: *IV. Henrik*, 2. rész

Shakespeare IV. Henrik című darabjának második része előhanggal kezdődik: a „Rumor” (Híresztelés, Pletyka, Nádasy Ádám fordításában: Szóbeszéd^[1]) nevű allegorikus karakter jelenik meg, „ruhája tele van festve nyelvekkel.” A nyelvet mint testrészt a kor legfőbb erkölcsi iránytűi, a bibliai és egyházi tanítás (de ugyanígy a könnyedebb műfajú emblémakönyvek, példázatok és pamfletek) nyomán különös figyelem övezi: „... parányi testrész a nyelv is, mégis nagy dolgokat vallhat magáénak” – írja a Jakab levél, „[n]ézd, milyen kicsi a tűz, és milyen nagy erdőt felgyújt! A nyelv is tűz, a gonoszság világa. A nyelv az a tagunk, amely egész testünket beszennyezi, lángba borítja változékony életünket, maga meg a pokoltól fogott tüzet.”^[2] És a Szóbeszéd, nyelves ruhájában, kaján monológjával mintegy önvallomást tár elénk: igen, pontosan ez a lényege, hogy pusztítson. És mint egy jóféle bozóttűz, megállíthatatlanul „terjeszti, miben ügködnek az emberek.” De nem tényeket ad tovább, nem megfigyelést, nem azt, ami van: „rágalmak hemzsegnek a nyelvemen,” „és álhíreket öntök a fülekbe”, és „minden nyelven hangoztatom őket.”

kezdj valamit kifőzni

Úgy tűnik, Shakespeare és kora már pontosan tudta, mi a „fake-news,” és azt is, hogyan működik. False report, mondja az allegorikus karakter. Álhír. Az álhír működésének receptjét ma is tökéletesen eltanulhatjuk tőle, sőt, talán korunk – az internet, a mesterséges intelligencia és a következmények nélküli, névtelen trollkodás és vagdalkozás kora vitte ezt igazán tökélyre: kezdj valamit kifőzni arról, „miben ügködnek az emberek”, mindegy, mi az alapja, nem baj, ha egy csipet igazság is van benne, az megadja az alapízét – nem kell sok belőle, nehogy kétszer csípjen. Aztán keleszd meg alaposan, süsd ki, nem baj, ha oda is pirul, és öntsd le valami színes, látványos mázzal, hogy ne lehessen ne figyelni rá. Kínáld, kínáld, akkor is, ha már senki nem kér belőle, úgy, hogy mindenki addig egye, amíg már hányingere van tőle. És kész is: ha nem is fogja mindenki elhinni, fülét „ügyse zárja be egyikük se”. Kell ez az embernek, falat kenyér helyett is. Hiába tálnál más, akár a valóságot (hiszen nézőpont kérdése), az igazságot (kiét?), a tényeket (nem olyan makacs dolgok azok sem...): addigra „irigység és gyanakvás” lesz úrrá minden tagján az „ostoba, ezerfejű szörny: a civakodó, ingatag tömegnek”, és lehet rajtuk, velük, mint elfuserált furulyán, a teljes zűrzavarban játszani.

A Szóbeszéd elementáris erővel alternatív valóságokat teremt. És közben éppilyen vehemensen pusztít: nemcsak a való[ságo]t, a tényeket, a dolgok valódi (?) állását, hanem mindent maga körül. Amit mond, annak talán épp az ellenkezője igaz, amit állít, kérdésként is hamis: „békét mesél, míg titkos harag álságos mosollyal, sebeket ejt; „riadt védelmi készülődést” sürget, „pedig az év” annyi, de annyi „más bajjal” terhes.

Nem tudom, ma hogyan jelenne meg a Szóbeszéd a színpadon. Hogy tényleg csak nyelvek lennének-e a ruháján. Vagy címlapok, közösségi média profilok, megafonok, mikrofonok, névtelen levelek, kiszivárgott dokumentumok, kommentfelhők, drónvideók, túl színes MI-generálta képkockák is... Nem tudom pontosan – de sokkal, sokkal félelmetesebbnek tűnik nekem ma, mint eddig bármikor, pedig, látjuk: nem volt más az anatómiája, létalapja régen, Shakespeare és a *IV. Henrik* korában sem. És talán amióta ember van, azóta kérdezhetnénk: érdemes-e egyáltalán a hamis hír, a pletyka – a Szóbeszéd – „jól ismert testét” boncolgatni itt „magunk között?” Lesz-e bármi más attól, hogy tudjuk, hogyan működik? Megállíthatja-e bármi is a kimondott szót, a „szél postalovát” világhálóra váltó torz és torzító információt? Lehet-e egyáltalán, érdemes-e még *kimondani* azt, amit igaznak hiszünk?

[1] A *IV. Henrik* 2. részét Nádasdy Ádám fordításában használom, idézem. In: Shakespeare drámák. Nádasdy Ádám fordításai, harmadik kötet. Budapest, Magvető, 2018: 585.

[2] Jakab levele, 3.5-6; A Szent István Társulat bibliafordításából. <https://szentiras.hu/biblia/szit/JAS/3/#vers5>

Szerző
Reszler Gábor

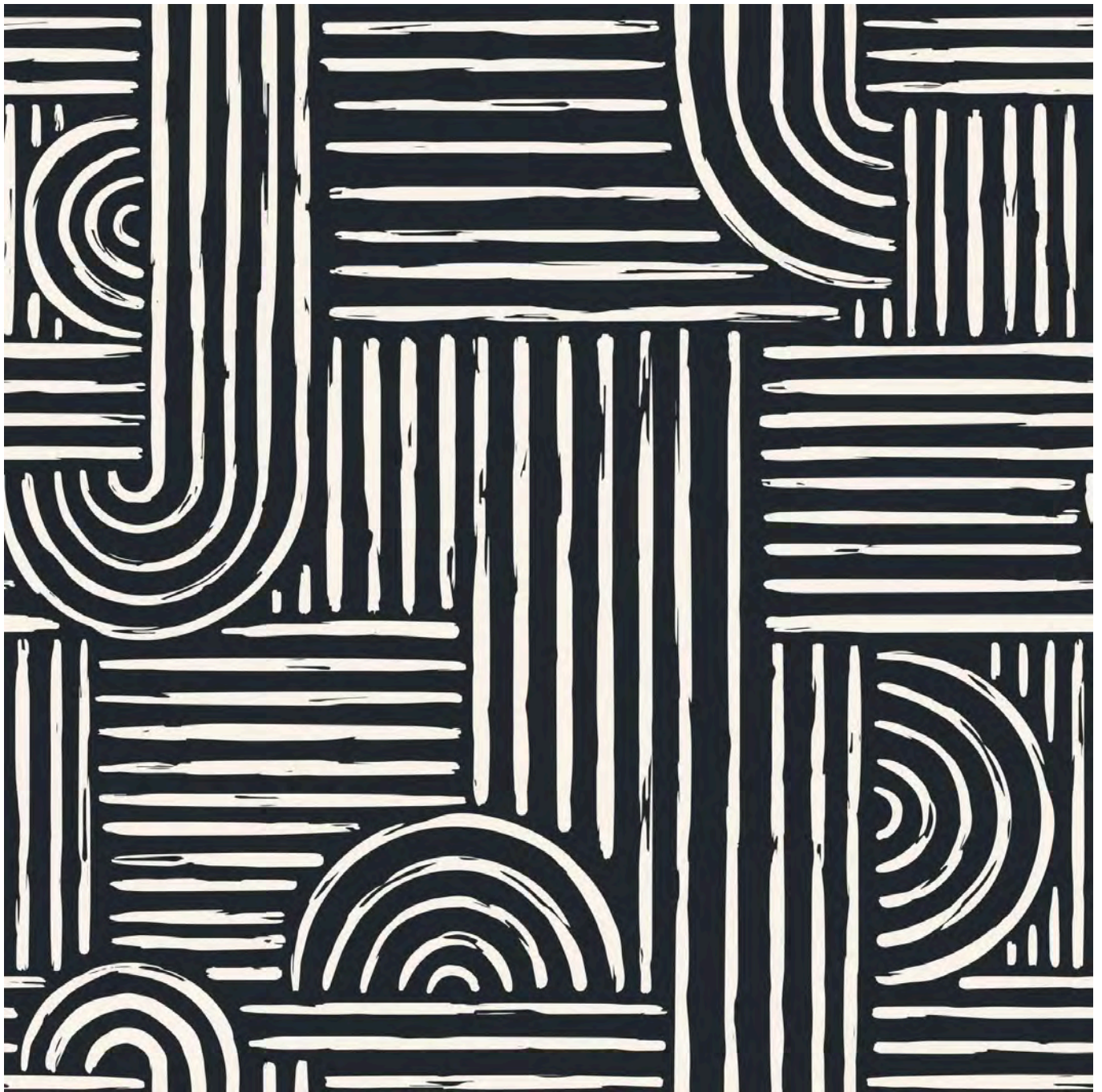
Dátum
2026. jan. 13.

ESSZÉ

SZÓ-BESZÉD

A SZAVAK MÁGUSA

[SZÓ-BESZÉD]

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Mr. Fegan hetvenegynéhány éves. Minden szerdán, pontban fél kettőkor, Mr. Fegan megjelenik szerény lakomban, ilyenkor nálunk ebédel Mr. Fegan, és ebédnél angolul társalgunk, ebből áll a lecke, és Mr. Fegan nem fogad el külön díjazást a leckéért.

Fél kettőkor érkezik, mi ugyan kettő után szoktunk ebédelni, de ezt nem veszi tudomásul Mr. Fegan, mivel ebédelni, szerinte, fél kettőkor szokás. De azért nem türelmetlen. Leül, kabátban a szalonban, szemben az ablakkal, két karját a karfára fekteti, és vár, míg a család, egyenként, összeverődik.

Mr. Fegan magas és szikár. Magas homlokán néhány fehér tincs, szája egy finom, keskeny vonal, mint a sztoikus bölcské, orra egyenes: régi angol könyvillusztrációkból kivágott figura. Szeme kék, mint a gyermeké, de csak ritkán látod, mert rendszeren lesüti, az öregség tiszta és bölcs szemérmével. Az öregség bája ömlik el minden mozdulatán, természetesebben és harmonikusabban minden ifjúi varázsnál. Íme egy ember, aki korán *berendezkedett* az öregségre, nyilván nagyon régen: akik ismerik, azt mondják róla, legalább huszonöt éve ismerik ilyenek. Ódonságában van valami az antik bútorok és ékszerek szépségéből, s érzed is a gyűjtő nemes szenvedélyét, a *praetium affectionist*, abban a gyöngédségben, amit egész lénye kelt – ugyan miért szeretjük a régi tárgyakat, ha nem azért, mert megállván az idők próbakövét, a beléjük dolgozott anyagnak és formának és ízlésnek tartósságáról tettek tanúságot? Patinát csak a nemesfémek kapnak, szépen csak az elefántcsont sárgul – a bádog és puhafa megrozsdásodik, elrothad.

A városból megérkezve, felhevülten vagy elcsigázottan lármás harcokban, idegeimben még zakatoló ütemekkel: rendszeren hangos szóval nyitok rá.

– Good day, Mr. Fegan, how do you do?

De rögtön lemersékli a hangom, csendesítő, hűsítő, fékező nyugalommal, könnyedén felemelkedik – aztán egy utánozhatatlan mozdulattal, ami mindig újra meglep és megszégyení, hellyel kínál.

– Sit down.

– Thank you – felelem kissé elszontyolodva, és leülök, mint egy diák, holott különben szaladgálni szoktam, ágálni és gesztikulálni, ha vendéget látok.

Mr. Fegan jóságosan bólint, s én gyorsan beszélni kezdek... azaz, hogy kezdenék. Mit szól, Mr. Fegan, mi van megint a városban, olvasta ezt a dolgot... micsoda hallatlan disznóság... és milyen jót röhögtem ma délelőtt, hallgassa meg...

De csak az első mondat negyedéig jutok el, mert Mr. Fegan csendesesen felemeli hosszú, hosszú mutatóujját, s nekem torkomon akad a szó.

Minden esetben és mindig újra és ezenfelül – s ez a dermesztő és elképesztő és ellenállhatatlan a dologban – merőben függetlenül a beszéd tárgyától.

Mert ha például azt mondom Mr. Fegannak, Mr. Fegan, az emberek meg vannak örülve, meg vannak veszve az emberek, Mr. Fegan, ezekkel a gazdasági dolgokkal, elfelejtették az élet célját és értelmét és szépségét, és a boldogságot a pokol fenekén keresik, és itt vagy velük kell táncolni vagy öngyilkosnak kell lenni, akkor Mr. Fegan felemeli az ujját, és azt feleli szomjas és lihegő kérdésekre, hogy mi a teendő, azt feleli Mr. Fegan, helyes, megörülve, azt lehet mondani, de úgy is lehet mondani, elment az eszük, az is jó angol kifejezés, you can say, went mad, it is good english too.

De ha azt mondanám, égre meredt hajakkal, Mr. Fegan, ég a ház, meneküljünk Mr. Fegan,

földrengés van, Mr. Fegan, a kínaiak elfoglalták Budapestet, már jönnek fel a lépcsőn, hogy mindnyájunknak felmetéljék a hasát, már az ötödik emeleten jönnek, és az „agy-gyar magy-gyar”-t éneklik, ami náluk megfelel az ergerbergernek – akkor Mr. Fegan megint csak felemelné az ujját, és nem hagyná befejezni, és azt mondaná csendesen és ellenállhatatlanul, ég a ház, az jó, de a ház lángokban áll, úgy is lehet mondani, az is jó angol kifejezés you can say, the house is set on fire, it is good english too.

És én elhallgatnék, és nyugodtan bevárnám az eseményeket, és eszembe se jutna többé”ellenkezni, legfeljebb egy udvarias „thank you”-t rebegnék, mire ő mindig újra megjegyzné, hogy erre a „thank you”-ra azt kell felelni, „don't mention it”, vagyis: szót sem érdemel.

És közben, aggódva és szűkülve, kezdene felködleni bennem valami világosság, amit egyre inkább sejtek elbomló önérzettel, mióta Mr. Fegan szerdánként feljön hozzánk ebédelni: hogy mindezek a dolgok valóban szót sem érdemelnek ahhoz az egyetlen fontos és említésre méltó (mentio nable, or worth to mention, it is good english too) lényeghez képest, hogy mi számít jó angolságnak és mi az, amit lehet mondani angolul és mi az, amit nem lehet mondani.

Mert erről van szó, és erről lehet csak szó a szomorú sárteken – a többi hiúság, zűrzavar, álom, átmeneti állapot, káprázat és ködfátyol és mondd már, hogy elsüllyed a világ hajója, mért kell azért kiabálni? avagy tiéd volt ez a hajó?

Nem a tiéd volt. Angliáé volt s ez a szó: angol, nem hitvány valóság, értéktelen lényeg – halhatatlan forma ez a szó, vigyázz rá, hogy rosszul ne ejtsd, a többivel ne törődj.

Jól vagy rosszul teremtették a világot, nem a te dolgod – a fő, hogy megteremtették, s Anglia volt szíves vállalni érte a felelősséget, feltéve, hogy minden polgára az anyaállamnak s a gyarmatoknak is, öröködi, hogy az angol szót jól használjuk, mikor ezt a nyilvánvaló ténytet elismerjük.

– Sit down – mondja Mr. Fegan, jólelkűen és udvariasan saját házában, s nekem úgy tetszik, mintha kicsiny, sávós lobogó lobogna hosszú mutatoujja végén, készen rá, hogy kitézze asztalom közepére, egy természetes és egyszerű mozdulattal.”

Karinthy Frigyes: *Angol nyelvmester, Gyorsfénykép* (Pesti Napló, 1932. április 24.)

Érthető, hogy a karcolat szerzője nem olyan nyugodt, mint szerdai ebédvendége, hiszen az írás megjelenésének évében egyre mélyült a világgazdasági válság, milliók egzisztenciája roppant meg, általánossá vált a rettegés a kiszámíthatatlanságtól.

romokban heverő alapfogalmak

A cinizmust, öngúnyt és csattanót ötvöző pesti humort Karinthy beépítette műveibe. Kávéházi találkozásokkor szavait és ötleteit bőkezűen, önzetlenül osztogatta kortársai és a fiatalabb alkotók között. A Nyugat-nemzedék polgárpukkasztó tagjaként megértette, hogy az első világháborúval elkezdődött a mozgásba lendült tömegek kora, és az értelmezéséhez újra kell teremteni magát a nyelvet. Megszületett a Nagy Enciklopédia terve, amelyhez előmunkálatnak tekinthető a „Ki kérdezett...?” címmel 1926-ban megjelent címszógyűjtemény. Az író úgy vélte, a fogalmak

újraértelmezéséhez „megérett az idő, szétrombolt és romokban heverő alapfogalmak bábeli poklában, e rettenetes században, melynek tudománya és politikája és művészete szétbontott mindent, és semmit össze nem rakott”. Átfogónak szánt műve formálásához és a nyelv használatához a tudományok felől közelített. „Nem lehet meg a művészet tudomány nélkül” – jelentette ki egyik interjújában. A gondolatok tágasságából és a nyelv kifejezést szűkítő jellegéből fakadó ellentmondásról beszélt. „A gondolat expanzív, időben és térben a végtelen felé törekszik – a nyelv intenzív, szűkít. Ebből egészségesebb időkben a művészet feszültsége született meg, mert az egyensúly fölbomlott, és a magyar nyelv, a világ egyik legszebb nyelve, amelyen boldogokhoz és boldogtalanokhoz lehetett szólni, béklyóvá és bilincssé vált a gondolat számára.”

Karinthy legfontosabb feladatának a fogalmak tisztázását tekintette, de a megoldást keresve kétségek gyötörték: valóban a meghatározások rendjére, azaz enciklopédiára, vagy a szavak rendjére, szótárra lenne-e nagyobb szükség? Úgy vélte, az előbbi a tudomány, a másik a művészet, azaz a költészet eszköze. „Végzetes különbség nincs tudomány és költészet közt, igazságot kelt mindkettő, meghosszabbított irányvonaluk a végtelenben találkozik. *Tételeket* akarnak leszögezni, az emberi lélek megváltását szomjúhozzák, világosságot, a valóságos való végső felelősségét. S ahogy a Szótárt nézem, arra kell gondolnom, hogy formailag, szinte azt mondhatnám, matematikai szempontból ő áll legközelebb a megvalósuláshoz.” Jobb megoldásnak vélte tehát a szótárt, mert az enciklopédiában már bizonyos elgondolás szerint csoportosították a szavakat. A nagy mű legjobb formáját keresve mégis több, enciklopédiába szánt címszóval készült el. *A munka, csoda, kegyelet, érdekes, komikum, túlvilág* stb. meghatározásai hamisítatlanul karinthy's világértelmezések.

Karinthyt az is foglalkoztatta, hogy magyarul megformált gondolatai mennyire fordíthatóak le. Azt állította, mondatait önkéntelenül megvizsgálja, vajon visszaadhatók-e más nyelveken. Igyekezete ellenére műveinek jelentős része komoly kihívást jelent a műfordítóknak. Az *Így írtok ti* a magyar irodalom alapos ismerete nélkül, más kultúrkörben élő olvasó számára nem nyújthat élményt, szójátékait is csak a magyarul tudók élvezhetik. Komoly szellemi kihívást jelentenek összefüggéstelen kifejezésekből álló beszédfolyamai, az általa kávéházi játékként magas szinten művelt zagyva diskurzus. A halandzsa szerinte a világ legtisztább nyelve, mert csak a beszéd építőköveit ismeri, de használójára bízta, hogy értelemként mit vetítsen egy-egy szó mögé. Idegen nyelven legtöbbször a *Tanár úr kérem* és az *Utazás a koponyám körül* jelent meg, életműve zöme a magyarul gondolkodók kizárólagos szellemi kincse marad.

kép | vecteezy.com

Szerző
Kicsák Lóránt

Dátum
2026. jan. 21.

ESSZÉ

SZÓ-BESZÉD

REHABILITÁLNI A SZELLEMET

[SZÓ-BESZÉD]

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Európa, hozzád,
feléd, tefeléd száll szózatom a század
vak zürzavarában
s míg mások az éjbe kongatva temetnek,
harsány dithyrambbal én tereád víg,
jó reggelt köszöntök.

Ó ősi világrész,
te régi, te rücskös, te szent, te magasztos,
lelkek nevelője, illatokat és ízt

szűrő, csodatévő, nagyhomlokú, könyves,
vén Európa.

Ha mostoha is vagy, viaskodom érted
és verlek a számmal és csókkal igézlek
és szókkal igazlak, hogy végre szeress meg.

Ki téphet el innen,
kí téphet el engem a te kebeledről?
Nem voltam-e mindig hú, tiszta fiad tán?
Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel
lámpám sugaránál tanulva a leckéd,
vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded,
hogyminden igéje szívembe lopódzott?

Már értik azóta az én gügyögésem,
bármerre vetődjem, sokszáz rokonom van,
bármerre szakadjak, testvérem ezer van.

Nem láttam-e Kölnben a német anyókat
esőbe csoszogni, Párizsban a tündér
francia leányok könnyű szökelését,
Londonban a lordok hajának ezüstjét
s nem ettem-e, ittam munkásnegyedekben
családi szobákba lármás olaszokkal?
Nem fáj-e velőmig, a szlávok, a sápadt
szlávok unalma, a bánat aranyszín,
fáradt ragyogása?
Mind édes-enyéme a népek e földön,
Kitágul a szívem, beleférnek együtt.

Fogadjatok engem
ti is szívetekbe
s ti távoli népek
kürtöse, költők,
pereljétek értünk otthon a mivélünk
perlőkkel, anyánkért s mi tiértetek majd
ittthon perelünk, hogy élhessen anyátok.
Kiáltsatok együtt,
Európa bátor szellemei, költők,
hogymgyáva vadállat bújjon el a vackán
és vaksi vakondok fúr alagutat.
Daloljatok együtt,

fények, fejedelmek, szellem-fejedelmek,
hogy lélek a várunk, légvár a mi várunk,
ezt rakjuk az égig, kemény szeretetből
és légi szavakból.

Kezdetek előlről építeni, költők,
légvár katonái.”

Kosztolányi Dezső: *Európa*

Hányszor kell elismételni a leckét? És a lecke milyen feladatot ró ránk?

Nem tudjuk másképpen jelezni, hogy megértettük és megtanultuk a leckét, csak ha látjuk, felvállaljuk és végrehajtjuk a feladatot, melyet a lecke ad fel számunkra.

Ma, Magyarországon, a nyilvános beszédben messze vagyunk a megértésétől és a feladat vállalásától. Nem akarjuk érteni, hogy Európa nem úgy örökségünk, hogy kedvünkre sétálhatunk a múlt díszletei között, nemcsak rettegve, de már-már várva, hogy a díszlet összeomoljon. Ha elvétjük Európa értelmét, magunk is rombolói leszünk a múlt díszletének, mely bennünket is maga alá temet majd.

Nem arról beszélek, hogy Európa egyetemes küldetéssel rendelkezik, bár ez a gondolat, a legfelsőbb és a legmagasztosabb emberi kultúra és létforma gondolata akár visszhangozhat is a mai közbeszédben. Nem. Ehhez az Európához könnyen lehetne csatlakozni: védművet emelne

körénk a kivételesség tudata, erőt adna a hatalmi küzdelmekben az egyetemes emberiségért kirótt sors.

a másikért viselt felelősség

Ahogy azonban a költő is pontosan látta, a látszólagos egység, az erőt és tekintélyt biztosító közös történelem, a szellemi létezés magasztosságát valló közös meggyőződés a sokféleség egységét jelenti. Az igazi erő a sokféle egységbe rendezésének képességében rejlik. Nem az egyneműsítésében, hanem az integrálásában, megőrizve a sokféleséget, nemcsak beazonosítva a másságot, mint megtűrtet vagy megszüntetendőt, hanem a maga teljes valóságába juttatva. Talán először értjük meg, hogy a szeretet valódi tartalma a másért, a másikért viselt felelősség. A mást a maga teljességébe juttató közös teremtés esztétikai felelőssége.

Mert miféle olvasztótégely tudná magába fogadni, és a maga tisztaságában megőrizve harmóniába ötvözni a sokféléit, ha nem ez a közös formateremtés? Miféle alkímia lenne képes arra, hogy végtelen nyitottságunk, kitettségünk, sebezhetőségünk ne pusztulásunkat okozza, de a közös életmuníciónkat gyarapítsa, ha nem a *logosz*, a megbeszélte lét?

A kitágult szív szeretetét a szellem fejedelmei sugározzák – olvassuk a versben. A szellemé, mely elszakadva a puszta megélhetés és túlélés megoldandó és legyőzendő kihívásaitól, maga is kihívásokat támaszt magával szemben: mindenekelőtt nem alkuszik. Nem alkuszik a könnyedén vétel kanonizált formáival, és nem engedi, hogy a maga teremtette formák időtlenné kanonizálódjanak.

Jól megfér egymással és nem csupán kiegészíti, de kiteljesíti egymást Európa két lényegmeghatározása. Az egyik Edmund Husserltől származik, abból a korból, mely Kosztolányi kora is, abból a tapasztalatból, mely Kosztolányi reményét is fűti. A pusztító háború után, amelyben magára támadt és elpusztította magát Európa, csendül fel Kosztolányi hitvallása és Husserl szenvedélyes feladatot kijelölő diagnózisa. Husserl szintén a szellem örökkévalóságáról, a Főnix-madárként hamvaiból feltámadó szellemi létezés reményéről beszél, mely feltámadás visszatalálás önmagához, önnön feladatához, hogy Európa valóban egy szellemi alkat kifejlődése legyen. Ma is aktuális azonban, hogy a mindent eltárgyasító, mindent a hétköznapi tapasztalat

sémáival vagy a kiszámított élet megoldóképletével naturalizáló, eltorzult észszerűség, a kalkuláló, instrumentális racionalitás, a teremtő szellem helyébe lépő algoritmikus generálás csakis önmaga kritikája révén, a soha nem látott más elgondolásával térhet vissza oda, hogy az európai emberiség ismét az lehessen, amire rendeltetett, hogy létezését észeszmékből szabadon alakítva akarhasson, és csak így tudjon létezni. Látszólag ez az út a gögösség, a hübrisz útja: mintha a maga észeszméinek sem felsőbb mércéje, sem kontrollja, sem korlátja nem lenne. Csodálhatjuk-e, hogy a véres háborúk, a polgárháborúk, a forradalmak az észeszmékből projektált utópiák világába, a seholsincs országok fantazmagóriáiba torkollottak? Bár bennük rejlik az utópia lehetősége, az utópia nem az észeszmékre épülő, szabad élet egyetlen formája. Mert éppúgy az észeszmék közé tartoznak a vágyképzeteknek keretet és korlátot szabó, helyesebben a mindenkor feltételes képzeteknek kiteljesedést nyújtó észeszmék is, mindenekelőtt a feltétlen igazság és a feltétlen igazságosság eszméi. Honnan máshonnan tudnánk, hogy egyik történelmi mozgalom sem vezetett a Kánaánba? Honnan vennénk mértéket az ítéletalkotáshoz és az ítékezéshez, és főleg az újrakezdéshez? Mert ha csak az ellentéteit állítjuk a valóságban eltorzult vágyképzetekkel szemben, akkor egyik tévelygésből a másikba jutunk.

európai válságkultúra

Ezért fontos hallanunk egy másik Európa-meghatározást, az egyedül ismert emberi kultúráról, mely képes magát – azon az áron is, hogy saját magát rombolja le – felülbírálni és tökéletesíteni. Tartós fennállása arra utal, hogy ez nem egyedi, kivételes pillanatokban jellemzi csupán, hanem állandó létmódja. A válságok Európában soha nem külsődleges eseményből, hanem az európai kultúra belső lényegéből fakadnak. Az „európai válság”, a „válságban lévő európai kultúra” kifejezések helyett ezért „az európai válságkultúra” kifejezéssel kell megbarátkoznunk. Az európai kultúra olyan kultúra, amely válságba kerülhet, és ha értjük, hogy a válság a feltétlen eszmék és a megvalósulásuk között tatóngó szakadékból tör fel, és az eszméket a magunk életének egyetlen szabad lehetőségeként fogjuk fel, akkor azt kell belátnunk, hogy az európai kultúra rendre magát hozza válságba. Ezt erősítik a külsődleges események, sokszor erre játszanak rá külső-belső hatalmak.

A ma érzékelhető válság egyben különbözik a korábbi válságoktól.

A mindent felülíró igazság és igazságosság nem áll egy szinten egymással. És az elmozdulás az egyetlen, megkérdőjelezhetetlen igazságtól a feltétlen igazságosság felé komoly belső átalakulást igényel. De ma is önmagát önmaga ellen és önmaga védelmében kell ellehetetlenítenie. Akár megingathatatlannak tartott alapjait is lerombolnia, mert ez a plaszticitás jelenti továbbélésének és megújulásának egyetlen garanciáját. Ebben az értelemben fogalmazza meg Derrida a súlyos szavakat: „Európa a szememben a legszebb példája, egyenesen az allegóriája az autoimmunitásnak. A legszebb példának mondom, mert Európa szép, különös szépségű, ezt az autoimmunitás mint túlélés, a legyőzhetetlenség mint autoimmunitás biztosítja. Egy szép öngyilkosság fenséges tragédiája.”

”

önpusztítás

Értő fülekre találhat-e ma ez a semmivel sem kevésbé hitvallásszerű meghatározás? Nem éppen azoknak a törekvéseknek nyújt táptalajt, vagy azoknak a több mint elképzeléseknek ad igazoló alapot, amelyek a fejére olvassák, hogy visszavonhatatlanul a pusztulás felé tart, ezért inkább magára kell hagyni, kivárva a pusztulását, ha nem egyenesen siettetve az önpusztítását? Lehet-e egyáltalán igenelni egy ilyen kultúrát, és el lehet-e köteleződni mellette?

Ha megértjük, hogy az autoimmunitás az immunológiai folyamatok szerves mozzanata, a szervezet harmonikus működését önmaga újraszervezésével biztosító plasztikus eljárás, azt is felismerjük, hogy kultúránk soha nem volt másmilyen, és minden, amit szeretünk, becsülünk, féltünk, vágyunk benne ilyen autoimmun folyamatok „terméke”. Sorsa soha nem egyetlen igazsághoz és nem a szükségképpeni pusztuláshoz, hanem az életmozgalmassággal együttjáró önfelülmúláshoz rendelte. Ekkor nemcsak valamilyen történelmi kényszer vagy nosztalgikus vágyódás miatt fogjuk igenelni, hanem mindenekelőtt azért, mert benne *személyes sorsunkban* ismerünk önmagunkra.

Husserl a fáradságot, Derrida a félelmet látta a megújulás gátjának. Erre apellálnak ma a vackukon megbújó vadállatok és az alagutat fúró vaksi vakondok is.

Fáradságot és félelmet nem ismerő, perlekedő testvérek, egyesüljete! Ne engedjétek veszni a légvárat!

kép | vecteezy.com